

Nytt om

Kvinne- FORSKNING

1/94
Feministisk
museumskritikk

Nytt om kvinneforskning utgis av Sekretariatet for kvinneforskning i Norges forskningsråd

NYTT OM KVINNEFORSKNING

fra Norges forskningsråd

Sekretariatet for kvinneforskning

Årgang 18, 1994

Redaksjonen:

Sekretariatet for kvinneforskning

Ansvarlig redaktør: Tove Beate Pedersen

Omslag: Harald Gulli

Sats: Jet-Z

Trykk: GCS AS

ISSN: 033-0265

Utkommer med 4 nummer pr. år.

Ettertrykk er tillatt når forfatter samtykker og kilde oppgis.

Tillatelsen gjelder ikke illustrasjoner.

Løssalg: kr. 60,-

Abonnement: kr. 200,-

Redaksjonens adresse:

NYTT OM KVINNEFORSKNING

Norges forskningsråd

Postboks 2700 St. Hanshaugen

0131 Oslo

I SEKRETARIATET:

Seksjonsleder Tove Beate Pedersen

Forskningsleder Torill Steinfeld (permisjon)

Red.sekr./fagkonsulent Elin Svenneby

Konsulent Evy Haneborg

Konsulent Toril Finsen Enger

SEKRETARIATETS STYRE:

Adm. direktør Liv Hatland, leder

Professor Gerd Bjørhovde, nestleder

(repr. for humanoria)

Professor Hildur Ve

(repr. for samfunnsvitenskap)

Professor Vidar Hansson

(repr. for medisin)

Førsteamanuensis Erik Leif Eriksen

(repr. for naturvitenskap)

Forsker Øystein Gullvåg Holter

(repr. for NORAS)

Likestillingsombud Ingse Stabel

VARAMEDLEMMER:

Programsekretær Astrid Brekken

Førsteamanuensis Tore Pryser

Professor Georg Midre

Førsteamanuensis Kirsti Ytrehus

Førsteamanuensis Finn Ingebretsen

Rådgiver Annemor Kalleberg

Daglig leder Kjellaug Pettersen

Kjære leser!

En solfylt dag i fjor sommer kom noen titalls kvinner sammen på Kvinnemuseet Rolighed i Kongsvinger og ble enige om å danne Nettverk for museumskritikk. Denne dagen lyttet vi til interessante foredrag om kvinners plass – eller mangel på sådan – i museumsverdenen. To av foredragene som ble holdt den dagen – Kari Sommerseth Jacobsens og Kari H. Karamés – presenterer vi her for et større publikum, sammen med beslektede artikler om temaet.

Rimeligvis starter vi med en artikkel med utgangspunkt i det som ga oss ideen til nettverket: Kari Gaarder Losnedahls kritiske undersøkelse av museer i Bergens-distriktet, som vi kjente fra rapporten «Kvinne + museum = kvinnemuseum?», utgitt av Senter for humanistisk kvinneforskning i Bergen. Her får vi anledning til å følge i hennes fotspor inn og ut av museene, i undring over alt det en ikke ser før noen peker på det, og hvor synlig det blir etterpå. Hun har også vendt sine skarpe kvinneyne mot den svenske utstillingen «Det dolda budskapet», og anmelder den i dette nummeret.

Med Gaarder Losnedahls nybrotsarbeid å stå på, beveger vi oss sammen med arkeolog Gro Mandt mot det rådende *museale verdensbildet*. Mandt peker på hvordan presentasjonen av forhistorien har variert med hvem det er som presenterer. Det er ikke gitt at middelaldrende mannlige akademikers måte å gjøre det på er den samme som kvinner i andre aldre og fra andre samfunnslag ville velge. Museene som institusjoner er blitt formet og styrt på slike menns premisser. Mandt ønsker velkommen en feministisk museumskritikk som kan åpne opp for mangfoldet av forhistorier.

Kari H. Karamé har tatt for seg våre to spesialmuseer for forsvaret av landet, Forsvarsmuseet og Norsk Hjemmefrontmuseum, for å finne ut om norske kvinner har fått *plass som fortjent* i deres faste utstillinger. Hvordan er deres innsats blitt verdsatt og hvilket bilde formidler museene av dem til sitt store publikum? spør hun.

Harriet Clayhills hevder i sin artikkel at vi må fornye museene ved å gjøre kvinnehistorien synlig. Men hvordan gjør vi det? Også her dukker spørsmålet om integrasjon eller autonomi opp. Som på så mange andre kvinnepolitiske områder oppstår det et spørsmål om strategi, sier Clayhills. Bør vi arbeide for særskilte kvinneinstitusjoner, i dette tilfellet museer, eller bør vi forsøke å komme inn på de mannlige dominerte arenaer som finnes? I tillegg til artikkelen bidrar Clayhills med to museumsanmeldelser til dette nummeret av *Nytt om kvinneforskning*.

Dermed vender vi oss til kvinnemuseene: det norske, som ligger på Kongsvinger, og det danske, som befinner seg i Århus. Kari Sommerseth Jacobsen skriver om etableringen av og begrunnelsen for det norske kvinnemuseet, mens Jette Sandahl konsentrerer seg om utstillingsdesign og spørsmål om hvordan Kvindemuseet kan formidle sine kunnskaper om de «håndgribelige ting» på nye måter. Hennes filosofiske artikkel krever at leseren medarbeider, når hun anvender teoretiske termer fra kulturfagene i sin beskrivelse av praksis ved Kvindemuseet.

Jorunn Haakestad avrunder artiklene med å spørre hvor det blir av tekstilkunsten i dagens museumsverden. Med eksempel i Hanna Ryggens vevnader og deres skjebne, filosoferer Haakestad rundt spørsmålet om vi trenger et eget museum for tekstilkunst.

For første gang bringer vi museumsanmeldelser. Kjære leser, vi vil for fremtiden svært gjerne ha flere fra dere!

Fire bokmeldinger denne gang om aktuelle bøker som spenner over store felt: Medisin, litteratur, pedagogikk og likestilling. En blomst til nestor i medisin Peter F. Hjort for hans fine anmeldelse av den nye og viktige Kvinnemedisin-boken!

Vår nordiske kvinneforskningskoordinator Solveig Bergman kommenterer det nylig avholdte finske presidentvalget, som

hun overraskende nok omtaler som en seier for nordiske kvinner!

Rapporter fra møter og konferanser, og informasjon om noe av det som forestår, finner du som vanlig bakerst i bladet.

Men tilbake til museumsnettverket. Vi planlegger årets dagsseminar på Lillehammer, sannsynligvis 10. juni. Dersom du er interessert i å være med i det uformelle nettverket eller på dette seminaret, eller begge deler, kan du ringe redaksjonssekretær Elin Svenneby på tlf. 22 03 74 38.

Red.

Innhold

<i>Kari Gaarder Losnedahl: Kvinne og museum</i>	s. 5
<i>Gro Mandt: Trenger vi en feministisk museumskritikk?</i>	s. 11
<i>Kari H. Karamé: Plass som fortjent?</i>	s. 21
<i>Harriet Clayhills: Förnya museerne – gör kvinnohistorien synlig</i>	s. 28
<i>Kari Sommerseth Jacobsen: Kvinnemuseet på Rolighed</i>	s. 31
<i>Jette Sandahl: Håndgribelige ting</i>	s. 35
<i>Jorunn Haakestad: Museum for moderne tekstilkunst: Om å henge sammen i sømmene</i>	s. 43

LITT AV HVERT

Hverdagshistorie på Nye Maihaugen. Ved Harriet Clayhills	s. 47
--	-------

BOKOMTALER

Berit Schei, Grete Botten, Johanne Sundby (red.): <i>Kvinnemedisin</i> Ved Peter F. Hjort	s. 52
Gerd Bjørhovde, Synnøve des Bouvrie og Torill Steinfeld (red.): <i>Gå mot vinden. Festskrift til Åse Hjorth Lervik</i> . Ved Anne Birgitte Rønning	s. 55
Trine Annfelt og Gunn Imsen (red.): <i>Utdanningskultur og kjønn</i> . Ved Dagrunn Grønbech	s. 58
Astrid Brekken: <i>Fra rødstrømper til silkehansker? Samtaler med norske kvinner</i> . Ved Lise Christensen	s. 61

SOLVEIGS SPALTE	s. 64
-----------------------	-------

ÅPEN LINJE

Intervju med førsteamanuensis Natascha Heintz ved Paleontologisk museum ...	s. 66
---	-------

MØTER, SEMINARER, KONFERANSER

Hustrur, helgon, häxor och horor. Utstilling i Sverige	s. 70
Seminaret «Det dolda budskapet», Sverige i oktober 1993	s. 71
Det 4. nordiske kvinnehistorikermøtet, Finland i mai 1993	s. 73
Feminisme og arkeologi – seminar i oktober 1993	s. 75

MØTER SOM KOMMER	s. 77
------------------------	-------

PUBLIKASJONER	s. 80
---------------------	-------

EGNE PUBLIKASJONER	s. 82
--------------------------	-------

Kvinne og museum

Av Kari Gaarder Losnedahl

Når leste du sist en anmeldelse av en museumsutstilling? Husker ikke? Naturlig nok, for mens teaterforestillinger, konserter, kunstutstillinger, plateutgivelser, bøker osv. må regne med å bli utsatt for både ros og ris i ulike fora, forefinnes det aldri – iallfall uhyre sjelden – en kritisk analyse av en museumsutstilling. Utstillingene åpnes med brask og bram, med taler og fint folk og ikke så sjelden «noggå attåt», der kun ros og godord er det aksepterte. Men etter «lanseringen» – ingen ting!

På hvilket grunnlag er en museumsutstilling fritatt fra offentlig omtale, må en undre; hvorfor er det ikke god tone å kritisere en museumsutstilling; hva er det som skiller den fra de andre nevnte kulturytringer i den grad at den holdes utenfor enhver kritisk tilnærming?

Opptakten

Vi tok opp problematikken i faget «Kulturvern og kulturformidling» ved Universitetet i Bergen (UiB) noen år tilbake, uten å komme til en rimelig forklaring på fenomenet. Det vi imidlertid gjorde var å gå på utstillinger med et kritisk blikk, og ut fra visse kriterier som gjaldt både det estetiske aspektet ved formidlingen og det innholdsmessige, det vil si i hvilken grad intensjonene (antydning i titler og eventuelle førere) var oppfylt, fikk studentene i oppgave å legge fram kortfattede «analyser». Både permanente og nymonterte utstillinger ble besøkt, og la meg tilføye: kjønnsaspektet ble overhodet ikke berørt og følgelig ikke tatt med blant kriteriene.

Etter hvert som arbeidet skred fram, begynte jeg å føle en viss uro. En vesentlig faktor syntes å mangle i materialet som studentene presenterte. «Kulminasjonen» kom

da to kvinnelige studenter (det kvinnelige overtallet er stort i dette faget) la fram sine synspunkt på en helt nylaget utstilling om landsbylivet på en øy i Stillehavet. Utstillingen forega å vise et bilde av dagliglivet på denne øya, der befolkningen i hovedsak livnærte seg av fisk fra havet og vedhugst i skogen. Studentene presenterte en fin og gjennomarbeidet oppgave med både ros og velbegrunnet kritikk, som først og fremst gjaldt den visuelle formidlingen, f.eks. hvorvidt fargevalget (blått for hav, grønt for skog) tydelig nok symboliserte øyas næringsgrunnlag. Ingen av dem fant noe å kritisere angående målsettingen, det vil si hvorvidt «å presentere dagliglivet på øya», var oppnådd. Derfor ble det stor forskrekkelse da jeg spurte: Og hvor var kvinnene i dette samfunnet? Forskrekkelsen gjaldt imidlertid ikke bare det faktum at kvinnene så å si var ikke-eksisterende, mens siktemålet med utstillingen var å skildre et

«daglig-liv». Forskrekkelsen gjaldt i like stor grad den kjensgjerning at de – til tross for at de selv var kvinner – ikke hadde sett det!

Mitt gryende ubehag hadde vært knyttet til dette stadig tydeligere fraværet, som ikke bare gjaldt denne utstillingen, og til det forhold at heller ikke jeg, til tross for hyppige besøk i byens museer opp gjennom årene, hadde vært oppmerksom på det. Vi syntes å stå overfor det faktum at kvinners fravær i museumsutstillinger hadde en stilltiende aksept blant både menn og kvinner!

Var det virkelig så, og hva kunne eventuelt gjøres for å rette på forholdene? Etter konfrontasjonen – og erkjennelsen av egen forutinntatthet – var dette spørsmål jeg ønsket å analysere nærmere. Det vil si, jeg ville rette et kritisk blikk mot det kvinnesynet som museene formidlet. Undersøkelsen skulle dermed ikke være en kvalitetsvurdering av de ulike utstillingene verken på faglig, pedagogisk eller estetisk plan, slik vi hadde drevet vår «kritiker-runde». I stedet skulle konsentrasjonen være rettet mot museenes (eventuelle) presentasjon av kvinners liv og virke.

Undersøkelsens omfang

Et arbeidsstipend fra *Senter for humanistisk kvinneforskning* (UiB) for våren 1992 ble den praktiske forutsetningen for undersøkelsen. For at den skulle være gjennomførbar i løpet av stipendperioden, var en begrensning nødvendig. Jeg konsentrerte meg derfor om kulturhistoriske museer i Bergensområdet, men holdt arkeologiske museer utenfor, likeledes ble ikke kunstgallerier innlemmet i undersøkelsen (og naturlig nok heller ikke naturhistoriske museer). Både permanente utstillinger og spesialutstillinger vist i løpet av undersøkelsesperioden ble tatt med. Jeg fikk da et grunnmateriale fordelt på 14 ulike institusjoner med til sammen 20 utstillinger.

Disse 14 institusjonene inndelte jeg i tre hovedgrupper, klassifisert etter innhold. Første gruppe, I, har jeg kalt historiske museer. Til denne gruppen hører fire institusjoner, ulike i innhold, men med den felles målsetting å vise et generelt bilde innen en viss epoke. Gruppe II består av åtte spesialmuseer, og gruppe III er to personmuseer.

Resultatet

Det tok ikke lang tid å forstå at mistanken angående kvinnelivets fravær var berettiget. La meg straks melde at høsten 1991 var UNESCOs museumsnummer (*Focus on Women, Museum 171*) viet samme tema, men på global basis, og med følgende fasit: kvinnekulturen er fraværende, eller i beste fall underkommunisert, i museer verden over. Dette bladet har vært greit å slå i bordet med når min undersøkelse er blitt møtt med at området er for snevert. Bergen er ikke verden. Bergensere selv har protestert fordi de i første omgang mener at min påstand om fravær/underkommunisering ikke kan være riktig. Så snus perspektivet litt, andre briller tas på, og skjevhetene kommer fram. For det er akkurat her problemet ligger: vi ser ikke skjevhetene. Som en student sa til meg: Vi er jo ikke vant til å bli presentert kvinnekultur, derfor søker vi den heller ikke!

Men museet har, på grunn av sin konkrete formidlingsform, et enestående potensiale som identitetsbekrefter, og har dermed også evnen til å styrke personers selvforståelse. Det gjelder på flere plan, individuelt, lokalt og nasjonalt. For kvinner – som for menn – er det derfor viktig at deres historie og skaperkraft blir synliggjort. Men fordi vårt samfunn tradisjonelt er hierarkisk oppdelt med en offentlig sfære på topp og en privat på bunn, og fordi den offentlige har vært mannens domene og den private kvinnens, har sistnevnte sfære rett

og slett blitt radert ut av samfunns- og kultur-kartet. Og sammen med den kvinnene. Fenomenet er kjent fra de siste tiårenes kvinneforskning og fra bestrebelser for å få inn denne sfæren som et betydelig område. Når museene mangler presentasjon av kvinners liv i sine utstillinger, er det nettopp fordi også museene er konsentrert om den offentlige sfæren. En konsekvens av dette er at «folk» blir synonymisert med «menn». Kvinner – dersom de nevnes – føyes til som noe ekstra, eventuelt får de en underordnet plass heftet ved seg gjennom språkbruk (verbet i passiv form) eller gjennom gjenstand (mottaker av festegave, f.eks.). Dette «budskapet» er ikke alltid lett å få øye på, fordi vi er sosialisert til en slik tenkemåte. Det gjelder både den som lager utstillingen og den som ser den. Med andre ord er ikke underkommunisering av kvinneliv en bevisst handling fra utstillers side. I mange høve vil museets personale følgelig avvise at det eksisterer noen form for kjønnsdiskriminering i deres formidlingspraksis. Jeg har derfor funnet det nødvendig å konkretisere med eksempler for å klargjøre hva jeg mener. Ettersom plassen er begrenset, vil jeg konsentrere meg om én institusjon i gruppe I, en institusjon jeg finner representativ ikke bare for Bergen, men på generell basis.

Eksempler

Gruppe I

De fire museene som jeg har innlemmet i denne gruppen – *Historisk Museum, Hordamuseet, Bryggens Museum og Museet Gamle Bergen* – har forskjellige områder og siktemål, men innenfor sine respektive områder foregir de å formidle et generelt samfunnsbilde. Jeg vil benytte den kunst- og kulturhistoriske avdeling ved *Historisk Museum (UiB)* som eksempel på hva dette betyr og hvordan det gjøres. Avdelingen er

Likestilling på museene?

inndelt i tre sektorer: kirkesamling, bysamling og bygdesamling.

Kirkesamlingen består i hovedsak av antemensaler og krusifikser, og ellers kirkeutstyr av både praktisk og kunstnerisk karakter, det vil si at dette er en samling det synes vanskelig å plassere i et kjønnskritisk perspektiv. Vi skal imidlertid merke oss at det er lagt stor vekt på å ettersøke de ulike gjenstanders kunstneropphav, og når navn ikke har vært mulig å spore, har det vært av betydning å få satt gjenstanden og dermed også utøveren inn i en kontekst som eliminerer den absolutte anonymitet. Kunstneren blir forøvrig alltid og uproblematisk omtalt som «han».

Bysamlingen har som målsetting å reflektere noen aspekter av kultur og byliv i Bergen, samt byens næringsgrunnlag fra ca. 1600 til 1850. Samlingen er tematisk inndelt i byens eksteriør (a), laugshåndverk (b) og interiør (c). Tema (a) er følgelig konsentrert om den offentlige sektor, det vil si sjøfarts- og handelsbyen Bergen, og det ytre byliv. Ustillingsgjenstander består i

stort monn av illustrasjoner: malerier, kobberstikk, prospekter, tegninger, trykk og fotos. Ifølge kunsthistorisk tradisjon er det lagt vekt på å presentere skaperne av disse kunstverkene, og med fyldig omtale av de mest kjente, som naturlig nok alle er menn. Det er med andre ord ingen kvinner i denne avdelingen.

Laughåndverket (b) får en enda grundigere behandling, med blant annet orientering om selve vesenet. Ellers får hver gjenstand omtale med henvisning både til gjenstandens bruksområde og til hvilken anledning den var laget, og til kunstneren bak gjenstanden. Ettersom laughåndverket var forbeholdt menn, er det ingen kvinner med i denne avdelingen, en kjensgjerning som ikke kommenteres. Kvinnene er der ikke, og tilsynelatende savner vi dem heller ikke!

Interiør-avdelingen (c) inneholder møbler og annen innredning, inklusive bruks- og prydgjenstander. Blant portrettene finnes både kvinner og barn som motiv, der alle er navngitte. Men kvinnes funksjon var enten som ektefeller eller som mødre til kjente menn.

I det øvrige interiøret er kvinner absolutt fraværende. Møblene – som er prakt- og luksusprodukter – er utstilt ifølge en kunsthistorisk stil-inndeling. Det som har interesse er det håndverksmessige, og nok en gang blir utøverne, det vil si håndverkerne og kunstnerne, presentert med navn, hvis mulig; ellers med tittel og sosial samtidstilhørighet. Dermed unngår utøverne total anonymitet, selv om navn skulle være ukjent.

Tekstiler mangler nesten helt i disse interiørene, og ingen opplysning om produsent/kunstner følger de få arbeidene som er utstilt. Om et vevd putetrekk får vi vite navnet på presten som eide det, men ikke noe om hvem som vevde det. Tradisjonelt har vevkunsten her i landet vært utført av kvinner. Vi får derfor gå ut fra at også putetrekket har vært laget av en kvinne. Men hvor-

for denne manglende interesse for opphav i dette tilfelle? Derimot blir vi presentert et mangletre, kunstferdig utskåret, og med navns nevning på utøver og også opplysning om hensikten med gjenstanden, nemlig som festegave.

I bygdeavdelingen er det derimot tekstiler i massevis. I tillegg til utallige åklær, utstilles bunader med ulikt tilbehør som skjorter, forklær, bringekluter osv. Her er også forskjellige møbler, kjenger og staup, rokker og vevstoler, alt gjenstander som kan knyttes til kvinner, men også redskaper og verktøy vi forbinder med menn. Ordningen av gjenstandene er ifølge et geografisk prinsipp, og i motsetning til de andre avdelingene er gjenstandene i denne avdelingen ikke knyttet til noe bestemt opphav. Årsaken kan forklares ut fra den type materiale samlingen representerer, nemlig folkekunst, som ifølge sin definisjon er anonym. Det vil si at anonymiteten i dette tilfelle rammer både mannlige og kvinnelige utøvere. Men for kvinnene får det større konsekvens, ettersom de får en gjennomført anonym behandling hele samlingen igjennom. Dessuten blir det ikke redegjort for *bruken* av disse gjenstandene som er knyttet til kvinner, og heller ikke den *sosiale kontekst* de befant seg i blir kommentert. Mens mannsyrker både får en sosial og kulturell kontekst, samtidig som det legges vekt på å finne den mannlige utøvers identitet, er kvinners sosiale liv totalt fraværende, dersom kvinnearbeid overhodet blir berørt.

Forøvrig er det påfallende liten forskjell på utstillingen fra 1927 (kirke- og bygdesamlingene) og den fra 1977 når det gjelder kjønnsperspektivet. I samme tradisjon følger den ny-monterte antropologisk/etnografiske utstillingen om Salomonøya (*Historisk Museum*). Her synonymiseres konsekvent folk og mennesker med menn, mens kvinner nevnes eksplisitt tre ganger, og da som noe særskilt.

Gruppe II

Vender vi oss nå til spesialmuseene, blir skjevhetene enda mer iøynefallende. Faktisk er sju av de åtte museene i gruppen for mannmuseer å regne.

Bergens Sjøfartsmuseum er innrettet mot den tekniske siden av skipsfart og de mennesker som har vært i direkte tilknytning til næringsgrenen, med andre ord framstiller museet en ren mannsverden.

Buekorpsmuseet forvalter materiale angående en eksklusiv gutteaktivitet (men et jentekorps er nå i ferd med å få fotfeste i byen, og skal innlemmes i museet.)

Det Hanseatiske Museum angår en ren mannsverden.

Fiskerimuseet har som målsetting å belyse alle sider ved fiskeriene og utnyttelsen av ressursene i havet. Perspektivet er utviklingsorientert, og er konsentrert om de forhold som berører den mannsdominerte siden av samfunnet.

Forsvarsmuseet forvalter gjenstander som uniformer, våpen, militæreffekter, modeller, kampillustrasjoner, og siktemålet er å framstille Vestlandets forsvarshistorie. Alt er fokusert på mannlige krigsaktiviteter.

Lepramuseet har konsentrert seg om å belyse den medisinske siden av sykdommen, og tar lite med av dens sosiale historie og levekårene på sykehuset. De personer som blir nevnt, er menn med forskningsresultater. Et sitat fra brosjyren er ganske typisk for hvordan kvinner – eventuelt – omtales: «Som hjelp i hele hospitalet som kunne romme over 150 pasienter var ansatt to pleiersker.» Ingen kommentarer utover det.

Bergens Tekniske Museum holder til i en enorm, nedlagt trikkehall, og dreier seg først og fremst om gjenstander som angår kommunikasjon og transport, det vil nok en gang si fokusering mot en tilværelse utenfor hjemmet: biler, busser, trikker, Fløibane, dampmaskiner og båtmotorer,

brannbiler, motorsykler, krigskjøretøy og slamsugerapparater osv. La oss rett og slett kalle det en utstilling for «boys and their toys». Gjenstandens kontekst er tilfeldig og ikke-intensjonell. Interessen er konsentrert om teknikken og den tekniske utvikling, mens *effekten* av utviklingen synes uinteressant. Imidlertid har en «kvinnegruppe» fått komme til med en utstilling om kjøkkenredskaper. De er blitt tildelt to mikroskopiske rom som befinner seg en smal trapp opp fra selve hallen, i flukt med et heller primitivt wc, og henger som små «vorter» på den ene veggen i utstillingshallen. De opptrer dermed som en markant kontrast til den enorme hallen der den maskuline utstillingen befinner seg. Spørsmålet jeg stiller meg er om kvinnegruppen dermed er med og konserverer oppfatningen av kvinner som mindre betydningsfulle enn menn?

Bergens Teatermuseum er det eneste av spesialmuseene som har kvinner med. Jeg må imidlertid innrømme at dette ikke har med et bevisst kvinneperspektiv å gjøre, men med den kjensgjerning at for sceneutøvere har det her i landet vært likestilling mellom kjønnene, iallfall når det gjelder synlighet, dessuten er kvinnekostymer ofte vel så morsomme å stille ut som mannskostymer. En bevisst kjønnsproblematisering har det ikke vært mye av ved dette museet, og den er ikke synlig i den nåværende utstilling.

Gruppe III

To hus finnes i gruppen av personmuseer: Edvard Griegs *Troldhaugen* og Ole Bulls *Lysøen*, med andre ord er det to menn i området som er hedret på denne måten.

Kvinnemuseum?

Spørsmålet blir da: Hvilken strategi må til for å rette på forholdet? Hvordan skal vi

makte å snu tendensen som har gjort mannsdominans og underkommunisering av kvinneliv til det naturlige? Vil egne kvinnemuseer være veien å gå?

Ser vi bort fra «kravet» om at «da må vi også ha mannmuseer» (noe min undersøkelse har vist at det er nettopp det vi har!), er det spesielt to motargumenter som pleier å dukke opp når tanken om et eget kvinnemuseum lanseres. For det første frykten for at vi fortsatt vil måtte slite med marginalisering. Det vil si at menn holdes fram som norm, og kvinner som det særlige og avvikende. I kjølvannet av en slik tendens kan et eget kvinnemuseum føre til en vekkstuing som legitimerer at kvinneforskning og kjønnsproblematikk ikke har generell interesse. Konsekvensen blir at andre museer ikke ser noen hensikt i å engasjere seg for saken. Kvinnemuseet vil komme til å fungere som en sovepute.

Selv tror jeg denne frykten er overdrevet. Men kanskje vi aller først skal se litt nærmere på begrepet kvinnemuseum.

Vi har her allerede blitt presentert for et utvalg museer med store variasjoner, men som alle er konsentrert omkring menns levevis. Den samme variasjon i emne og uttrykk må vi derfor kunne forvente innenfor kategorien kvinnemuseer. Kvinnemuseum er følgelig kun en fellesbetegnelse på museer som fokuserer på kvinner. Utover det finnes ingen avgrensing. *Kvinnemuseum* kan dermed fungere som et overordnet begrep. Det er faktisk ikke engang nødvendig å benytte det i praksis.

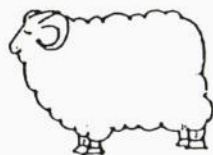
Et kvinnemuseum er med andre ord et

vidt felt, en kjensgjerning som er viktig å ha i mente når temaet diskuteres. Da er det også verdifullt å kunne støtte seg til andres erfaringer, som f.eks. *Kvinnemuseet i Århus*. Her mener ledelsen at museets fokusering på kvinners sosiale hverdagsliv har virket inspirerende på andre museer som nå forsøker å fylle egne hull. De har brakt i fokus tidligere oversette gjenstander og dokumenter og har dermed utvidet og skaffet nye forskningskilder. De har nådd et nytt publikum som tidligere ikke gikk i museer. De har også gjort det lettere for andre museer å komme etter – de har rett og slett legitimert fokusering på kjønn og kvinneliv. Vi observerer med andre ord en utvikling som er motsatt av den som ble skissert innledningsvis i dette avsnittet.

Som konklusjon på spørsmålet om hvilken strategi vi bør satse på, vil jeg derfor anføre at etablering av kvinnemuseer på det nåværende tidspunkt vil være den beste løsning, nettopp fordi et kvinnemuseum vil kunne virke som en pådriver og inspirasjonskilde – både for andre museer og for publikum, både for menn og for kvinner.

Kari Gaarder Losnedahl
amanuensis
Teatervitenskapelig institutt
Universitetet i Bergen
daglig leder
Bergens Teatermuseum

Rapporten *Kvinne + museum = kvinnemuseum?* som denne artikkelen er bygget på, kan kjøpes ved Senter for humanistisk kvinneforskning, Hermann Foss gt. 12, 5007 Bergen.

Trenger vi en feministisk museumskritikk?

Av Gro Mandt

Museer skal formidle kunnskap – om oss selv og våre omgivelser, om vår nære og uendelig fjerne fortid. Men kunnskap er ikke noe absolutt og uforanderlig gyldig. Kunnskap produseres av mennesker med forskjellige livssyn, verdinormer og politisk overbevisning. Det finnes ikke én sann kunnskap, men kunnskap endres over tid, i takt med skiftende holdninger og tankeretninger. Kunnskapsproduksjon og kunnskapsformidling er maktfaktorer av betydning for å opprettholde den rådende samfunnsideologien. Hvem bestemmer hva som til enhver tid er «riktig» kunnskap og hvordan den skal formidles? Hva slags bilde av tilværelsen – i fortid eller nåtid – blir formidlet gjennom museene?

Hvorfor museer?

International Council of Museums (ICOM) har gitt følgende definisjon på et museum:

«Et museum er en ikke-kommersiell, permanent institusjon som tjener samfunnet og dets utvikling, og som vender seg til allmennheten; samler inn, bevarer, utforsker og formidler materiale om mennesket og dets miljø i studiemessig og stimulerende hensikt.» (Statens museumsråd 1986, s. 5).

Museer er altså institusjoner der ulike typer data om mennesker og miljø blir samlet inn og tatt vare på, der dataene blir gjestand for forskning, og der den kunnskap som produseres, blir formidlet til et publi-

kum som befinner seg utenfor forskernes elfenbenstårn.

I denne artikkelen vil jeg knytte an til Kari Gaarder Losnedahl, som i undersøkelsen *Kvinne + museum = kvinnemuseum?* (1993) har tatt for seg en gruppe museer i Bergens-regionen «for å undersøke kvinnekulturens kår» (s. 3). Institusjonene som inngår i analysen, tilhører gruppen kulturhistoriske museer, som forvalter og formidler kunnskap om mennesker i fortida. Det kan dreie seg om den nære fortid eller om en uoverskuelig fjern fortid, og kunnskapen omfatter informasjon om enkeltmennesker og samfunnsgrupper, om levkår, teknologisk kunnen, kunstnerisk utfoldelse og religiøse forestillinger. Informasjonen om disse forholdene er for en stor del knyttet til konkrete, håndfaste objekter: gjenstander av ymse slag, kunstprodukt,

bygninger, interiører, industrianlegg osv. Fra middelalder og nyere tid omfatter informasjonen også skriftlige beretninger, in-skrripsjoner, billedmateriale o.l.

Hva er det som gjør slik kunnskap om fortida interessant for mennesker i dag? Jeg tenker ikke først og fremst på de som forsker i fortida, men på den «allmenheten» som ifølge ICOMs definisjon skal «stimuleres» ved at denne kunnskapen formidles til dem.

Fortid i nåtid – nåtid i fortid

Ifølge antropologen Maurice Bloch (1977) er interessen for fortida hos de fleste folkeslag ikke primært knyttet til hvilke konkrete fakta som kan påvises, men den har sammenheng med hvordan fortida kan brukes som modell for å vise hvordan det nåtidige samfunnet bør fungere. I såkalt «primitive» samfunn er fortida vevd inn i nåtida gjennom myter som forklarer kosmos og hvordan verden ble til. Mytene representerer bindeleddet mellom fortid og samtidig sosial praksis (Olsen 1988, s. 28).

For dagens mennesker i den vestlige verden er kunnskap om fortida en viktig identitetsskapende faktor. Folk går på museum og kjenner igjen ting de ser utstilt. Der kan de se slike veveredskaper som bestemor brukte, klesdrakter de har sett avbildet i gamle familiealbum, interiører de husker fra sin egen barndom og lignende. Hvis utstillingsgjenstandene er arkeologiske objekter som stammer fra en fjernere fortid, kan også de oppleves med gjenkjennelse: økser fra stein- eller bronsealder har likhetstrekk med dagens økser – det er derfor de i sin tid ble tolket som økser. Smed-verktøy og innhøstingsredskap fra viking-tid skiller seg lite fra tilsvarende saker som har vært i bruk «i manns minne». Slik gjenkjennelse kan også skape undring, kanskje be-undring hos dagens publikummere: «tenk at de kunne lage så fine og forse-

gjorte ting i «gamle dager!»». Det kan gjelde alt fra vakre smykker og praktvåpen til klær og fottøy. Dette gir en følelse av stolthet, som skaper samhørighet med fortidas mennesker: «de som laget disse fine sakene var *våre* for-fedre (eller formødre!)».

Slik knyttes båndene mellom fortid og nåtid – fortida og fortidas mennesker blir en integrert del av vår egen samtid. Derved får også fortida mytiske og ideologiske egenskaper. Ifølge Roland Barthes er mytens funksjon å «uskyldiggjøre» og «avpolitiser» forhold i samfunnet og forankre dem i natur og evighet (1991, s. 198). Myten får karakter av evigvarende og allmenngyldig sannhet. Ved å «mytologisere» fortida legitimeres forhold i dagens samfunn, slik at de fortøner seg naturgitte og uavvendelige. Fortidsmytene vil dermed tjene til å opprettholde den rådende samfunnsorden i stedet for å endre den, fordi en kan vise at slik det er i dag, slik var det også i fortidige samfunn (Leone 1984, s. 26).

Det museale verdensbildet

Hvilket bilde av fortida er det så museene presenterer for publikum? Bildet har skiftet gjennom tidene, avhengig av de til enhver tid eksisterende vitenskapsidealer og sosio-politiske forhold. I en analyse av norske arkeologiske museer har Torun Ekeland (1990) vist hvordan presentasjonen av forhistorien har endret karakter fra renessansens rarietetskabinetter til 1800-tallets strukturerte og disiplinerte samlinger. Hun hevder at endringene skyldes et kunnskaps-teoretisk skifte, der en helhetsoppfatning måtte vike for oppsplitting og oppkomst av ulike fagdisipliner (1990, s. 40). I tråd med opplysningstidas ideologi fikk allmenheten adgang til museumsutstillingene, der funnene fra fortida var ordnet og tolket av en intellektuell elite. Ekeland hevder at det på den måten ble etablert én offentlig og

akseptert historie, og at dette var en maktutfoldelse som fikk sitt materielle uttrykk gjennom museumsinstitusjonene, som ofte er ruvende byggverk (1990, s. 33). Sånn sett er museal «gjenbruk» av en kapitalens høyborg betegnende: *Museet for samtidskunst* er blitt installert i det gamle bygget til *Norges Bank*!

Det er blitt hevdet at også i dag forvaltes kunnskap om fortida – og dermed museenes utstillinger – av en elite: «middelaldrende norske akademikere med middel- eller overklassebakgrunn» (Olsen 1988, s. 27). Ifølge et gammelt ordtak heter det at «som man roper i skogen får man svar». Det er ikke gitt at ropene (les: spørsmålene) til «middelaldrende akademikere» også ville ha blitt stilt av andre grupper i samfunnet, f.eks. arbeidere eller fiskere. Det er heller ikke gitt at menn og kvinner stiller de samme spørsmålene.

Losnedahl setter søkelyset på hvilket kvinnebilde som reflekteres i museumsutstillingene, m.a.o. om utstillerne har hatt til hensikt å presentere et helhetlig samfunnsbilde, der både menn og kvinner, og også barn, er framstilt (1993, s. 5). På en overbevisende måte demonstrerer hun at utstillingene i beste fall underkommuniserer livet og virksomheten til halvdelen av fortidas mennesker. Kvinnene er stort sett usynlige, ikke bare gjennom den kunnskapsformidling gjenstandene representerer, men også i supplerende tekster og museums-førere. En tilsynelatende kjønnsnøytral framstilling av fortida viser seg ved nærmere gransking å være enkjønnet: det er mannens verden som står i fokus. Losnedahl påpeker at museumsutstillingenes mannsdominans og underkommunisering av kvinners innsats blir oppfattet som det naturlige, at det skjer ifølge tradisjon og mer eller mindre automatisk (1993, s. 63). Dette er tilfelle til tross for at kvinner har hatt ansvar for å lage flere (de fleste?) av de utstillingene hun har analysert!

Riktignok har museer i lang tid vært akseptert som egnede arbeidsplasser for kvinnelige akademikere. Men museene som *institusjon* er blitt formet og styrt på menns premisser, slik tilfellet er for de fleste akademiske bastioner. De kvinnelige akademikerne som produserer museumsutstillinger er skolert i, og fører videre tradisjonene fra, vitenskaper som ble utviklet av mannlige forskere i forrige århundre (se Mandt og Næss 1986, s. 20).

Det burde ikke forbause noen at informasjon om kvinners liv og virke er mangelfull i utstillingsmontrene. Kvinneforskningen som vokste fram på 1960- og 1970-tallet har jo til overmål vist det samme: kvinner og kvinners innsats syntes stort sett å være fraværende i kildene. Men kvinneforskningen har også vist at disse «usynlige» kvinnene kan hentes fram fra glemselen hvis forskerne stiller spørsmålene på nye måter, hvis de søker etter nye kildetyper, bruker andre metoder, og framfor alt har et annet teoretisk utgangspunkt. Kvinneforskningen har vist at kvinnene finnes i datatilfanget, men sporene de har etterlatt seg er ofte av en mindre synlig karakter enn de spor menn etterlater. Derfor kreves en ekstra innsats og en bevisst holdning – også av museumsutstillerne – for å lete dem fram.

Materiell kulturs mangetydighet

I de kulturhistoriske museene er det den materielle kulturen som står i fokus – de konkrete, visuelle levningene etter fortidig menneskelig virksomhet. Ut fra et feministisk perspektiv er det viktig å klarlegge om disse levningene stort sett omfatter rester etter menns aktiviteter, eller om begge kjønn kan etterspores i fortidas materielle kultur. Er det kanskje reelt, et «faktum», at kvinnelivet i liten grad har satt materielle spor etter seg?

Losnedahl ser kvinnes usynlighet i museumsutstillingene som en konsekvens av det hierarkiske forholdet mellom en «offentlig» sfære, definert som mennenes doméne, og en «privat» sfære der kvinnene har virket, en dikotomi som ble definert av feministiske samfunnsforskere i 1970-årene (Reiter 1975; Rosaldo and Lamphere 1974). Siden det menn gjør anses som viktig og det kvinner gjør som uviktig, mener Losnedahl at kvinnes sfære er «blitt radert ut av samfunns- og kultur-kartet» (1993, s. 6).

Fortidas gjenstander er ikke nøytrale element med en «frossen» betydning som bare venter på å «av-ises» (Shanks and Tilley 1987, s. 95). En gjenstands betydning kan være konfliktfylt og motstridende, og betydningen kan skifte fra kontekst til kontekst, både i fortid og nåtid. Gjenstandene er ikke objektive vitnesbyrd om, eller et speilbilde av, en engang eksisterende virkelighet. Vi har ingen fasit til fortida. Det finnes ikke én sann og objektiv fortid som kan presenteres på en entydig måte i en museumsutstilling. Det som virkelig skjedde i fortida – nær eller fjern – er ikke identisk med forskerens tolkning av fortidas objekter. Museumsutstillingenes fortidsbilde er bare ett av mange mulige, den «virkeligheten» som framstilles i montrene er skapt i samsvar med utstillernes holdninger, problemstillinger og teoretiske ståsted.

Det er altså nær sammenheng mellom den fortida vi studerer og formidler og den nåtida vi selv er en del av. Fortida består ikke av en sammenfiltret vase av faktiske detaljer som skal redes ut, men kan lignede med islettet i en vev, som smettes inn mellom trådene i nåtidas renning (op.cit.). Spørsmålet blir hvordan våre holdninger formes og hvordan våre problemstillinger styres.

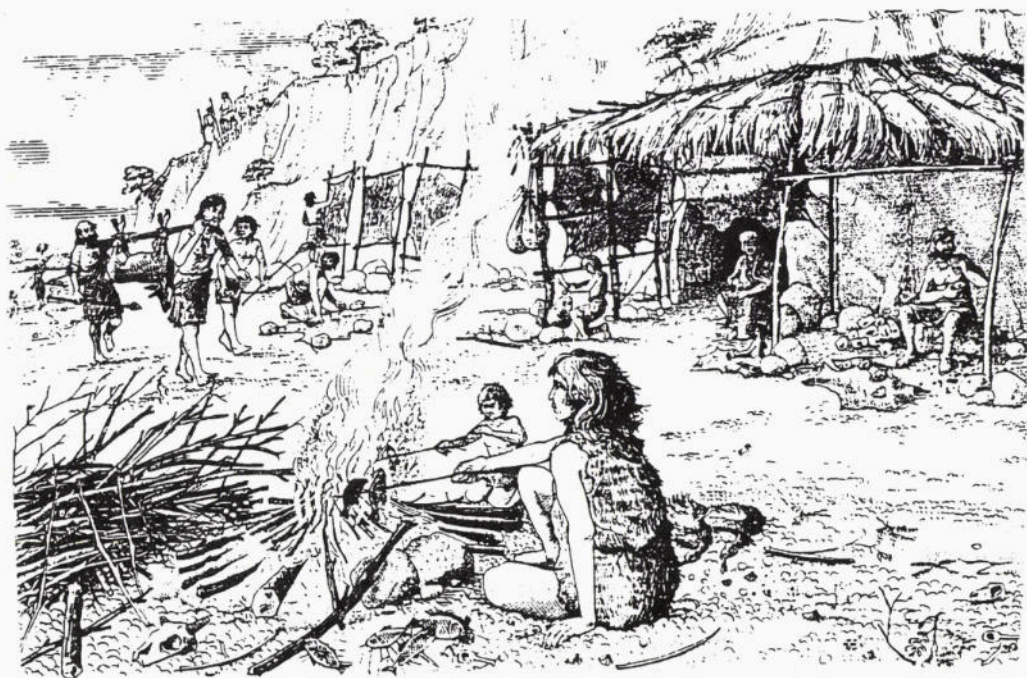
Jeg vil igjen vise til ICOMs museumsdefinisjon, der det heter at museene skal «tjene samfunnet og dets utvikling». Ovenfor har jeg vært inne på at museenes ver-

densbilde kan ha en mytisk funksjon – at det kan medvirke til å opprettholde og legitimere samfunnsordenen. Kanskje kvinnes usynlighet i museumsutstillingene henger sammen med at samfunnet, eller «the establishment», har interesse av å opprettholde det rådende kjønnsrollemønsteret, og dermed den hierarkiske forskjellen mellom en «offentlig» og en «privat» sfære, mellom arbeidsoppgaver, aktiviteter og sosiale roller som tradisjonelt er blitt tillagt henholdsvis menn og kvinner.

I en fotnote vedrørende en vandrestilling om tekstilhåndverk, refererer Losnedahl til at utstillinger med en spesiell kvinnelig vinkling, er diskriminerende i menns øyne (1993, s. 18). Dette er helt i tråd med den holdningen til kjønn som kvinneforskere har observert og erfart: menn oppfatter ikke seg selv som «kjønnede» individer – «kjønn» er noe som bare angår kvinner (se bl.a. Engelstad 1991).

Fra usynlige kvinner til kjønnssystemer

I kvinneforskningens barndom var hovedmålet å «finne» kvinnene, beskrevet som «add-women-and-stir» metoden (Moore 1988, s. 3). Det var viktig å vise at kvinnene fantes og å fokusere på kvinnes innsats i alle deler av samfunnslivet. Etter hvert som et teoretisk rammeverk har tatt form innenfor feministisk vitenskapskritikk, er spørsmål som gjelder kjønnssystem og forhold mellom kjønnene kommet i forgrunnen. Kjønn sees som en sosial konstruksjon, med symbolske og ideologiske komponenter, og avhengig av kontekst og historisk situasjon (Harding 1983, 1986). Feministiske forskere har dokumentert mangfoldet i kjønnsrelasjoner, og de viser hvordan kjønnssystem virker sammen med andre strukturerende faktorer i samfunnet, f.eks. rase og klasse (Wylie 1992).

Dette kan vise seg særlig viktig for fagområder der kildematerialet ofte er mangelfullt og tvetydig når det gjelder kvinners synlighet, som f.eks. i arkeologi. Det er hevdet at det avgjørende for de innledende stadiene i en feministisk kritikk, ikke er om kvinner er direkte tilgjengelige i datatilfanget, men at forskeren er villig til å se dem som studieobjekt (Wylie 1991). Jeg vil eksemplifisere dette ved hjelp av forhistorisk arkeologi, et utstillingstema som Losnedahl ikke behandler.

Det arkeologiske materialet fra ulike forhistoriske perioder viser store variasjoner i såvel mengde som karakter, og dette kan ha konsekvenser for hvordan problemstillinger, f.eks. om kvinner og kjønnssystem, blir belyst. Det er tilsynelatende lettest å studere forhold mellom kjønnene i perioder der det finnes gravmateriale. Graver kan i mange tilfeller både kjønns- og aldersbestemmes, enten direkte ved hjelp av skjelettrestrester eller indirekte via gravgodset.

Begge metodene er imidlertid beheftet med en rekke feilkilder. Det er f.eks. ikke alltid entydige relasjoner mellom skjelettrestrester og gjenstander i graver. Kjønnssidentifikasjon basert på utstyret i gravene, bygges på tradisjonelle (og ofte androsentrisk forutfattede) oppfatninger av hvilke aktiviteter – og dermed gjenstander – som kan assosieres med henholdsvis kvinner og menn. Gjenstander som på den måten knyttes til kvinners arbeidsområder, er f.eks. utstyr til spinning og veving, søm og matlaging. Kostbart smykkeutstyr og produkter med spesiell symbolfunksjon kan antyde kvinnelig høystatus, f.eks. som mektig husfrue (Kristoffersen 1992). Men det er de tradisjonelt maskuline syslene som dominerer i utstillingsmontrene: vitnesbyrd om strid og erobring (våpen), om lange handelsferder (skip og fremmede, ofte eksotiske produkter), om ulike håndverkstradisjoner (smeder, treskjærere osv.), og selvsagt hypoteser om maktforhold, territorieinndeling og

allianser. Til tross for slike androsentrisk skjevheter, er likevel begge kjønn representert i den visuelle presentasjonen av perioder der graver utgjør en viktig del av levningene fra fortida.

Kjønnsaspektet kan være vanskeligere å belyse i perioder som primært har etterlatt boplassmateriale, der de materielle sporene etter menneskelig aktivitet ikke umiddelbart kan kjønnsidentifiseres. I slike tilfeller er det nødvendig å fokusere bevisst på kvinners tilstedeværelse, deres innsats og virkefelt.

Modellene som brukes for å tolke et forhistorisk arkeologisk materiale henter forskeren fra sin egen samtid, fra forhold hun kjenner i den nære fortid eller fra antropologers beretninger om ulike samfunn verden over. Allerede i utgangspunktet kan en slik modell være ekskluderende i forhold til kvinner, fordi den baseres på forutfattede og fastlåste forestillinger om kvinners og menns naturgitte og derfor «naturlige» roller i samfunnet. Innebygget i slike stereotypet antakelser er ofte en oppfatning om tidsmessig kontinuitet. Fortida studeres med den hensikt å belyse trekk og strukturer som kan knyttes til nåtidige forhold, og som viser kontinuiteten og lovmessigheten i ulike sider ved menneskelig atferd og utvikling (Conkey and Spector 1984, s. 6). Et første viktig skritt i en feministisk kritikk er derfor å dekonstruere stereotype og oftest androsentrisk oppfatninger av forholdet mellom kjønnene.

Sporene etter de tidligste menneskesamfunn, fra aller eldste steinalder, er både fåtallige og tvetydige. De omfatter en del skjelettresten og enkle redskaper av stein og bein. På dette grunnlaget er en særlig seiglivet tolkningsmodell formulert – den såkalte «Man-the-Hunter»-modellen. Den forutsetter at det er ønsket om og evnen til å drive jakt som primært skiller mennesker fra aper, og at det bare er mannlige mennesker som jakter. Gjennom jakten antas men-

nene å ha utviklet alle de fysiske fortrinn og sosio-kulturelle ferdigheter som i tidens fylde gjorde dem til «Skapningens Herrer», bl.a. større hjernevolum og evnen til kommunikasjon og sosial organisering. Fordi kvinnene antas ikke å ha den samme innebygde aggresjonen og jaktlysten som menn, ble de av (mannlige) forskere redusert til en slags annenrangs mennesker, som drev sine passive sysler ved leirbålet, mens de ventet på at «Store Jeger» skulle komme hjem med byttet.

Dette scenariet presenteres også i utstillingsmontrene. I den grad museums-steinalderen «befolkes» med individer, og ikke bare representeres ved ymse steinredskaper, framstår kjønnsrollemønsteret som et speilbilde av vår egen tids kjernefamilietilværelse.

Ved å stille det enkle spørsmålet: «Hva gjorde kvinnene mens mennene var på jakt?» har antropologen Sally Slocum (1975) rokket ved «Man-the-Hunter»-modellen. I stedet for å se jaktinstinkt som utløsende faktor i utviklingen av tidlige mennesker, legger hun vekt på morspedbarn-forholdet. For å kunne forsørge barna i den lange avhengighetsperioden, mener hun at mødrene økte og forbedret innsamlingsaktiviteten, bl.a. ved å utvikle en rekke forskjellige redskaper, f.eks. nett som kunne brukes både til å bære spedbarna og til å samle planteføde i. Hun mener de tidligste familiene har bestått av kvinner og deres barn, og hun hevder at behovet for sosial organisering og kommunikasjon var vel så stort hos kvinner som skulle sanke føde og ta hånd om og sosialisere de yngste, som det var hos jaktende menn.

Denne analysen understreker at det ikke er det arkeologiske materialet i seg selv, men forskerens utgangspunkt og problemstillinger og de spørsmål hun stiller til materialet, som er avgjørende for hvilke svar hun får. Ikke bare forskeren, men også

de som skal produsere museumsutstillinger, må være villige til å se kvinner som studieobjekt, og ikke bare reprodusere tradisjonelle tolkningsmodeller.

Arkeologiske tolkninger og problemstillinger opererer ofte på et abstrakt plan, med hovedvekt på overordnede samfunnsstrukturer og sosioøkonomiske system (Conkey and Gero 1991, s. 14). Ved å fokusere på kjønn og kjønnsrelasjoner som grunnleggende struktureringsprinsipp, vil tyngdepunktet forskyves fra de mer diffuse og altomfattende temaene «kultur» og «samfunn» til studiet av individer og mennesker i samhandling. Hvis analysen av det arkeologiske materialet har som utgangspunkt at forhistorien skal være «kjønnet», at den har vært «befolket» av individer – kvinner og menn, gamle og unge – blir studiet av kontekst viktig. Det blir et mål å identifisere «aktivitets-kontekster» (Contexts of Action) i det arkeologiske materialet, kontekster der en kan finne spor etter kvinners og menns handlinger, kontekster der forholdet mellom kjønnene har nedfelt seg i den materielle kulturen (Conkey 1991, s. 58).

Stilt overfor et boplassmateriale fra steinalderen, kan det være vanskelig å «finne» kvinnene – eller mennene for den saks skyld – i de fragmentariske levningene etter menneskelig virksomhet, særlig hvis en i utgangspunktet avviser de tradisjonelle forestillingene om «Man-the-Hunter» og «Man-the-Toolmaker»: at det bare var menn som jaktet og menn som laget våpen og redskap (Gero 1991). Som oftest består materialet av gjenstander og avfall av flint eller stein, i heldige fall er også saker av bein, horn og tre bevart, og kanskje botaniske og zoologiske data som kan gi informasjon om naturmiljø og til en viss grad spiseseddel.

I en analyse av et boplassmateriale fra eldre steinalder i Frankrike trekker den amerikanske arkeologen Margaret W. Con-

key (1991) slutninger om kjønnsrelasjoner også på grunnlag av materiale som *ikke* forekommer i de arkeologiske lagene. Blant de bevarte gjenstandene er harpuner og nåler av bein; Conkey peker på at bruk av harpuner forutsetter tau eller liner. Bein-nålene kan ha vært brukt til å lage fiskegarn eller nett for sinking av skjell eller plante-føde, eller til søm av klær. Selv om denne typen organisk materiale ikke er bevart, mener Conkey at arkeologene må ha lov til å forutsette at slike saker ble produsert og brukt på boplassene, og at det sannsynligvis var kvinner som utførte dette arbeidet.

Antropologiske studier viser at i sanker/jeger-samfunn består mesteparten av matinntaket – opp til 60-70% – av plante-føde som kvinnene har samlet inn (Ehrenberg 1989, s. 50 ff). I tillegg har kvinner drevet småviltjakt, sanket skjell og fisket til gruppens daglige underhold. Menneskes bidrag til menyen, i form av jakt på store dyr, er mer sporadisk og tilfeldig. Kanskje er mesteparten av det materialet vi graver fram på boplasser fra steinalder, levninger etter kvinner og barns opphold og aktiviteter, mens mennene i lange tidsrom streift rundt i jaktlag på leiting etter byttedyr. Men sinking og småviltjakt etterlater ikke like bestandige spor som jakt på store dyr: snarer og nett er laget av forgjengelige materialer, mens spyd og piler lages av hardmaterialer som «overlever» årtuseners opphold i jorda. Derfor er det «Store Jeger» og den prestisjefylte storviltjakten som er blitt stående som symbol for denne typen samfunn, og som vi også møter i utstillingsmontrene – til tross for den kunnskapen vi i dag har om kvinners innsats i livbergingen. Kan forklaringen være at den mannlige vitenskapen har funnet det bekvemt å opprettholde myten om Mannen som Jeger og Forsørger – den Store, Tapre og Barske som de svake, små kvinnene kunne (måtte?) støtte seg til?

Ved å legge et kjønnsperspektiv til grunn

for såvel studiet som den visuelle framstillingen av fortidige samfunn, tilgodeses ikke «bare» den kvinnelige delen av publikum, men også såkalte «vanlig interesserte publikummere». I en kritisk gjennomgang av steinalderutstillingene i norske museer, har Anders Johansen (1991) etterlyst «steinalderlivet», definert som det han antar folk i steinalderen stort sett var mer opptatt av enn redskapstilvirking, nemlig «familieliv, sex, religion, makt, prestisje, kunstnerisk utfoldelse» (1991, s. 39). I utstillingene derimot er det nettopp redskapene – «denne trivielle – og i en viss forstand perifere – delen av steinalderfolkenes tilværelse» (op.cit.) – som dominerer.

Museumsutstillerne vil kunne innvende at vi ikke vet noe sikkert om alle disse aspektene ved livet i en fjern fortid, at vi ikke har materiale som kan belyse slike spørsmål. Det gjelder både steinalderkvinnenes nett og harpun-liner, den planteføden de har sanket og de trosforestillingerne de hadde. Men hvis vi kan bruke analogier som modell for tolkning i vitenskapelige avhandlinger, hvorfor kan vi ikke gjøre det samme i museumsutstillinger? Hvorfor ikke lage fler- og tverrfaglige utstillinger når livet i steinalder på Vestlandskysten skal belyses? Utstillinger der *både* kvinner, menn og barn framstilles, og der fortidas mennesker – i tråd med nyere arkeologisk forskning – sees som aktører i aktiv samhandling, og ikke bare utgjør passive og usynlige «tannhjul» i arkeologiske systemteorier om prosesser og strukturer i forhistorien.

Dobbel strategi

Losnedahl stiller spørsmål om hvordan kvinnekulturen skal formidles, om den bør integreres i de eksisterende museene eller om det bør etableres egne kvinnemuseer (1993, s. 8). Hun konkluderer selv med et både-og:

«Vi trenger spesifikke kvinnemuseer som fokuserer på kvinneliv alene, og vi trenger en oppjustering i allerede eksisterende museer» (1993, s. 81).

På den forskningspolitiske konferansen *Viten, Vilje, Vilkår*, som NAVFs sekretariat for kvinneforskning arrangerte høsten 1992 i anledning sitt 10-årsjubileum, var en hel sesjon viet spørsmålet om hvorvidt kvinneforskningen skulle integreres i de ulike fagdisiplinene, eller om det fortsatt er behov for egne «paraply-organisasjoner» som kan favne kvinneforskere i forskjellige fag. Det syntes å være tverrfaglig enighet om at det fortsatt er nødvendig med en dobbel strategi, det vil si integrering av kvinne- og kjønnsperspektivet i de enkelte fags forskning og undervisning, så vel som fagovergripende nettverks-organisasjoner med et fler- og tverrfaglig tilsnitt.

Etter min mening må det samme gjelde for museumsutstillinger. De ulike museene trenger å revurdere sine utstillinger ut fra et kvinne- og kjønnsperspektiv, samtidig som spesifikke kvinnemuseer utvilsomt vil kunne virke som pådrivere i en slik integreringsprosess. Den erfaring andre fagfelt har høstet når det gjelder feministisk kritikk, er at en slik vinkling gir verdifull ny innsikt og kunnskap, på både det teoretiske og det metodiske plan. Gamle og «støvete» normer hentes fram i lyset og endevendes, forkastes eller gis nytt innhold. Losnedahl har utvetydig vist at en slik «storrengjøring» er påkrevd i de bergenske museer, og det er ingen grunn til å tro at hennes resultater ikke har overføringsverdi til museer i andre deler av landet.

Budskap eller form?

«Formidling» er blitt et stikkord, nærmest et slagord, i mange ulike sammenhenger, og i videste betydning av ordet. Ved siden

av å utgjøre en av hjørnesteinene i turist-industrien, representerer formidling av kunnskap forskersamfunnets eksistensberettigelse. Begrepet figurerer som pynt i universitetenes budsjetter og virksomhetsplaner, og som «glasur» på forskningsrådsprosjekter. Når etterspørselen etter kunnskapsformidling øker, er det viktig at de som formidler, er seg bevisst *hva* de ønsker å formidle og ikke bare *hvordan* det skal gjøres. Når museene skal presentere vår nære eller fjerne fortid, med dens identitetsskapende og mytedannende egenskaper, må budskapet tilgodese ikke bare den ene halvparten av menneskeheten. Også kvinnelige mennesker i ulike aldersgrupper må kunne identifisere seg med de visuelle historiene de møter i utstillingsmontrene.

Gro Mandt
førsteamanuensis
Historisk museum
Universitetet i Bergen

Litteratur

- Barthes, Roland. *Mytologier. Om mytene i den moderne tids hverdag*. Gyldendal. 2. utg, 1991.
- Bloch, Maurice. «The past and the present in the past». *Man*, 12, 1977.
- Conkey, Margaret W. «Contexts of Action, Contexts for Power: Material Culture and Gender in the Magdalenian». I Joan M. Gero and Margaret W. Conkey (red.). *Engendering Archaeology. Women and Prehistory*. Basil Blackwell Ltd 1991.
- Conkey, Margaret W. and Joan M. Gero. «Tensions, Pluralities, and Engendering Archaeology: An Introduction to Women and Prehistory». I Joan M. Gero and Margaret W. Conkey (red.). *Engendering Archaeology. Women and Prehistory*. Basil Blackwell Ltd 1991.
- Conkey, Margaret W. and Janet D. Spector. «Archaeology and the Study of Gender». I M. Schiffer (red.) *Advances in Archaeological Method and Theory*. Vol. 7. Academic Press, New York 1984.
- Ehrenberg, Margaret. *Women in Prehistory*. British Museum Publications. London 1989.
- Ekeland, Torun. *Arkeologi og formidling. En analyse av form og innhold i norske museers presentasjon av fortid*. Hovedoppgave. Arkeologisk institutt. Universitetet i Bergen 1990.

- Engelstad, Ericka. «Images of power and contradiction: feminist theory and post-processual archaeology». I *Antiquity*. 65/248, 1991.
- Gero, Joan M. «Genderlilthics: Women's Roles in Stone Tool Production». I Joan M. Gero and Margaret W. Conkey (red.). *Engendering Archaeology. Women and Prehistory*. Basil Blackwell Ltd 1991.
- Harding, Sandra. «Why Has the Sex/Gender System Become Visible Only Now?» I Sandra Harding and Merrill B. Hintikka (red.). *Discovering Reality. Feminist Perspectives on Epistemology, Metaphysics, Methodology, and Philosophy of Science*. D. Reidel Publishing Company 1983.
- Harding, Sandra. *The Science Question in Feminism*. Open University Press, Milton Keynes 1986.
- Johansen, Anders. «Sin eigen refleks i glaset». I *Museumsnytt* 3-4, 1991.
- Kristoffersen, Siv. «Den germanske dyrestilen og kvinnegraver med relieffspenner». I *K.A.N. Kvinner i arkeologi i Norge* 13-14, 1992.
- Leone, Mark. «Interpreting ideology in historical archaeology: The William Paca Garden in Annapolis, Maryland». I Daniel Miller and Christopher Tilley (red.). *Ideology, power and prehistory. New directions in archaeology*. Cambridge University Press 1984.
- Losnedahl, Kari Gaarder. *Kvinne + museum = kvinnemuseum?* Senter for humanistisk kvinneforskning. Skriftserien nr. 5, 1993.
- Mandt, Gro og Jenny-Rita Næss. «Hvem skapte og gjenskaper vår fjerne fortid? Struktur og innhold i norsk arkeologi i perspektivet: 'Hvor mannlig er vitenskapen?'». I *K.A.N. Kvinner i arkeologi i Norge*. 3, 1986.
- Moore, Henrietta L. *Feminism and Anthropology*. Polity Press 1988.
- Olsen, Bjørnar. «Det retoriske museum. En fortelling om makt og fortid». I *Nicolay. Arkeologisk tidsskrift* nr. 49. Oslo 1988.
- Reiter, Rayna Rapp (red.). *Toward an Anthropology of Women*. Monthly Review Press. New York 1975.
- Rosaldo, Michelle and Louise Lamphere (red.). *Woman, Culture and Society*. Stanford University Press, Stanford 1974.
- Shanks, Michael and Christopher Tilley. *Re-Constructing Archaeology. Theory and Practice*. Cambridge University Press 1987 (1990).
- Slocum, Sally. «Woman the gatherer: Male bias in Anthropology». I Rayna R. Reiter (red.) *Toward an Anthropology of Women*. Monthly Review Press. New York 1975.
- Statens museumsråd. *Museumsvesenet i Norge. Organisasjon og utvikling*. Oslo 1986.
- Wylie, Alison. «Gender Theory and the Archaeological Record: Why is There No Archaeology of Gender?» I Joan M. Gero and Margaret W. Conkey (red.). *Engendering Archaeology. Women and Prehistory*. Basil Blackwell Ltd 1991.
- Wylie, Alison. «The interplay of evidential constraints and political interests: Recent archaeological research on gender». I *American Antiquity*, 57(1), 1992.

Plass som fortjent?

Av Kari H. Karamé

For den som er interessert i framveksten av nasjonalstaten Norge, og for forsvaret av landet, byr hovedstaden på to spesialmuseer: Forsvarsmuseet og Norsk Hjemmefrontmuseum. Begge ligger innenfor Akershus Festnings område, og begge er bygd opp etter 2. verdenskrig. De formidler sitt budskap om innsats for land og folk ved hjelp av moderne utstillingsteknikker som gjør dem spennende å besøke. De er da også et populært mål for besøkende fra inn- og utland, og ikke minst for skoleklasser. Hvilken plass har de viet norske kvinners innsats under 2. verdenskrig? Kari H. Karamé har foretatt en kritisk gjennomgåelse av samlingene med tanke på hvordan denne innsatsen er blitt verdsatt, og på hvilket bilde de formidler videre til publikum.

Norske kvinners innsats ifølge Forsvarsmuseet

Forsvarsmuseet er det største av de to museene. Det er også det som har det lengste tidsperspektivet, fra vikingtiden og framover t.o.m. Tysklandsbrigaden etter 2. verdenskrig, med konsentrasjon om årene fra like før Unionsoppløsningen fram til frigjøringen i 1945. Malerier, fotografier, kart, plansjer, modeller av byer, festningsanlegg og slagscener, uniformer og originale våpen gjør et besøk til en lærerik reise gjennom norsk militærvesens historie. Her lærer vi om skiftende allianser, sjelden frivillig inngått fra norsk side, og om grensendringer.

Hva var det da som gjorde at jeg, ved mitt første besøk, gikk der med en følelse av at her var det noe som manglet? Hva det var ble jeg først klar over da jeg sto foran noen av de siste montrene, presentert under titte-

len «Kvinner i Forsvaret». Ja, hvor var kvinnene? Og hvor var det blitt av min barnoms norske heltinner, Prillarguri og Anna Colbjørnsdatter? Kunne jeg virkelig ha oversett dem? Jeg trodde det ikke, men ga meg allikevel ut på en ny vandring på leting etter kvinnene. Resultatet var nedslående magert.

Krig og forsvar har tradisjonelt i hovedsak vært mennenes domene, i alle fall når det gjelder de stridende styrker. Men andre oppgaver av avgjørende betydning for krigens utfall, som samband, kantine og sanitet, har i ulike militærordninger opp gjennom tidene like gjerne vært kvinners oppgave. Og noen kvinner har utmerket seg og trådt ut fra de anonyme sliteres rekke.

Kvinner deltok i vikingenes tokter, og Leiv Erikssons søster førte egne skip til Vinland. I denne ekspansive perioden, sett fra vikingenes side, fikk Norge sin første militærordning – leidangen. Den gikk ut på

at gårdene langs kysten, etter fastsatt inndeling, skulle stille med langskip, mannskap, våpen og mat når det var nødvendig for å sikre landet. For å få et fullstendig bilde av hva som skjedde i et norsk bygdesamfunn når leidangen ble kalt ut, burde vi også få vite hvem som til enhver tid sørget for å ha et tilstrekkelig matlager, som kjente til konserveringsteknikker og til hvordan tidens stridsrasjoner skulle pakkes, slik at de holdt seg så lenge som mulig. Dette var kvinnearbeid i det gamle bondesamfunnet, og derfor sikkert i forbindelse med leidangen også. Og hvem overtok mennenes oppgaver i arbeidslivet når de var ute på tokt? Kvinnene selvsagt. Og det var også ofte kvinner som tente vetene som varslet om at fiender var i anmarsj. Men i Forsvarsmuseets montre finner vi ingen spor av dette.

Rundt 1400 kom Norge i union med Danmark. I perioden før det hadde leidangsordningen gått i oppløsning. Unionen med Danmark førte til at Norge ble trukket inn i maktkampen mellom de svenske og de danske kongene, som dreide seg om handelsveier, retten til å ta toll, makt og prestisje. Forsvarsverket i grensetraktene ble forsterket, gamle festninger ble utbygd og nye opprettet. Allikevel fikk den norske sivilbefolkningen krigen innpå livet, især på 1600- og 1700-tallet, og Norge tapte store landområder i løpet av disse krigene.

Kongene begynte å bruke leiehærer, og disse trengte et annet forsyningsapparat enn i det gamle norske bondeombudet. Dette ble ivaretatt av *trenet*,¹ et stort oppbud av sivile som fulgte med hæren, og som utgjorde en større gruppe enn de våpenføre mennene. Trenet besto av våpenløse menn, kvinner og barn. Mange soldater hadde med seg både kone og barn, mens ugifte soldater skaffet seg en «hærfrue», også kalt hans «skjønne frøken». Andre kvinner var *marketentersker*² som solgte mat og drikke. De fleste av disse kvinnene sørget for ved til leirbål og koking, kokte mat,

vasket og stelte for soldatene, og pleiet dem hvis de ble syke. De gravde latriner, hjalp til med å bygge leiren og befestningene. Og var det nødvendig, kunne de også bli satt inn på skansene. De soldater som ikke hadde skaffet seg en felthustru, kunne derfor være ille ute, og best stilt var de som hadde to, en ektevidd og en «hærfrue». Disse kvinnes status var lav, men de var viktige, og noen kjenner vi fra litteraturen, som Lotta Svärd og Mutter Courage.

Men for kongen falt denne hærordningen kostbar, og den var heller ikke lett å kontrollere. I begynnelsen av 1600-årene tok derfor Christian IV opp igjen den gamle leidangsordningen. I 1628 hadde den funnet sin endelige form, verneplikten ble knyttet til eiendomsrett til jord, slik at fire fullgårder skulle stille én fullt utrustet soldat når kongen hadde behov for det. Forsvaret var igjen blitt en integrert del av det norske bondesamfunnet, og dermed også av vanlige kvinners liv.

Hvor er min barndoms norske heltinner?

Fra de mange feidene med Sverige på 1600- og 1700-tallet kjenner vi flere kvinner hvis innsats hadde stor betydning for utfallet av krigshandlingene. To kvinner var med på å avgjøre Sinclair og hans skottehærs triste skjebne under slaget ved Kringen i Gudbrandsdalen i 1612. Da disse gikk i land i Romsdalsfjorden kledde en tjenestejente seg ut som gammel kone og fikk lurt seg forbi hæren på 3-4000 leiesoldater, og varslet bøndene oppigjennom dalen. På den måten fikk bøndene i Gudbrandsdalen tid til å forberede seg, og utfallet ble som kjent katastrofalt for Sinclair. En annen ung jente, Prillarguri, sto på en fjelltopp og blåste i lur for å varsle sine sambygdinger da skottehæren nærmet seg. Siden innholdet i varslingen ble forstått må det ha vært avtalt.

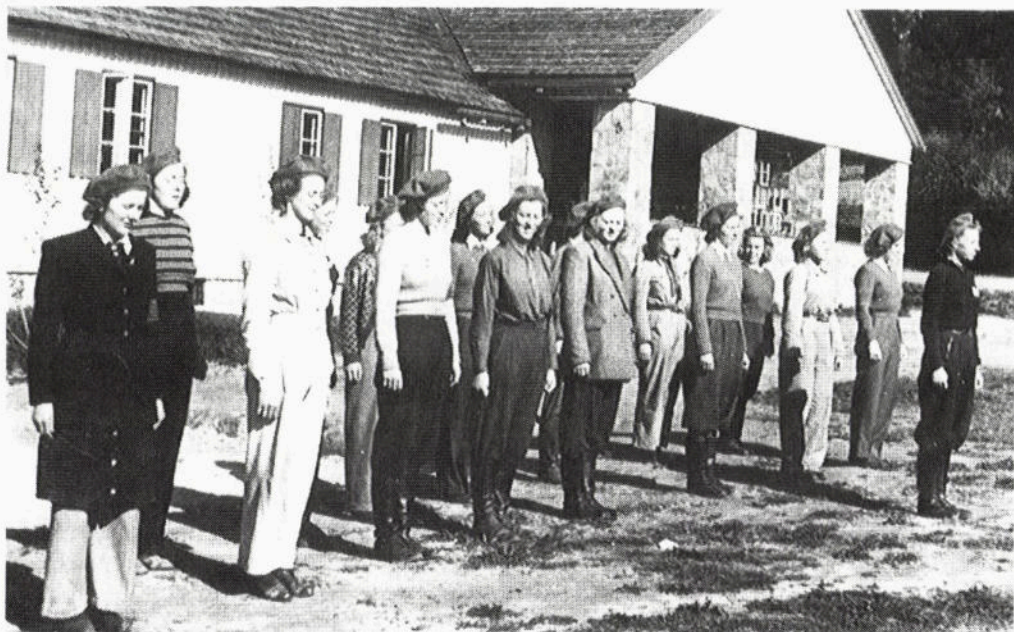
Og Prillarguri fikk en gård som takk for innsatsen – følgelig ble hun både anerkjent og belønnet av samtiden.

Fra Den store nordiske krigen (1700–1721) kjenner vi flere lignende skikkelser. I 1716 tok en avdeling av den svenske hæren inn på prestegården på Norderhov på vei mot Kongsberg og sølvgruvene der. De skulle også ha planer om å felle den norske hæren, som lå i Lier, i ryggen. Prestefruen Anna Colbjørnsdatter brukte kvinnelist, trakterte med mat og mye drikke mens hun fikk sendt bud til en norsk tropp i nærheten. Svenskene led et smertelig nederlag. Krokskogens første partisan – Kari Rasmusdatter Hiran – brukte en annen strategi da svenskene kom vestover i Lommedalen. Hun påtok seg å gå dem i møte, lot seg ta til fange for så å lure dem med falske opplysninger om den beskjedne norske bondehæren, så svenskene trodde den var langt større og trakk seg tilbake. Hun fikk også økonomisk rekompensasjon i form av penger og delvis skattefrihet resten av livet. Plassen hun bodde på ble senere kalt Bente-plassen og var et av Milorgs tilholdssteder under 2. verdenskrig. De reiste en støtte over henne der, et av de ytterst få minnesmerker – om ikke det eneste – over en kvinnes krigsinnsats her i landet. Det finnes mange eksempler på kvinnelige spioner, sabotører og budbærere om svenskenes posisjon under denne krigen. Årene 1807–1814 var igjen preget av nød og problemer, og av krig med Sverige. Kampene ved Trangen i 1808 er rikt illustrert. Den norske kommandanten Drejer, mer kjent som «Drejer på stubben» fordi han ledet slaget fra en mannshøy stubbe, hyldes både i ord og maleri, men husmannskona som stjal en hest og fikk varslet Drejer om hvor svenskene kom, slik at de kunne møte dem i en trang dal, får vi ikke høre noe om. Ingen av disse kvinnene er nevnt i Forsvarsmuseets montre. Ekstra graverende blir dette på bakgrunn av at den eneste gangen kvinner

er nevnt, er det i sammenheng med hekseprosesser som fant sted på enkelte festninger som også ble brukt som fengsel for sivile. Museum er formidling; det er en snever forsvarshistorie som her blir formidlet.

Unionstiden med Sverige falt sammen med store endringer i det norske samfunnet. Nasjonale følelser ble styrket, og ønsket om uavhengighet ble stadig klarere markert. Situasjonen mellom de to landene tilspisset seg, og frykt for åpen konflikt var til stede. Kvinnene tok også stilling til dette, selv om de enda ikke hadde stemmerett. I 1889 sto kvinner i spissen for en pengeinnsamling som hadde som mål å skjenke «Fædrelandet og Vore Søgutter» et vel utstyrt og tidsmessig krigsskip. Det tok dem fire år, men i 1895 ble en topp moderne torpedokrysser bestilt i Tyskland. Da den under navnet «Valkyrien» stevnet inn Oslofjorden var det imidlertid ingen kvinner ombord. Det var også kvinner som samlet inn penger til lavettene ved Bergenshus festning. I 1896 ble Norske Kvinners Sanitetsforening stiftet med formålet «at skaffe Sanitetsmateriel til Brug saa vel i Krig, som under Ulykkestilfælde i Fred». Flere ganger sto de to landene på randen av krig fram til unionsoppløsningen i 1905. Kvinnene hadde ikke stemmerett i denne saken, men sto lojalt bak sine menn, og holdt hjulene i gang på hjemmefronten mens mennene var ute på grensevakt.

I presentasjonen av 1. verdenskrig og Finnlandskrigen glimrer også kvinnene med sitt fravær. Det eneste stedet hvor kvinner blir trukket fram, er i forbindelse med utdelingen av «Mutterkreuz» i Tyskland – en understrekning av kvinners formodede passive rolle i krig, selv om det altså er nok av eksempler på det motsatte. Allikevel er det på denne tiden at det norske forsvaret begynner å se på kvinnene som en ressurs, ikke bare som sykepleiere. Norske Kvinners Nasjonalråd åpnet etter hvert et

Kvinnetropp i D 13.3. (Kilde: Elisabeth Sveri: «Kvinner i norsk motstandsbevegelse 1940–1945», Norsk Hjemmefrontmuseum 1991)

registreringskontor hvor kvinnelig reservehjelp ble trenet, bl.a. til Raufoss Patronfabrikk. I 1928 ble Norske Kvinners Frivillige Verneplikt dannet; denne foreningen skulle i 1946 gå over til å bli Norges Lotteforbund. Målet var å skaffe kvinnelig arbeidshjelp i krigstid for hær og flåte, for krigsforsyning, for industri og transport. Men samarbeidet med de militære myndigheter var vilkårlig helt fram til 1939 da lottene ble mobiliseringsdisponert både i det militære forsvaret og i det sivile luftvern.

Kvinner i forsvaret av Norge under 2. verdenskrig

Forsvarsmuseet viser felttoget i Norge og organiseringen av de norske styrkene i utlandet, med stor vekt på den viktige rollen Norge spilte i sjøkrigen 1939–45. Da Norge ble angrepet 9. april 1940 stilte kvinner til tjeneste som lotter, sykepleiere og nødhjelpsarbeidere. Mange stilte også på

individuell basis, som f.eks. den kjente «lotten på Hægra», Anne Margrethe Bang (Strømsheim) som holdt ut beleiringen av festningen i 26 døgn. Hun meldte seg frivillig, og det fortelles at hun ble møtt med ordene: «Vi har ikke plass til noen hysteriske kvinnfolk.» I sluttrapporten heter det dog at «nervene holdt hele tiden under kampene og bombardementet». Hun fikk Krigsmedaljen for denne innsatsen, men 10 år senere enn de andre. Og i Forsvarsmuseets omtale er hun ikke nevnt, verken i ord eller bilder. Hun er ett representativt eksempel blant mange andre kvinner, både med hensyn til deltagelse og den måten deres innsats har blitt fortiet på.

Først med 2. verdenskrig kommer kvinnene inn i Forsvarsmuseet, men på hvilken måte? To montre er viet deres innsats. I 1942 ble det innført alminnelig verneplikt for norske kvinner i utlandet. Dette ble især gjennomført i England, hvor ca. 4% av de militære styrker var kvinner. Dertil kommer sivilt ansatt kvinnelig personell.

Under overskriften «Kvinner i Forsvaret» får vi vite: «I tidligere tider var kvinner knyttet til hærene som felthustruer og markentersker. Kvinner innrullert i militære avdelinger fikk vi første gang under 2. verdenskrig. De ble satt til ikke stridende tjenester som sambandsoperatører, sjåfører, depotvirksomhet og sanitet». For å berolige oss ytterligere blir K-soldaten framstilt med sersjants grad, selv om noen i alle fall nådde kapteins grad. Dette blir ytterligere understreket ved at én av de fire gjenstandene som ligger ved figurens føtter er en vinkel, altså en understreking av lav militær grad. De tre øvrige gjenstandene skal heller ikke fortelle oss mye om hennes krigsinnsats – de består av en britisk feltflaske, et britisk kokekar (sic) og en hjelm. Kvinne, bli på din plass!

Så over til Sverige. Også her er kvinnene viet ett monter, og igjen blir den museums-besøkende beroliget, om vedkommende i det hele tatt finner montret, som står bak en stolpe. Her står det: «I likhet med i Storbritannia ble det også i Sverige nødvendig å la norske kvinner utføre militærtjeneste. Men de fikk bare oppdrag av ikke stridende karakter. Det vil si kjøkkentjeneste, arbeid i sambands-sentra, på legekantor m.m.» Gjenstandene formidler samme bilde som fra England: her er det kun menige, i tillegg brukte de kokekar, kopper, melkespann og – såpe-eske. Kvinneligheten står altså ikke i fare selv om man er/har vært K-soldat i Sverige.

Etter frigjøringen ble det diskutert om verneplikten for kvinner skulle opprettholdes. Diskusjonens bølger gikk høye, og muligens finner vi i den formen den fikk noe av årsaken til fortielsen av kvinners innsats for forsvaret av Norge. Et oppslag avslutter denne delen av utstillingene: «K-soldater ble brukt til en del ikke stridende tjenester under den annen verdenskrig. Erfaringene med dette var gode, og Forsvarsdepartementet nedsatte etter kri-

gen et utvalg som skulle utrede spørsmålet om kvinnelig verneplikt i Norge. Som en forsøksordning ville en sende ca. 100 frivillige K-soldater med Tysklandsbrigaden. De skulle særlig betjene det stasjonære sambandsnettet og de norske kantinene i området. Et av styremedlemmene i Den Internasjonale Kvinneligaen for Fred og Frihet hevdet i en artikkel i Dagbladet at K-soldatene skulle benyttes som prostituerte ved Tysklandsbrigaden. Debatten som fulgte avisartikkelen må nok ta en del av skylden både for at K-soldatene ikke kom til Tyskland, og at kvinnelig verneplikt ikke ble innført i Norge.» Vi lærer mye her om den holdningen som rådet med hensyn til kvinner i forsvaret kort tid etter krigen. Den har nok også vært med på å farge hvordan innsatsen deres under krigen har blitt bedømt og belønnet. Det er et gjennomgående trekk at de har måttet vente lenge enn menn på anerkjennelse, og hver gang man har feiret jubileum har de blitt glemt i den store sammenhengen, sist i 1992 i forbindelse med 50-årsjubileet for danningen av de norske troppene i England.

Norsk Hjemmefrontmuseum

Jeg la så veien over til Norsk Hjemmefrontmuseum. Et kjennetegn for frigjøringsbevegelser eller partisanorganisasjoner er at de utjevner skiller både mellom sosiale grupper og mellom kjønn. Så her burde vi da finne mer om kvinners deltagelse i kampen for et fritt land.

Mange av de kvinnene som hadde deltatt i felttoget i 1940 gikk senere over i motstandsvirksomhet. Andre hadde vært aktive i ulike kvinneorganisasjoner som hadde en bevisst holdning mot okkupasjonsmakten. Mange kom med etter hvert som motstanden ble organisert. Hvor

mange det dreier seg om er det vanskelig å fastslå, men i en samtale jeg hadde med Gunnar Sønsteby i museets lokaler i høst, sa han at i Norge gjaldt den samme regel som i andre land, nemlig at det bak hver partisan står et nett på 10–12 personer, lavt regnet. Og majoriteten av disse var kvinner i krigens Norge. De fungerte som kurerer, transporterte sprengstoff, skaffet dekkadresser og mat. Sønsteby hevdet at uten disse kvinnes innsats – som regel hadde de ingen oversikt over hvilken operasjon de var en del av – hadde hjemmefrontens menn ikke kunnet fungere som de gjorde. Svært ofte var det kvinner som bemannet lyttestasjoner og produserte og distribuerte illegale aviser som var helt nødvendige for å holde motet opp hos folk. Andre kvinner benyttet seg av stillinger som sekretærer i departementer og i politiet for å skaffe uvurderlige opplysninger for hjemmefronten. Mange av grenselosene var kvinner. Noen få deltok aktivt i kamp. Mange ble arrestert, og flere ble utsatt for tortur. De ble ydmyket gjennom å måtte kle seg nakne foran øynene på soldater og andre menn, og seksuelle overgrep skal også ha forekommet. Noen fødte barn i fangenskap, og levde i redsel for at de skulle bli tatt fra dem.

Hvordan har så museet fremstilt kvinnes frigjøringskamp? Vi ser nok noe mer til kvinner her enn i Forsvarsmuseet, men de har langt fra fått den plassen vi skulle forvente. Mest ser vi dem i bakgrunnen på enkelte fotografier. Der hvor de blir framhevet, er det i forbindelse med å gjøre det norske folk oppmerksom på konsekvensene av å påta seg Nasjonal Arbeidstjeneste som myndighetene ville innføre i 1943. Utstillingen avsluttes med store bilder av dagene like før frigjøringen. Her finner vi et stort bilde av en kvinne, og hvilken innsats gjør henne fortjent til en så framskutt plass: Jo, hun syr militære effekter på mannens uniform. Her finner vi altså igjen

en understrekning av hva som egentlig er kvinners plass, og at når freden bryter løs er det dit hun skal tilbake igjen. Men museet har i alle fall fått laget en brosjyre om Kvinner i Norsk Motstandsbevegelse 1940–45. Den er plassert godt synlig når en kommer ut av samlingene, slik at de som ønsker det kan få vite mer. Det opplyses at den selger bra.

Det er ennå tid til å rette det opp

Opp gjennom landets historie har norske kvinner båret sin del av byrdene under krig og urolige tider. Pga. den tradisjonelle arbeidsdelingen mellom menn og kvinner, har deres innsats som regel foregått på andre felt enn mannens. De aller fleste av dem har utført oppgaver som sjelden fører til noen helteglorie, men som er av avgjørende betydning for krigens gang og utfall. Når det ble innført alminnelig verneplikt for norske kvinner i England i 1942, må vi kunne regne med at det var fordi de norske troppene der virkelig hadde bruk for dem. Og som vi har sett, hadde ikke Hjemmefronten kunnet utføre sine aksjoner uten kvinnes innsats. Men også på dette feltet opplever vi at kvinners innsats blir usynliggjort. Det ligger utenfor rammene til denne artikkelen å fundere videre på årsakene til dette. Det er langt viktigere å peke på noen av konsekvensene.

For museene gjelder den samme regel om formidling som for andre media: det som ikke er sagt, eksisterer ikke. På bakgrunn av dette er det tre aspekter jeg i særlig grad ønsker å trekke fram her:

For det første blir vi frarøvet en del av vår historie, og dermed også mulige modeller. Selv om kvinner har hatt adgang til Forsvaret på linje med menn siden 1984, er kvinneandelen relativt liten. Dette kan bl.a. ha noe med mangel på modell å gjøre; det har

ikke vært enkelt å krysse kjønnsrolleskillene og bli akseptert på den andre siden, i et så mannsdominert miljø. Derfor er det interessant å merke seg at mange unge jenter som søker til Forsvaret i våre dager, ikke kjenner til diskusjonen omkring verneplikt for kvinner i Norge like etter 2. verdenskrig.

Dernest kan vi dessverre ikke lenger se bort fra at spørsmålet om kvinners roller og kår i krig igjen er aktuelt innenfor vår egen verdensdel – i det tidligere Jugoslavia. Media har her i stor grad fokusert på kvinner som det evige offer for mennenes blinde vold. At dette er en del av bildet er dessverre hevet over enhver tvil, men heldigvis har de aller fleste kvinner en langt mer aktiv rolle, både i det sivile samfunnet og i forsvaret av hjem og land. Etter min mening er det betenkelig å formidle et så ensidig bilde av kvinner som det passive offeret. Både gutter og jenter fortjener å ta med seg et mer fullstendig bilde fra museenes utstillinger.

Vi nærmer oss med raske skritt mai 1995 og feiringen av 50-årsjubileet for frigjøringen av Norge. Etterkrigstiden er full av eksempler på fortielse og mangel på anerkjennelse av kvinners innsats. Eva Jørgensen (Kløvstad) kom med i arbeidet for

Milorg på Hamar sommeren 1944. Etter at distriktssjefen ble drept i november var det hun som bygde organisasjonen opp igjen, og ledet den fram til frigjøringen. Den 9. mai marsjerte hun stolt i spissen for troppepene i hjembyen, men én måned senere fikk hun ikke lov til å delta i troppeparaden i Oslo. Det passet seg ikke å ha med jenter! Jubileet i 1995 gir disse to sentrale museene en ypperlig anledning til å rette opp igjen «gamle synder» og gi kvinnene den plassen de fortjener, som en anerkjennelse til kvinnene selv, og for å formidle et riktigere bilde til generasjonene etter.

Kari H. Karamé
forsker

Norsk utenrikspolitisk institutt

Noter

1. «Trenet» er en fellesbetegnelse for de enkelte militæravdelingenes kjøretøy som transporterte forsyninger. Brukes også for å betegne soldatenes pårørende i videste forstand, og ikke-stridende personer som fulgte med hæren.
2. «Marketentersker» betyr egentlig *handlende*. Både sivile menn og kvinner solgte matvarer, drikkevarer, tobakk og andre varer som ikke hørte inn under den militære forpleining, til soldater i garnisoner og under felttog.

Förnya museerne – gör kvinnohistorien synlig

Av *Harriet Clayhills*

Fortfarande kallas kvinnohistorien ofta «den osynliga historien». Det skedde t ex när Forskningsrådsnämnden i april 1993 ordnade en konferens om «kvinnans ställning i samhället i historisk belysning» i samband med årets stora museumsprojekt *Den Svenska Historien*. Och det är onekligen riktigt att det kvinnohistoriska perspektivet inte har lyckats slå igenom vare sig i medierna, i den akademiska forskningen eller i det allmänna medvetandet – det var utformningen av det ovan nämnda museumsprojektet i sig själv ett bevis för. Men «osynligheten» är ändå av ett annat slag än den vi talade så mycket om på 1970-talet.

Då var det verkligen svårt att ta fram kunskap om andra kvinnor i det förflutna än drottningar och mytiska hjältinnor. Vi som något yrvaket började inse att halva folket även i forna dagar måste ha varit kvinnor, ja att där hade funnits barn, vi fick leta mellan raderna i den traditionella litteraturen. När vi startade Bokcafeet Kvinnfolk 1975 stod det ett tiotal böcker i den kvinnohistoriska hyllan... Nu finns det hela arkiv och stora specialbibliotek i ämnet. Forskningen har helt enkelt exploderat, både i Norden och i västvärlden för övrigt. Mycket finns också presenterat i någorlunda lättillgänglig form. För den intresserade är det inte längre något problem att finna kunskap.

Men alla är uppenbarligen inte intresserade. Det finns en massa tröghet understödd av den massmediala fixeringen på dagsnyheter. Att verkligen anamma det kvinnohistoriska perspektivet på det för-

flutna (som har skapat nuet) kräver en omställning av gamla tankegångar och föreställningar som många gör motstånd mot. Nästan alla män, och en hel del kvinnor. Det kan bero på olika slags egenintresse, i den akademiska världen t ex kampen om docenturer och den vetenskapliga äran, men jag vill påstå att motståndet genomgående har djupare rötter. Härskarskiktet har alltid skrivit sin egen historia, som har använts för att ge de styrda en viss bild av verkligheten och hålla dem på plats. Arbetarklassen var osynlig ända tills den organiserade sig, bildade partier och bröt sig in i det offentliga samtalet. Kvinnorna började avteckna sig i landskapet efter att de hade tillkämpat sig medborgerliga rättigheter och självförsörjning – men gentemot dem och deras historia har motståndet varit ännu segare än det som män har mobiliserat för att slippa ta notis om andra män.

Kvinnornas (och barnens) förflutna är ett väldigt område som patriarkatet har förträngt och förnekat eftersom allt vad forskningen för upp i dagen innebär misskreditering av systemets prioriteringar och ifrågasätter dess tolkning av verkligheten. Därför upplevs det som ett hot.

Ett manhaftigt museumsprojekt

Någon genomgripande omtolkning av den svenska historien ur kvinnoperspektiv var det naturligtvis ingen som väntade sig av museumsprojektet 1993, men som ett första litet steg kunde i alla fall något fler kvinnor ha varit synliga vid herrarnas sida. Tänk så trevligt det hade varit att i stora hallen på Nordiska museet möta Gustav Vasa omgiven av sina tre fruar och nio barn, fem av dem döttrar!

När projektledaren, länsantikvarien i Östersund Sten Rentzhog, i ett radioprogram i dec 1993 kritiserades för mansdominansen i utställningarna, försvarade han sig med att det ju var män som syntes förr och att han minsann försökt hitta material om både knektänkor och sågarbetarhustrur... Det tror vi så lagom. I dag finns det kunskap, som sagt. Han och den övriga projektledningen har helt enkelt gjort det lätt för sig och undvikit all nyare historieforskning överhuvudtaget – också den socialhistoriska – som ju bara «problematiserar». Det har varit enklare att plocka fram all teaterrekvisitan ur garderoberna, alla fanor och trummor och trumpeter, och arrangera den kring kungarna och krigarna i mer eller mindre anslående tablåer. Kvinnorna blir då givetvis marginella, liksom männen av folket. Här och där påpekade dock Nordiska museet i förbigående att folket nog inte haft det så bra.

Vad Historiska museet beträffar hade man där i varje fall anlitat konstnärer som

fått visualisera olika rum, vilket ofta gav det konventionella innehållet en anslående form. Ja, Gittan Jönsson hade faktiskt lyckats ge Birgitta-rummet både form och tanke.

Svenska historien – nu sponsrad av Tipstjänst

I förhållande till projektets utformning var dess symbol – presenterad i banderoller, annonser och trycksaker – onekligen väl vald: St Göran besegrande draken medan den lilla knäböjande prinsessan väntar på att bli räddad. En symbol laddad med de goda gamla stereotyperna manligt-kvinnligt, aktivt-passivt. Skaraborgs länsmuseum, det enda länsmuseum som under 1993 gjorde en utställning med kvinnohistoriskt tema, omorganiserade gruppen genom att lyfta fram prinsessan i förgrunden och förminska St Göran. Ett tilltalande grepp, också om det inte kunde ändra på det fundamentala innehållet i symbolen.

Förebilden är som bekant Lübeck-konstnären Bernt Notkes träskulptur, 1489 placerad i Storkyrkan i Stockholm till minne av Sten Sture d ä:s seger «över danskarna» (forskarna har för länge sedan påvisat att det var fråga om invecklade maktstrukturer med svensk- och danskättade på båda sidorna). Den mest direkta tolkningen blir då att St Göran symboliserar Sverige = det goda som besegrar det onda = illasinnade utlänningar. Men det är förstås inte den förklaring vi får av Sten Rentzhog, han anser att riddaren «ger en bild av historien som ett spännande äventyr i kampen för en bättre framtid» (Kulturrådets tidskrift 1/2, 1992).

Det är möjligt att projektledningen inte *medvetet* har gått in för ett manhaftigt, nationalistiskt hurra-projekt – men gör det saken bättre att de inte visste vad de gjorde?

För min del tycker jag det är extra skrämmande att blindheten är så självklar, att sammanhangen förenklas så obekymrat. «Det är kanske inte heller en alltför djärv tes,» skriver docent Ann-Sofie Ohlander i sin djuplodande essä *Historikern och den bortträngda verkligheten* (1993, stencil), «att ju mera drastiskt det samhälleliga förnekandet av historiska sanningar är, desto mera oförmöget blir det aktuella samhället att realistiskt handskas med verkligheten.»

Just nu ger Rysslands och Öst-Europas inre och yttre kollaps en närmast övertydlig bild av detta förhållande.

Behövs det kvinnomuseer?

Vi kan dra många lärdomar av museumsprojektet, men här vill jag framhålla speciellt en. Vi som velat göra kvinnohistorien synlig har hållit oss alltför mycket till ord, till text. I vår bildgenomströmmade tid behövs det också s k visualisering, och

museerna är en bra arena hur svårforcerad den än har visat sig vara.

Problemet ägnades hösten 1993 en konferens på Arbetets museum i Norrköping, «Det dolda budskapet», som gav många ideer att föra vidare. I Danmark finns sedan 1982 Kvindemuseet i Århus. I Norge har diskussionen kommit långt och börjar ge praktiska resultat.

Som på så många andra kvinnopolitiska områden uppstår en fråga om strategi: bör vi arbeta för särskilda kvinnoinstitutioner, i detta fall museer, eller bör vi försöka komma in på de manligt dominerade arenor som finns? Enligt min mening är det alltid fel att gå in för ett antingen-eller, vi behöver ett både-och.

*Harriet Clayhills
fil.kand., kulturjournalist*

Denne teksten blir også publisert i marsnummeret av *Kvinnobulletinen*.

Kvinnemuseet på Rolighed

Av Kari Sommerseth Jacobsen

Rolighed er en stor og vakker sveitserstilsbygning fra 1857. Nå er det ikke noe oppsiktsvekkende med en stor og vakker sveitserstilsbygning på Østlandet, selv om denne er et tidlig eksempel på en etter hvert svært utbredt bygningstype. Det spesielle med Rolighed er at dette er Dagny Juels barndomshjem. I 1988 ville man rive bygningen. Det syntes styret i Kongsvinger Museum var et dårlig forslag.

En bevaringskamp

Etter en lang og seig bevaringskamp ble det full seier til Kongsvinger Museum. Huset fikk bestå takket være en god idé, og denne idé er som følger: Å gjøre Rolighed til Norges første kvinnemuseum. Mange var de som motarbeidet denne idé: daværende styre i Norske Kunst- og Kulturhistoriske Museer (NKKM) som avgir faglige råd til Norsk kulturråd, noen antikvarer hos Riksantikvaren som mente Rolighed ikke hadde bevart nok autenticitet, bygningsrådet i Kongsvinger som mente bygningen var for dårlig, ordføreren i Kongsvinger som var redd en bevaring av bygningen skulle medføre utgifter for kommunen osv.

Heldigvis var det noen som støttet opp om ideen: Statens Kulturminneråd ga en positiv uttalelse, Jan Andersen hos Riksantikvaren, Fylkeskonservatoren og lokalavisen Glåmdalen. Men den viktigste støtten kom fra Miljøverndepartementet og enkelte stortingsrepresentanter. Miljøverndepartementet hadde satt av øremerkede midler til vern av kulturminner med tilknytning til kvinners liv og virke. Og dette ble redningen for Rolighed, som er et kul-

turminne med tilknytning til en kjent kvinne – Dagny Juel.

For ettertiden kan det være interessant å vite at motstanden var stor fra mange hold. NKKM uttalte seg slik: «Tilknytningen til Dagny Juel er ikke viktig nok grunn til å velge nettopp denne bygningen som et museum for kvinnekultur, og det er også et spørsmål om det er ønskelig å opprette et eget museum for dette formål».

Poenget har aldri vært å lage en egen Dagny Juel-dikterstue. Vårt første mål var å redde bygningen og vi brukte kvinneperspektivet på kulturminnevernet som et hovedargument. Vi syntes at tilknytningen til Dagny Juel var viktig nok grunn til å hindre at bygningen ble jevnet med jorden i tillegg til de øvrige arkitekturhistoriske og kulturhistoriske argumentene. I enhver bevaringskamp vinnes det siste avgjørende slaget dersom man har et godt nok forslag til hva den truede bygningen kan brukes til. For oss ble Rolighed en «Mulighed» til å realisere en drøm. Og drømmen var å presentere kvinnehistorie under ett og samme tak. For oss var faktisk tilknytningen til Dagny Juel en glimrende grunn til å velge nettopp denne bygningen som et museum

for kvinnekultur. Sannheten var jo at vi aldri var i en slik posisjon at vi hadde mange bygninger å velge mellom. Egentlig var det jo muligheten som førte til valget, vi grep muligheten og valgte å fylle rommene med kvinnekultur. Det kunne vært interessant å få vite hva slags bygning NKKM ville ha gått inn for som et museum for kvinnekultur. Og hva slags kvinne hadde ifølge NKKM vært et bedre utgangspunkt for et kvinнемuseum? Var skepsisen fra NKKM begrunnet med at hun var en kjent kvinne? Burde bygningen heller hatt tilknytning til en anonym kvinne? Eller burde bygningen hatt tilknytning til en annen sosial klasse enn Dagny Juels overklassebakgrunn? Ville NKKM ha uttalt seg positivt dersom det hadde vært snakk om å gjøre om en eller annen tidligere fabrikk for kvinnelige arbeidere? Slike spørsmål stilte vi dessverre aldri tilbake, vi kom aldri i dialog med vårt eget forbund og opplevde uttalelsen som dypt skuffende. Vi konstaterte at fra NKKM var det ingen hjelp å få, og jobbet videre gjennom andre kanaler. Egentlig er det et interessant fenomen at en slik negativ holdning til tanken om et kvinнемuseum skulle gjennomsyre NKKM så sent som i 1988.

Jeg er overbevist om at dersom vi hadde vært menn som skulle etablere et spesialmuseum – det aller første i sitt slag i Norge – hadde vi brukt betegnelsen Norsk Kvinнемuseum. De fleste spesialmuseer har Norsk i første ledd, og dette avspeiler både seriositet og makt, og sist, men ikke minst – da er det så mye lettere å skaffe midler. Tanken har streift oss, men våre egne motforestillinger har stoppet oss. Kanskje slike motforestillinger burde ha stoppet flere spesialmuseer fra å bruke en slik betegnelse? Hvordan kan f.eks. Norsk skogbruksmuseum tro de kan favne om hele spekteret av skogbruk i hele vårt langstrakte land? Vi kan i hvert fall ikke favne om hele vår norske kvinnehistorie på Rolighed.

Derfor har vi valgt en annen modell med utgangspunkt i vår lokale kvinnehistorie.

Trinn 1: Istandsettingen

Etableringen av Rolighed som et kvinнемuseum har vært en langdryg, men spennende prosess. Etter å ha passert alle de hindrene som er nevnt ovenfor, klarte Kongsvinger Museum å skaffe de pengene som var nødvendige for å kjøpe eiendommen (Kr.600.000). Og så begynte arbeidet med å sette bygningen skikkelig i stand. Rolighed anno 1989 var ingen dårlig bygning. Men mye forsømt vedlikeholdsarbeid måtte tas igjen. Fra å være en herskapsbolig hadde Rolighed etter krigen huset en trevarefabrikk, og dette hadde satt sine tydelige spor. Likevel viste det seg at svært mye av de innvendige materialene som gulv, panel, listverk og dører var intakt. Utvendig var den gamle verandaen fjernet og de gamle krysspostvindueene var erstattet med husmorvinduer. Redningen for prosjektet Rolighed ble sysselsettingsmidler. Både Hedmark fylkeskommune og Kongsvinger kommune har bidratt til at Rolighed helt siden 1989 har hatt mange arbeid-for-trygd-folk i sving, både faglærte og ufaglærte. Arbeidet blir ikke alltid det mest effektive, men rom etter rom har blitt ferdige, og i dag er det lite som gjenstår.

I første etasje danner den gamle dansesalen og verandastuen i dag en stor sal som innbyr til utstillinger; skiftende museumsutstillinger med hovedvekt på kvinneperspektivet, kunstutstillinger, konserter (Musikkens Venner på Kongsvinger har satt i gang en egen aksjon for å skaffe eget flygel til Rolighed), teaterforestillinger, seminarer m.m. Det blir egen kafé i den gamle spisestuen og et museumskjøkken i gammel stil (med et nytt maskinkjøkken skjult i et mindre rom ved siden av).

Sommeren 1993 ble det laget en egen utstilling på Rolighed i anledning Bokåret 93: «Skrivende Hedmarkskvinner». Et

femtitalls kvinnelige forfattere fra Hedmark ble presentert samlet for første gang. Utstillingssalen var ikke ferdig-restaurert, men Kongsvinger Museums tanke var å åpne bygningen for publikum, slik at man fikk se hvor langt arbeidet var kommet.

Trinn 2: De faste utstillingene

I andre etasje kommer de faste kvinnehistoriske utstillingene. Allerede i 1989 ble det utarbeidet et forprosjekt av Torunn Johansen med midler fra FAD øremerket kvinnepolitisk opplysningsarbeid. Planen går ut på følgende avdelinger:

1. Kvinnekår og kvinnekamp: Hvilke saker har kvinner kjempet for i mer enn 100 år?
2. Pionerkvinner fra 1800-tallet: Forfatter og kulturarbeider Dagny Juel, billedhugger Aagot Vangen, forfatter og skuespiller Aagot Gjems Selmer, hustru og medforfatter Thomasine Lie (kona til Jonas), pianisten Erika Nissen og Maren C. Dahl – Norges første kvinnelige jurist. Samtlige av disse pionerkvinnene er fra Kongsvinger.
3. Skjønnhetsidealer: Historien om kvinneundertrykking av kvinnekroppen.
4. Tjenestepiker: Med utgangspunkt i noen av Roligheds tjenestepiker som vi kjenner navnet på, blir tjenestepikens liv og daglige strev presentert.
5. Pionerkvinne fra vår egen tid: Monica Kristensen – verdens første kvinnelige sydpolfarer.

Kvinnemuseet på Rolighed tar utgangspunkt i den lokale kvinnehistorien. Men det blir likevel mye norsk kvinnehistorie og almen kvinnehistorie i og med at flere av pionerkvinnene ikke bare er lokale størrelser, men nasjonale – ja endog internasjonale. Utstillingene om Kvinnekår og kvinnekamp og Skjønnhetsidealer dreier seg også om norske forhold og har selvfølgelig perspektiver langt utover lokalsamfunnet.

Spennende lokal kvinnehistorie

Kvinnemuseet på Rolighed er en avdeling under Kongsvinger Museum. Rolighed er en del av den gamle trehusbebyggelsen i Øvrebyen i Kongsvinger – Norges første antikvariske spesialområde. Kongsvinger Museum er også eier av en av de fredede bygningene i denne gamle festningsleiren, Aamodtgården rett nedenfor vollen som er magasinforvalterens hus og hvor man i dag kan vandre omkring i en rittmesters leilighet. Kongsvinger festning kneiser høyt over byen og er et solid krigshistorisk monument. Derfor kommer Kvinnemuseet på Rolighed som et viktig supplement til all denne mannshistorien.

Det er ingen tilfeldighet at landets første kvinnemuseum gror frem i Kongsvinger. Den gamle festningsbyen er barndomsbyen til et vell av spennende kvinner som har fått sine første viktigste inntrykk i sydhellingen nedenfor de tykke festningsmurene, med Glomma som slynger seg rolig i landskapet og skogen som kler de myke åsene. Her bodde «Kvindesagens talsmann» Jonas Lie i 9 viktige år. Hvor fikk han sine synspunkter fra, om ikke fra sin kone Thomasine og svigerinnen Erika Nissen – en av sin samtid fremste pianister. Begge var ekte døtre av Kongsvinger. Kvinnemuseet på Rolighed skal presentere både Thomasine og Erika og alle de andre kvinnene, synliggjøre deres innsats og la dem være forbilder for dagens unge. Men det kanskje viktigste med Kvinnemuseet på Rolighed er å vise at den friheten og de rettighetene som er oppnådd ikke er en selvfølge, og at kampen som er ført, forplikter. Det er vårt ønske at et besøk på Rolighed skal inspirere til fortsatt arbeid for reell frigjøring.

*Kari Sommerseth Jacobsen
konservator for museene i Solør-Odal*

Håndgribelige ting

Av Jette Sandahl

«Museet trygler tingene om å betro oss sine livshistorier», sier Jette Sandahl, museumsinspektør ved Kvindemuseet i Danmark, i denne artikkelen. Tingene er bærere af betydninger, følelser og erindringer i menneskers liv. De bærer relationer mellem mennesker; de bærer traditioner mellem generationerne. Når det lykkes museerne at aflæse og at videreformidle disse betydninger, har de enestående muligheder for at bringe ellers glemt eller fortrængt liv – kvindeliv – til generindring.

De fleste menneskeskabte ting bliver til af nødvendighed. Enkelte bliver til kun for sjov. Ting bliver opfundet, fantaseret om, talt om – får skikkelse sommetider som ideer og forestillinger lang tid før de får materiel virkelighed. Ting bliver til gennem århundrede lange traditioner og kontinuitet, gennem tålmodigt arbejde, eller de skabes i lyn af tilsyneladende guddommelig inspiration. Ting laves med henblik på umiddelbar brug og konsumtion, med henblik på handel, for penge. Nogen laves kun af kærlighed. De bliver udvekslet, købt og solgt, givet væk. De bliver brugt, fortæret, holdt og beholdt eller smidt væk. Nogle bliver beholdt, selvom de ikke længere kan bruges.

Ting opfylder behov. Ting er projektioner av vores behov og lyst. De er materielle eksternaliseringer af vores behov, yderliggørelse af vores lyst og ideer. Tingene forbinder den materielle og den immaterielle verden.

Det siges at være et grundlæggende menneskeligt kendetræk at skabe ting i den proces, det er at kradse sig en tilværelse frem

på jordens overflade. At objektivere os i den materielle verden siges at være det menneskelige «projekt» som sådan. Men hvor grundlæggende den end er, tager denne objektivering altid plads inden for en given social og historisk sammehæng som tilskriver en bestemt betydning mellem skaberen og det skabte, mellem subjektet og objektet. Disse sammenhænge strukturerer betydningen af begreberne tilegnelse og besiddelse.

Vil skaberen og det skabte forblive en enhed og høre sammen til døden dem skilles, eller var det altid meningen, de skulle skilles og gør de dette uden at se sig tilbage? Eller skilles de tvangsmæssigt, og skilles de i ufred og fjendtlighed? Hvad er meningen med det skabte og kan skaberen styre denne mening? Vender tingen sig mod skaberen og gøre denne til en ting?

Tingene forbinder folk. I vores tids verden laver vi ikke blot ting for vores egne umiddelbare behov. Den energi og omsorg og omhu vi lægger i tingene, vender tilbage til os gennem andre ting, gennem andre folks ting. I vores verden bliver de kæder af

ting, som forbinder mennesker, stadig længere, stadig mere komplekse, stadig mere vidtrækkende. De strækker sig over kloden nu. Deres ensidighed og ujævnhed er blevet manges død og kan blive vores alles.

At gøre ting til mennesker

Mennesker kan gøre hinanden til ting. Ofte prøver vi at gøre tingene til mennesker. Museer trygler tingene, genstandene, objekterne om at gøre sig til subjekter. Vi prøver at få dem i tale, til at tale, vi søger at læse dem, aflæse dem, deres erindringer, det de har overført, været medium for, været genstand for, det de har forhindret, afhjulpet, oplevet eller blot været vidne til.

Vi trygler dem om at betro os deres livshistorier. Nogle af disse historier lyder gamle som lysår. Skeletter hvorfra kød og blod længst er bleget bort, efterladende essensen, det tilsyneladende irreducible. Det som kun ilden kan fortælle. Asken. Nogle liv er lange, spænder over mange generationer af vores egen flygtige slags. Nogle genstande har allerede set døden i øjnene og er genopstandne. Nogle opfører sig som nye væsener med et nyt veldefineret formål eller endda en ny mening med livet. Nogle genstande går igen i stadig mere ydmyge, men stadig funktionelle og nyttige skikkelser. Alle synes at være i tidens og alderens klør. For de fleste ting, der kommer i vores besiddelse som museumsgenstande, er vi deres sidste station i livet.

Når de kommer gennem vores port, lover vi at give dem evigt liv.

Besatte og besjælede ting

Som museer arbejder vi med genstande der er fulde af følelser, genstande der allerede er besjælede af menneskers følelser. Museerne levendegør dem yderligere, fylder dem yderligere med betydning. Tingene optræder som *materialiserede følelser*

eller som *følelsernes materialitet*.

I en psykodynamisk teoridannelse besætter et subjekt andre mennesker med følelser, gør dem til objekter for sin kærlighed og sin lidenskab. Ting kan også blive bærere af disse besættelser – som barnet besætter sin bamse og søger at mestre sin altid overskydende kærlighed til forældrene derigennem. Som ejendomsrelationer kan efterlade skaberen tingsliggjort i forhold til sit eget produkt, på samme vis kan genstanden for ens kærlighed eller besættelse tage magten fra en, løsrive sig og selvstændiggøre sig. Den kan blive til en fetich. Som regel vil der ligge et element af denne fetichering omkring museernes genstande, både hos de museumsprofessionelle og hos givere eller dem, som har gjort fundet og indleveret eller indsamlet det.

Det er imidlertid ikke så meget perverisionen eller yderpunkterne hvor tingene har fået for stor magt, der interesserer mig. Det er snarere mellemgrunden, *tingenes normalitet* eller *normalitetens ting*. Det er processen, hvor man internaliserer sin omverden, optager den i sig og gør den til en del af sig selv, ligesom man eksternaliserer sig i tingene. Processen, hvor mennesker skaber verden i sit billede.

Museernes besjælede eller besatte ting spænder fra bamser til fingerbøl til dampmaskiner til knogler og sommerfugle. De spænder over ting så pinagtige og frygtelige, at jeg ikke kan nævne dem her. Museernes opkomst afspejler nøje de identitetsbærende – positive og negative – besættelser i deres nærhed og samtid. Museernes identitet er nøje knyttet til forskellige typer af besjæling og besættelse.

Museerne arbejder med tingene som sådan, med de spor, der ligger i tingene som sådan. Med de håndgribelige ting. De er museernes store kvalitet og chance; dem, som skulle kunne holde os i balance mellem den immaterielle og den materielle verden, skulle kunne give os eller fastholde

os i en forståelse af disses indbyrdes forbundethed. Det er dem, som hele tiden minder os om, at vi for menneskers vedkommende ikke skal tale om sjæl eller ånd uden også at tale om sofaer og sovs.

Men det er også sådan, at mens de ukendte, uberørte, endnu ikke udforskede ting i samlingen fascinerer os, så vokser tingene i dybde og spænding jo mere viden vi har om dem. Og det vil ofte være gennem det som ligger *rundt om*, uden om, tingen selv, at dens betydningsbærende funktion egentlig træder frem og viser sig. Det er i sammenhængen, i *konteksten*, som vi siger.

Tingene som metaforer

Erindringer klæber sig til tingene, og tingene bliver symboler i vores erindringer.

Spørger man til genstandens konkrete specifikke historie, snarere end dens almene, finder man både tingens symbolske betydning i et menneskes liv, og får mulighed for gennem tingene at følge de økonomiske, sociale og følelsesmæssige mønstre og sammenhænge i et menneskes liv.

«Jeg stod lige her ved det her komfur, da jeg skulle fortælle ham, at jeg var blevet gravid», og komfuret er blevet det sammentrængte *symbol* for hendes ængstelse og hendes vanskelige, alt for fjerne, forhold til vedkommende mand.

Eller en kvinde ifører sig en bestemt sommers kærlighedsforhold hver gang hun tager et bestemt par sandaler på. Hun husker vindens kærtegn mod knæ og lår, mens hendes ansigt fandt læ mellem hans skulderblade, når motorcyklen accelererede, hun hører lyden af havet og husker følelsen af altid at være på vej, af det at være undervejs som en livsform i sig selv. Skøene er ikke blot ting, men rummer meget detaljerede erindringer og billeddannelser. I vedkommende kvindes selvbillede er det blevet *metaforer* for hendes ungdom, da

forelskelsen, erotisk generøsitet og den flydende livsstil var grundlæggende identitetselementer.

Gennem de mange forskellige historier viser de fælles eller de typiske metaforer sig. Moderskabet, for eksempel, der med al sin ambivalens dukker op i disse vævede navnebændler syet i børns tøj når de skal på lejr, hvert lille sting og seddel rummende angsten for adskillelsen, vemodet over tiden som allerede er svundet blandet med undren og stoltheden over at se barnet trives, vokse og ivrig efter at komme af sted.

Udveksling og sammenkædning

Visse genstande viser sammenkædningen mellem rækker af mennesker. På mit museum har vi en samling på omkring 1500 løbenumre fra 5 søstre, født omkring århundredeskiftet i Nørrejylland. Samlingen taler om økonomiske relationer, om hvilke sektorer der stadig har hjemmeproduktion og selvforsyning som væsentlig faktor i det agrare økonomiske liv i vor egen nutid og hvorledes kvinderne er bærere af denne, den taler om egnsbundethed, ægteskabsstrukturer og meget andet. Mest spændende synes jeg det er, at skaberen og ejeren af de enkelte genstande er så svære at kortlægge. Ejerskabet veksler bestandig. Eller et objekt blev lavet i én *hensigt* af én søster, men senere ændret til en anden *funktion* af en anden søster i hendes husholdning. Genstandene og deres udveksling dokumenterer i helt konkret form det intense, livslange fællesskab og forbundethed mellem søstre, de udstrakte familiearrangementer, de fælles juleaftener, fødselsdage, søndagsture, dødsfald over en 80 års periode.

Vi har en anden samling af tilsvarende omfang, centreret om en villa, der i gennem dette århundrede har huset generationer af

Kjøkken fra 1890-årene. Oslo Bymuseum

den samme slægt. Genstandene vidner her om den omhu hvormed ting blev vedligeholdet og bevaret i perioderne før vores egen, også blandt de velstående. Tingene lever hele tiden længere end menneskene og bærer som sådan traditioner, vaner og moral fra en generation til den næste.

Porcelæn er klinket, strømper er rimpede og stoppede, tekstiler lappede. De fortæller om en kultur, hvor det er spildt, der er skændigt. Lærerig er også især tekstilernes utrolige overlevelsessevne og tilpasningsevne i deres storhed og fald, i deres sociale nedtur fra festtøj til klude.

Specielt interessant i denne samling er for mig dens spor af kvindernes bevægen sig i de fysiske rum. Skabene, snavsetøjskurve, gruekedler og vaskemaskiner, planerene over huset viser hvorledes tjenestepiger, døtre og koner inden for hjemmets fysiske rum hentede snavsetøjet fra sovevæ-

relserne fra 2. sal ned for at vaske det i kælderen, derefter bar det op til loftet på 3. sal for at tørre, så atter ned i kælderen for at blive rullet og strøget og tilbage til 1. og 2. sal for at blive lagt på plads. Sko, kjoler, regninger, billetter, programmer, bordkort viser mønstrene for, hvornår og hvorfor kvinder krydsede tærsklen mellem det private og det offentlige rum. Vaskekonen, syersken og kogekonen kom til huset, mens familiemedlemmer gik til dameskrædderen i dennes lejlighed, ligesådan til spillelærerinden, og til koncerter, matinee, midt-dage og selskaber, som deres klasseposition bød dem. Ligesom eksterne varer som kager og kød har højere status end mæl og brød som bliver bragt, har de eksterne tjenesteydelser det også. Regningerne for mælk og brød viser prisen på dagligvarer i forhold til løn, og i forhold til de speciallavede messinghåndtag til dørene, og i

forhold til omkostningerne ved et mandlig middagsselskab i hjemmet.

Genstandenes kommen og gåen indenfor denne samling danner et bykort af køn og klasse. De tematiserer spørgsmålet om arbejdets natur for kvinder knyttet til dette sociale lag, og de gennembryder den privat-offentlig dikotomi, som i så vid udstrækning præger vores tanker, og viser hvorledes denne, som så mange andre dikotomier, ikke er gyldig som analyseredskab for kvindernes liv.

Som enkelting og i deres sammenhæng taler tingene for sig selv, som man har haft det med at sige, hvis ikke det var fordi vi også havde interviewet to generationer om slægtens myter og sandheder.

De analoge sprog

Enhver af os kan gå vores hjem efter og finde ting med en symbolsk værdi, der ofte ligger ud over eller undertiden helt har sluppet forbindelsen til en oprindelig funktion. Tingene såvel som følelserne omkring dem kan være gået i arv fra tidligere generationer, eller vi kan selv have besat dem i vores eget liv og sammenhæng.

En bestemt skilsmisefest i New York blev kendt for den intense happening, hvori ægtesengen blev savet midt over. De mere almindelige slagsmål ved bodelinger råber til himlen om sårede og krænkede minder og følelser snarere end om materielle behov og økonomisk angst.

I hvor høj grad mennesker faktisk husker og føler gennem tingene, i hvor høj grad tingene er bærere af og medium for vores følelser, ved hver af os først helt, når vi pakker tingene sammen efter vores døde, eller når vi trodsigt undlader at gøre det, selv om omverdenen synes at tiden er inde. Hår og lugt vedbliver at dukke op efter den bortgåede eller bortkomne – og råt og chokagtigt aktiverer de erindringen. Det

samme gør saksen, hvor med han studsede sine øjenbryn, eller fyldepenen som han brugte til sine kærlighedsbreve. De aktiverer erindringer bagom det psykiske niveau, hvor vi møder for eksempel fotografierne med parate reflekser og opøvede officielle forsvar.

Undertiden bærer genstandene også viden om ellers glemte eller fortrængte følelser. En kvinde kunne ikke genkalde sig sin datters fødsel, men berettede i detaljer hvorledes hun højgravid under krigen stod i kø i timevis ved Magasin og fik det yndigste gule angoragarn til udstyr til datteren og hvorledes datteren på tværs af et mangeårigt liv som junkie har bevaret og værnet om denne babydragt. Genstandene rummer undertiden dækerindringer, billeder der er lejret over andre billeder, som er for smertefulde at genkalde sig. Genstandene, tingene, «virker» i museerne, fordi de «virker» i det virkelige liv. De bærer og symboliserer betydninger og relationer. Genstande bliver symboler og metaforer for bestemte aktiviteter, epoker, situationer, forhold i folks «virkelige» liv, og som sådan «genkender» folk genstandene i museernes samlinger.

Genstande udløser psykiske reaktioner. Folk interagerer med de håndgribelige ting. Genstandene «ligner», hedder det. De bliver sammenlignet og kontrasteret til det, som er kendt. De bliver sammenholdt med det *ekko*, som de udløser i erindringerne.

Genstande graver dybt. Spontan udløser de erindringer og lagrede billeder, som kan være vanskeligt tilgængelige ad andre veje, gennem andre sprog. Tingene – og de gamle sanser, de taktile og lugtmæssige sanser de forbinder sig med – rækker dybere end det talte sprog. Sproget bærer ikke i sig selv erindringen eller følelsen. Ordene benævner eller beskriver følelsen, men er ét skridt længere forskudt, et skridt mere abstrakt.

Genstande taler *primærprocessernes*

sprog. De er *analoge*, de bærer det flydende kontinuum. Ligesom drømme kender genstandene ikke ordet eller begrebet «ikke». De kan ikke som sådan benægte. Det som er, er. Genstandene siger «også» snarere end «ikke». Som i drømme hober tingene billeder oven på hinanden. De siger «både/og». De mange billeder kan modsige hinanden, stå i modsætning til hinanden, og totalsummen være paradoksets. Men tingene som sådan bærer ikke negation. De taler bogstaveligt, i positiver.

På denne vis er der også friskhed i tingenes billeder. De giver adgang til en meget konkret og specifik historieskrivning til forskel fra de almenheder, som de fleste af os har lært at huske og mene om en given periode. Hverdagens ting især har ofte været forholdsvis uberørte af klicheerne, af de etablerede sandheder, de legitimatoriske forsvar for vores nutids fortræffelighed.

Ved mit museum bliver der indleveret mange «upassende» genstande. Ting, som ikke er en del af den officielle identitet, hverken for kulturen som helhed eller for giveren. Det er de meget private og skamfulde genstande. Fattigdommens ting. Voldens historier. Kroppenes intime slør. Men også brudekjolen, som aldrig blev brugt, fordi gommen gik med en anden. Kvinder især har en akut og præcis bevidsthed om disse genstande som udtryk for magtens bagsider, for skyggejeg'et, for det ubevidste, det som fortrænges. I historieoptagelser omkring genstande med overlevende menneskelige slægtninge, hvis man kan sige det sådan, viser tingenes friskhed sig i fortællingerne. Når tingene når frem til udstillingerne viser friskheden sig i den kraft og den magt, hvormed publikum reagerer på tingene.

Genskabte verdener

Museers udstillinger er forestillede verdener, hvor enkeltelementer og undertiden

deres sammenstillinger er oprindelige, autentiske. Men genskabte verdener, som er anderledes end dem, som de repræsenterer. Udstillinger er nye kontekster, nye virkeligheder, der ikke må forveksles med dem, som de viser hen til. De har egne regler og lovmæssigheder.

I udstillingerne går publikum i dialog med museernes ting. Med de tredimensionale ting tilsyneladende mere end med lyden, billederne, fortællingerne. Det er som om de tre-dimensionale ting står mest åbne for genkendelsen, for lignelsen, for tolkningen og egen projektion. Det er som om de står i ubestemt form – også selv om deres egen, helt private historie fremgår.

I mine udstillinger vil jeg gerne have publikum til at tale i munden på mig. Snakke. Sladre og prøve på at komme til at fortælle hinanden, kustoden eller rundviseren alting. Det er også en fortolkning, en formidling.

Hvis de ikke snakker, fungerer udstillingen ikke. Forskellige stilarter taler til forskellige typer mennesker. Særudstillinger lader én bevæge sig frit mellem stilarter og typer af udstillingssprog, de forskelligartede tableauer, fra de intime eller monumentale rekonstruktioner af interiører og eksteriører til højt stiliserede, abstrakte udstillingsdesign, fra skamløs anvendelse af kopier til en streng presentation af udelukkende originalgenstande. Det kommer alt sammen an på. Det kommer an på emnet. Det kommer an på tiden. Det kommer an på hvem man helst vil tale med og mest satser på om netop dette udstillings-tema. Det kommer an på så meget.

Men som særudstillingernes flygtighed smerter os, som frembragte dem, er deres privilegium også, at de ikke binder os. De giver os som udstillingemagere friheden til at boltre os med de mange sandheder, de mange bud og versioner på vores fortider og fremtider. De binder os ikke eller

forpligter os ikke til én sandhed. Én sandhed, historién, den nødvendige historie, som jeg endnu ikke har set en fast eller permanent opstilling undslippe eller undgå at befæste.

Jeg tror jo selv bestandig, at historien kunne være blevet så mange andre, og har før talt om min lyst til at lave udstillinger over det, som-ikke-blev for derigennem at lade de historiske *valg* træde frem.

Den oplyste intuition

Den oplyste intuition har vi undertiden kaldt processen bag et udstillingsdesign. Det er en kunstform som fordrer et grundlag af meget præcis viden om sit emne for at virke. Eller man kunne sige omvendt, at det er en given masse af viden og genstande som fordrer en kunstnerisk intuition eller inspiration for at blive andet end bøger på væggen og løsrevne genstandshoveder på sølvfade eller hylder. Ideelt er i min erfaring et personsammenfald i disse led. Hvis ikke, kræves der en intens jævnbyrdig udveksling. Udstillingsdesigneren må altid være så hjemme i sit historiske materiale, at hendes eller hans egne subjektive symboler og metaforer kan falde sammen med eller berøre andres billeddannelse og fantasi. Ligesom ved indsamling af genstande, kræver det *konkrete* en klangbund og genlyd gennem det *almene*. Det typiske og atypiske skal vide hvem der er hvem og hvornår. Jeg kan selv lide at krabbe mig lidt skævt rundt om det repræsentative gennem det, som ligger i periferien snarere end i centrum selv. Men det er en stil snarere end et princip.

Fortællingen er vigtig. Den kan være der som kronologi, kronologi i alder eller i tidslinier mellem opstillinger, den kan bestå af historier, i tekst og billeder, den kan have den dramatiske form af individuelle portrætter, af skuespil og teater. Men den behøver langtfra at have en sådan form.

Den kan være langt mere abstrakt, stiliseret, symbolsk, en rød tråd af mønstre, et *leitmotiv* af sekvenser af mønstre, i genstandene eller i designet. Man oplever et behov for at opfinde en, hvis denne ledetråd ikke er der.

Udstillinger er væsener af mange lag. De taler til enheden mellem intellekt og følelser, til både hjertet og hovedet, som det er blevet sagt så mange gange. Med udstillingerne taler vi til flere sanser.

Jeg selv lægger meget vægt på at arbejde med bevægelsen, både publikums og genstandenes. Jeg kan lide at lave en temmelig stram og tæt koreografering af folks og tings bevægelser og indbyrdes forhold. Jeg bruger drejescener, samlebåndstræk, bevægelige figurer og serier af lyd og lys til at få genstandene og billeder til at flyde, smutte, dreje af, løbe, dukke op, forsvinde om bag ved og komme frem igen, og derigennem få folk til at vende og dreje sig – flytte sig – for at kunne finde og følge dem. Dette er at invitere til en mere integrativ og mere tilegnende brug af sanserne, det er at bryde den sproglige og den visuelle dominans, at bryde *centrismen* af alle slags i udstillingen.

Jeg kan lide at bruge databaser og avancerede audiovisuelle presentationer. Men jeg kan lide at tage brodden af dem ved parallelt at koble dem med primitive mekaniske tricks, som er gennemskuelige for enhver. Jeg kan lide at få folk til at grine ad os, i udstillingen, så de ærefrygtige stemmer kun hører de virkelig ærefrygtindgydende opstillinger til og ikke selve tanken om et museum. Få dem til at le, så de føler sig frie nok til at handskes med de tunge og alvorlige sager, vi presenterer. Få dem til at grine og snakke, så de synes de ejer stedet. Bryde isen, bryde distancen mellem museums-genstand, museets tolkning og gæstens egen perception og opfattelse.

Metabudskabet – det budskab, som kommer til at ligge bagom, ovenom eller

nedenunder det håndgribelige tema og som går direkte ind i de førbevidste eller ubevidste lag af publikums perception – dette metabudskab fra en udstilling afhænger meget af den indbyrdes rækkefølge, sammensætning, sammenkobling, placering, strukturering af de enkelte elementer og opstillinger. At få denne sammenhæng rigtig, at få den til at kommunikere det budskab, som man sigter imod, er mestendels en intuitiv og kunstnerisk affære.

Man kan ikke deducere sig frem til disse balancer. Men når de bliver forstyrrede, bliver deres logik og vigtighed straks genemskuelige og håndgribelige.

Vi havde en rekonstrueret hjemmefødsel fra 1930, struktureret så rummets og kvindens retning fulgte sammentrækningernes, ned gennem kvindens krop. Veernes og vepausernes tidslige skift og rytme trådte frem gennem lydbånd med en kvindes åndedræt under veerne, mens forskellige personlige beretninger blev fortalt i vepauserne.

Som vandreudstilling mødte denne kvinde imidlertid en anden skaber. Paradoxet ved fødslen som en grundlæggende privat begivenhed der oftest finder sted i selskab med hjælpere, blev brudt, idet kvinden blev vendt om, hendes underliv eksponeret, og udstillingen struktureret fra tilskuerens perspektiv. Det handlende subjekt var skiftet fra den fødende kvinde til den – imaginære – læge. En baby blev fremskaffet og af hjælperne halet ud fra kvinden, som den var nødt til at blive det, fordi hverken hun eller den var levende. Men en fødsel skulle udspilles som et øjeblikkeligt klimaks frem for den ufuldbyrdede spænding og de uafsluttede dramaer af vores beretninger. Fødslen blev en pseudobegivenhed, hvor skolebørn sagdes at besvime snarere end den dagligdags omend mirakuløse livs- og dødsproces kvinder lever i.

Et lignende skift i meta-sprog skete med

vores nylige udstilling om kvindelige opfindere, da den tog på rejse. Vi havde gjort brug af mængder af fotos, arkivalier, skitser, tegninger, skriverier og mundtlige livshistorier for at få et helhedsportræt af disse selvrådige, stædige, trodsige kvinder, som definatorisk har overskredet deres samtids tankemåder og ofte også skikke, samtidig med at opfindelsesprocessen blev dokumenteret trin for trin fra vision til praktisk udførelse – eller omvendt, som det nogle gange var.

Omstændighederne – og frygten for tyveri – skabte mere end et ændret tonefald, men en ændret helhed i udstillingens andet oplag. Kun isolerede tre-dimensionale genstande blev vist, uden kontekst og forankring i historier, portrætter og individer. Væk var atter de kvindelige subjekter, deres enorme viljestyrke og den enorme modstand de har mødt, væk var behovet for at skabe og opfinde, væk var intuitionen og fornemmelserne. Væk var opfindelsernes forankring i livet som helhed. Tilbage var en mængde kuriositeter og en kønsløs teknologi, hvor innovation synes enten fuldstændig tilfældig eller fuldstændig mekanisk og lineær, én opfindelse så at sige affødende den næste. Væk var dimensionen om hvorledes nutidige kvindelige opfindere strækker, udvider og fidler med radikale ændringer inden for vores traditionelle begreb om teknologi.

«At opfinde handler om at finde adgang til det ubevidste og tappe af den viden, som allerede er der», som en af kemi-ingeniørerne i den udstilling sagde.

Det kunne også meget vel være en opsummering af hvad det at lave udstillinger handler om. At grave den tildækkede eller glemte viden frem, kunne også siges at være hvad et museum som helhed er til for.

*Jette Sandahl
museumsinspektør*

Kvindemuseet i Danmark

Museum for moderne tekstilkunst: Om å henge sammen i sømmene

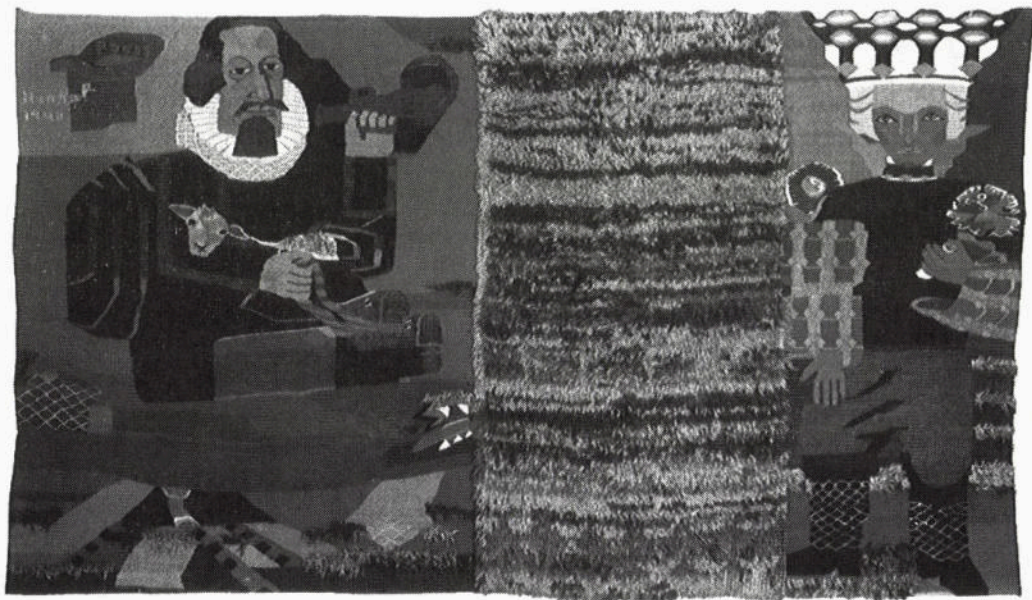
Av Jorunn Haakestad

«Bak valget av ramme for et norsk samtidsmuseum ligger troen på kunsten som noe tross alt varig og konkret, som maleri, grafikk og skulptur, og om nødvendig tekstil – bare teppet henger noenlunde sammen i sømmene.» (Sitat fra norsk dagspresse, medio 1980.)

Nordenfjeldske Kunstindustrimuseum har tatt initiativ til å utarbeide planer for et nasjonalt museum for moderne tekstilkunst. I forutsetningene ligger at det ikke skal diskrimineres mellom tekstil billedkunst og tekstilt kunsthåndverk. Planarbeidet er tuftet på den kjensgjerningen at dokumentasjonen av tekstil billedkunst kan sies å ha falt mellom to stoler. Etter at faggruppen tekstil ble innlemmet i billedkunstens paraplyorganisasjon Norske Billedkunstnere i 1977 var kunstindustrimuseene ingen naturlig visningsarena for denne faggruppen, samtidig har de permanente kunstmuseene vegret seg mot å dokumentere tekstil billedkunst. Spørsmålet om eget tekstilmuseum reiser imidlertid en rekke problemer og knytter seg slik til en hovedkonflikt i tekstilkunstens institusjonalisering fra midt på 1960-tallet.

Separatisme versus integrasjon

Som egen fagdisiplin innenfor kunsthåndverket har tekstilgruppen vært med på å utvikle egne institusjoner uavhengig av billedkunstens tradisjonelle fora for dokumentasjon og visning. Norske Kunsthåndverkeres Årsutstilling kan slik forstås som en parallell til billedkunstens Høstutstilling. Landsdelsutstillingene, tidsskriftet «Kunsthåndverk» og verkstedsutsalgene kan likeledes betraktes som en «separatistisk» strategi i forhold til en offentlig eksponering av fagområdet. Internstrukturen i disse organisasjonene er ytterst demokratisk og fullstendig kunstnerstyrt. Slik kunne kunsthåndverket slippe unna den tradisjonelle billedkunstens elitistiske og dels paternalistiske utvelgelsesrutiner og promoteringsstrategier. Mangelen ved dette systemet har vært at kunsthåndverket

Hannah Ryggen: «Petter Dass», billedteppe med gammel rye, 1940. Kunstindustrimuseet i Oslo

har savnet allierte innenfor det mer etablerte kunstlivet. Ved inngangen til 1990-tallet ble det tydeligere at «kampene i kunstlivet» ikke står om gjenstandene alene. Kampene utkjempes også verbalt, og tyngdepunktet av portvokterfunksjonen som fagorganisasjonene håndterer, er nå forskjøvet fra fagorganisasjon til gallerier og mer markedsrelaterte arenaer. For tekstil billedkunst, organisatorisk knyttet til Norske Tekstilkunstnere, har imidlertid strategien vært å finne kiler inn til billedkunstneres tradisjonelle foraer og visningsarenaer. Denne linjen kan karakteriseres som en «integrasjonsstrategi» hvor ambisjonen har vært anerkjennelse innad i billedkunstens tradisjonelle kretser. Det er derfor ikke gitt at tekstile billedkunstnere umiddelbart vil applaudere opprettelsen av et museum for moderne tekstil, siden et tekstilmuseum kan forstås i forlengelsen av den «separatist»-strategien som historisk er assosiert med kunsthåndverkslinjen.

En fagdisiplinær gråsoner

Ifølge opplysninger fra Kunstnernes Informasjonskontor (KIK) arbeider ca. 470 norske kunstnere pr. i dag med tekstiltmateriale og tekstile teknikker. Nær en tredjedel av disse arbeider med tekstil i kombinasjon med andre fagdisipliner som maleri, grafikk og skulptur. Dette må tolkes som en gjenspeiling av et generelt og tidstypisk trekk ved dagens kunstneriske aktivitet: Tekniske og materielle innovasjoner kombinert med nedbrytning og overskridelse av de tradisjonelle grenseoppgangene for de enkelte kunstdisiplinene. På mange måter er dette et paradoksalt forhold. I takt med den spesialisering og differensiering som har preget organiseringen av kunstlivet i Norge i dette århundret, har det samtidig og parallelt skjedd en tilnærming mellom de forskjellige kunstdisiplinene internt i kunstverdenen. Spørsmålet er altså hva et museum for moderne tekstilkunst skal dokumentere i en epoke som er preget av

utydelige faggrenser. I en tid da kunstfeltet på den ene siden ser ut til å ekspandere mot uendelighet i forhold til materialer og teknikker, er det samtidig en sterk sentripetal kraft som gjør at alt blir likt: Sjangeroverskridelser er slik sett blitt norm. Hva kan så et «rent» tekstilmuseum bidra med i dette bildet?

Hannahs harpe

Spørsmålet kan besvares utfra flere blikkpunkt. Jeg skal her nøye meg med en «utidsmessig allegori»:

Hannah Ryggen (1894 -1970) er dette århundrets store norske tekstilkunstner, og hennes produksjon omfatter sentrale kunstverk i det 20. århundret. Spinning og farging av garnet og hendenes arbeid i veven var en uløselig del av hennes kunstneriske prosess – og avgjørende for resultatet. Hun ble kjøpt inn av Nasjonalgalleriet i 1953 med arbeidet «Henders bruk». Det var et overraskende innkjøp fra et galleri som prinsipielt har vært motstander av å doku-

mentere tekstil billedkunst til helt inn i 1980-åra. Men innkjøpet var en seier for Hannah Ryggen og markerte en milepæl for tekstil billedkunst. Skjønt milepæl? I dag er Ryggens tekstilfaglige forankring i ferd med å fordampe. Med røntgenblikk har konservatorene filtrert Hannah Ryggens møysommelig håndspunnede garn. Hennes iver etter å oppspore det kraftige mannfolket som kunne produsere akkurat den urinen som skulle til for å gi det himmelske pottetål, gjelder ikke som interessant. Som kategori gjelder heller ikke garnets lunhet og taktile sensualitet, eller trådenes evne til å kaste myk skygge over billedflaten. En hjemmesnekret vev var midtpunktet i livet hennes, og hun kalte den sin harpe som hun kunne spille på. Men i Nasjonalgalleriets «Katalog over norske malerier» fra 1992 er Hannah Ryggens tekstile kunst annektert som maleri og Hannah Ryggen er post mortem muligens i ferd med å bli maler.

*Jorunn Haakestad
stipendiat NFR*

Kvinneperspektiver på museumsverdenen

Sommermøte i nettverk for museumskritikk
fredag 17. juni 1994 på Maihaugen på Lillehammer.

Av programmet:

Museumspedagog Kirsti Krekling:
Hvor er kvinne som individ på museet?

Magister i teatervitenskap Kari Gaarder Losnedahl:
Kvinne + museum = kvinnemuseum?

Undervisningsinspektør ved Kvinneuniversitetet Anne Bystad:
Om Frøyas hus.

Museumsinspektør ved Kvindemuseet i Danmark Jette Sandahl:
"Blinde pletter" - om kønnet i museerne.

Begrenset plass.
Påmeldingsfrist: 10. mai

For nærmere opplysninger, kontakt Toril Enger på tlf. 22 03 74 40.

LITT AV HVERT

Hverdagshistorie på Nye Maihaugen

Av Harriet Clayhills

Langsomt ble landet vårt eget med grøde fra hav og jord, og slitet skapte en ømhet og svakhet for liv som gror. (Nordahl Grieg: 17.mai 1940)

Våre etablerte museer er av tradisjon mannsfikserte, noe som blir rikelig dokumentert i dette nummeret av Nytt om kvinneforskning. Men kanskje kan vi øyne noen forskjell, noen utvikling, når nye utstillinger åpnes i museumssammenheng? La oss besøke Maihaugen og det store prosjektet der – «Langsomt ble landet vårt eget, en utstilling om Norges historie.»

Utstillingen åpnet i juni 1993 og blir betegnet som permanent. Den disponerer 1200 kvm, fordelt på to etasjer, i det nye entrébygget til Maihaugen og har kostet 15

millioner kr – 13 millioner fra LOOC og 2 millioner fra Norsk Hydro.

Idéen kom fra Magne Velure mens han var direktør ved De Sandvigske Samlinger, og er blitt ført i havn av hans etterfølger Olav Aaraas, historiker og tidligere direktør ved De Heibergske Samlinger i Kaupanger. Aaraas har stått for såvel manus som prosjektledelse og til sin hjelp har han hatt en referansegruppe bestående av åtte forskere og en representant for LOOC. Forskernes fagområder blir ikke presisert i katalogen, men her kan det være av interesse å ta med både navn og stilling: Randi Bårdtvedt er museumsbestyrer ved Odda industristadsmuseum, Liv Hilde Boe er førstekonservator ved Norsk Folkemuseum, Ståle Dyrvik er professor ved Historisk institutt i Bergen, Knut Kjelstadlie er

forsker ved FAFO, Sigrid Kaland er arkeolog og førsteamanuensis ved historisk institutt i Bergen, Liv Emma Thorsen er førsteamanuensis ved avdelingen for etnologi ved Oslo universitet, Anders Ole Hauglid og Per Kyrre Reymert er museumslektorer ved Tromsø museum.

En vandring gjennom tablåer

Først noe om utstillingens *form*, slik den er blitt gestaltet av utstillingens arkitekt Gudmundur Jonsson (fra Island) og hans mange medarbeidere. Det hele kalles «en vandningsferd gjennom norsk historie».

Vandringen begynner med en stram, skulptural port inn til istid og steinalder og slutter i en lysvisjon, et rom med sten, vann, Weidemann-malerier og Rolf Jacobsen-dikt. Innimellom disse stiliserte ytterpunkter er fremstillingsmåten nygamelt realistisk, med bruk av de pedagogiske grep som ble benyttet allerede av Skansen-Hazelius i Sverige og som nå har en renessanse: malte landskapsfonder, tredimensjonale husfasader og interiører og skulpturerte menneskefigurer i naturlig størrelse, i «riktige» klær og med realistiske rekvisitter. Det blir en serie tablåer, eller scenebilder som det heter i presentasjonen, som er tydelige og innholdsrike. De gir sikkert tilskueren assosiasjoner og mulighet til å leve seg inn i sammenhengen.

Tekstene er få, med en knapp, aforistisk form som Aaraas selv har stått for og som han har all heder av. Dette kompletteres av oppslag med bakgrunnsfakta, såkalt dypinformasjon, som kan studeres i avlukker ved siden av vandringsveien.

Hva så med *innholdet* i det som blir vist? Vi møter hverdagshistorie på grasrotnivå, med vekt på arbeidet og den gradvise forandring av livsgrunnlaget. Statens og kulturlivets størrelser er med bare på faktaoppslagene. Dette opplegget tiltaler i høye-

ste grad denne anmelder. Her har vi noe som nærmer seg et materialistisk historiesyn og får dermed fast mark under føttene. Fra dette utgangspunkt burde også kvinner og barn kunne bli synlige i landskapet.

Hvordan er det blitt?

Den første menneskemodellen er en kvinne som skrapet skinn, den andre en tidlig mannlig jordbruker som skjærer korn. Neste epoke markeres av et høyfjellspanorama hvor en mann arbeider med jernutvinning. Neste rundskue viser et vikingskip i fjordlandskap. Vi møter også hus med torvtak og en hest (mannens statussymbol) og vi kan se inn i et stykke av et langhus, der kvinnene er samlet omkring en svart grue og et barn gråter.

Norge kristnes av prester og *munker* sydfra. Svartedauden rammer landet og vi går gjennom en stue der moren allerede ligger død, og faren har en smittet datter på fanget.

Gjenoppbyggingen illustreres av trelastnæringen (tømmerhogger), storborgerskapet (Peder Anker «med hustru Anne Elisabeth») og Lofotfisket (fisker). 1800-tallets nasjonale strømninger får Gerhard Munthes «Høyonn» til fond, men innflyttingen til byene betones. Vi går på en bygate og ser inn i en borgerlig stue i koselig klunkestil, med en liten datter som spiller piano og en husjomfru som steller med parafinlampen.

Avsnittet «Fosser og fabrikker» markeres av smelteverksindustrien med maskiner og mannlige arbeidere. Det blir framhevet at arbeiderne organiserer seg, vi møter en arbeiderfamilie i deres hjem (mann, barn og gravid kone) og ser faneborgen i en demonstrasjon, med kvinnelig fanebærer. Også på fotografiene fra krigsårene er kvinner med.

I den siste avdelingen – om vårt fremmedgjorte forbrukersamfunn – figurerer en

Flere av Hans Normann Dahls tegninger i katalogen viser kvinner og barn på en måte som kompletterer tablåene mer enn teksten gjør det. Men er det en ku mannen tar seg av? Lite sannsynlig.

kvinne ved familie bilen, en mannlig narkoman, en mannlig tannlege og en kvinnelig pensjonist.

Kvinnfolkarbeidet synes ikke

Kvinnene er altså med i bildet, men de ser ikke ut til å ha vært særlig aktive medlemmer av det arbeidende folk. Steinalderkvinnen som preparerer skinn er den *eneste* som har verktøy i hendene (parafinlampen regner jeg ikke med). At mannen står for det primitive jordbruket er ifølge mine autoriteter helt feil, men man kan vel hevde at de lærde fremdeles strides på dette punkt. Noe som er hevet over diskusjon er at gruen i langhuset – og i hjemmene framover – var et arbeidssentrum. Det burde bli markert gjennom redskap for matlaging og tekstilframstilling. Det minste vi kunne vente oss var at kvinnene klarte å få ild på grua!

Hva som skjer er at fra og med jernutvinningen betones *den utvikling som har med teknologi å gjøre*. Som det så uttrykksfullt heter i en av utstillingens tekster:

I svart myratorv
lå framtiden begravet.
Den nye tiden
var jernets tid
og aldri mer
skulle verden bli
den samme...

Når dette blir hovedsaken, kommer ingenting med av det livsnødvendige kvinnearbeidet under selvbergingens mange århundrer. Ingenting om fjøsstell, seterdrift eller tekstilproduksjon. Da blir det kanskje logisk at man heller ikke ser kvinnene som arbeidskraft i fiskerinæring og industri.

Kompletterende materiale

I sideværelser ved vandringsveien vises tre

såkalte multivisjons-programmer, hvert på 10-12 minutter, utformet av Randi Storaas/Hybris film. Det første er et suggestivt billedspill om istid og steinalder, heldigvis uten andre menneskegestalter enn helleristninger. Det andre handler om nasjonens fødsel i 1814. Det tredje viser krigsårene på hjemmefronten og er utmerket, virkelig en hverdagshistorie som inkluderer kvinner og barn.

Det finnes selvsagt også en katalog og i den publiseres de bakgrunnstekster som man kan studere ved siden av vandringsveien. Det er klar, konsentrert informasjon om befolkning og bosetning, styringsverk og næringsveier. Men hvilke aktører? Ordbruken er kjønnsnøytral. Og selvfølgelig er det formelt uantastelig at «menneskene» dyrket havre og hvete og holdt sau og kyr. Men det blir litt inkonsekvent når det deretter heter at «menneskene» får nye muligheter gjennom jernutvinning, «bygger havgående skip» og grunnlegger nye riker «med våpen i hånd». Leseren kan jo risikere å tro at kvinner hadde noen del i dette!

Det hadde også vært mer tydelig om det het «norske kvinner og menn» i stedet for «nordmenn» når det er spørsmål om f.eks. emigrasjonen. Noen tilleggsord og nyanser i formuleringene kunne ha fått med kvinnearbeidet i katalogtekstene, men det er ikke gjort. Det eneste som sies om hele melkehusholdningen er setningen: «Man regner også med at *seterdrift* ble vanlig fra denne perioden» (s. 20). Den eneste gangen ordet tekstil forekommer er når det sies at sjøfarerne tok med seg hjem blant annet «vakre tekstiler, glass, smykker og andre kostbare varer» (s. 21). Det klargjøres heller ikke hvilke av de nye arbeidsplassene kvinnene gikk til under industrialiseringen, det bare nevnes i forbifarten at det fantes «bryggerier, spinnerier, veverier og fyrstikkfabrikker».

Etter dette ble jeg positivt overrasket av undervisningsheftet til bruk for besøkende

grunnskoleklasser. Det stiller nemlig mange spørsmål omkring kvinnefigurene i utstillingens tablåer, f.eks. om vikinghuset: «Finn ut kva for arbeidsoppgåver kvinnene har i dette huset» og om interiøret fra Svar-tedauden: «Studer kleda og dei andre teksti-lane i huset. Kven har laga dei?»

Utmerket. Men hvor skal elevene finne kunnskap om dette? Verken i katalogen eller i studieheftet blir det gitt noen anvis-

ninger om litteratur for den som vil vite mer – vi får sette vår lit til lærere og biblioteka-rer. En aldri så liten bibliografi hadde vært på sin plass, spesielt da for å gi tips om bøker med et hverdagshistorisk innhold som kompletterer det utstillingen viser. Hvorfor ikke nevne noen lettleste framstil-linger som «Kvinnfolkarbeid» av Sidsel Vogt Moum (1981) og «Utmed havet» fra AOF (1981).

Kvinnemedisin – for alle

Ved Peter F. Hjort

Berit Schei, Grete Botten,
Johanne Sundby (red.):
Kvinnemedisin
Ad Notam Gyldendal, Oslo 1993

Det er en ufortjent ære for en mann å få anmelde denne boken om kvinnemedisin. Den har fått meg til å tenke på den aller første boken jeg leste. Det sto på tittelsiden: «Om gutter, av gutter, for gutter». På tittelsiden i denne boken kunne det stått: «Om kvinner, av kvinner, for alle».

Mer enn den lille forskjellen

Opp gjennom generasjonene er det menn som har eid medisinen, og det har preget den. Vi har en grei inndeling. Først kommer barnesykdommene uten kjønn – pediatrien. Bakerst kommer de gamles sykdom uten kjønn – geriatrien. I midten har vi hele den store medisinen. Den deler vi opp i organspesialiteter, og «kvinnesykdommene» er plassert i én organspesialitet. Alle de andre organspesialitetene er egentlig mannskroppens medisin – menns fysio-

logi, ofte menns normalverdier og menns tankegang. For meg har dette faktisk vært en oppsiktsvekkende ny erkjennelse. Det minner meg om ryggsekkprodusenten som omsider oppdaget at kvinner er noe annet enn små menn. Kvinners rygg og hofter krever faktisk en annerledes ryggsekk.

Kvinner og menn er grunnleggende forskjellige – ned til hver eneste cellekjerne. Derfor duger det ikke lenger med en mannsmedisin som har et lite tillegg for diffuse kvinneplager. Dette er utgangspunktet for denne boken.

Hundre år med kvinnelige leger

Norges første kvinnelige lege ble uteksaminert i 1893. Hun het Marie Spångberg Holth og var en stillfarende pionér. Langsomt ble det flere, og nå er halvdelen av de medisinske studentene kvinner.

Boken er utgitt til dette jubileet, og innledningskapitlene beskriver henne og hennes etterfølgere. Mange har gjort en

imponerende innsats, men det er langt frem til likestilling, ikke bare blant legene, men i hele vår medisinske tenkning.

Menn dør, men kvinner lider?

Første del av boken gjør rede for dette temaet. Det er store forskjeller i sykelighet og dødelighet, i livsstil og syn på livskvalitet. I seks kapitler drøftes og dokumenteres slike forskjeller, bl.a. i ulykker, kreft, revmatiske lidelser og endokrine sykdommer. Alt dette er forskjeller alle kjenner til, men det gjør inntrykk å få dem samlet på denne måten, fordi ulikhetene er så store.

Biologiske mål – nøytrale eller kjønnsbundne?

Annen del drøfter de biologiske forskjellene mellom kjønnene. Den starter med et kapittel om det gåtefulle x-kromosomet og Lyon-hypotesen som sier at det ene x-kromosomet i alle celler hos kvinnelige pattedyr blir inaktivert. Det er antakelig tilfeldig om det er farens eller morens x-kromosom som blir inaktivert, og kvinnen er derfor satt sammen av to forskjellige cellyper – de er mosaikker. Det gir en noe å gruble over!

Andre kapitler tar for seg hjerte, øye, blodtrykket og kolesterolet. Det er klare og viktige forskjeller som får betydning for så forskjellige ting som bruken av kontaktlinser og synet på blodtryksbehandling. I denne delen er det behov for utvidelser i neste utgave, f.eks. om skjelett, ledd og muskler.

Kvinnens liv og deres helse

Tredje del tar for seg kvinnelivets problemer og utfordringer – mishandling i ekteskapet, alkohol, dobbeltarbeid og barneoppdragelse. Selvfølgelig er det også et

spesielt kapittel om fibromyalgien, og Bjørg Dæhli har tenkt mer og dypere enn de fleste.

Fra tradisjonelle til moderne kvinneliv

Fjerde del handler om reproduksjonen – svangerskap, prevensjon og hormoner. Dette er selvfølgelig sentrale områder og problemer. Skal f.eks. alle eldre kvinner behandles med østrogener? Hvordan bør vi organisere omsorgen for de barnløse? Abortproblemet har også sin selvfølgelig plass her.

Mine opplevelser under lesingen

Boken har gjort stort inntrykk på meg. Jeg begynte lesingen som en alminnelig forutinntatt mann og tenkte at budskapet var vel kvinnesaken og feminismen. Alt i de første kapitlene måtte jeg legge bort den tanken, fordi boken har et intellektuelt budskap som jeg trengte. Den rommer perspektiver jeg ikke har tenkt over, den holder en imponerende saklig og intellektuell standard, og den er helt fri for agitasjon. Jeg endte med å føle en blanding av beundring og misunnelse over det disse kvinnelige forfatterne har fått til. Jeg har måttet erkjenne at jeg har hatt alvorlige huller i min biologiske og medisinske skolering. Jeg vil gratulere forfatterne med et imponerende arbeid som vi lenge har trengt i norsk medisin. Boken bør uten tvil bli pensum for alle leger.

Andre anmeldere har kritisert boken for at den inneholder for komplisert medisinsk og biologisk stoff. De har ønsket seg en folkelig bok i stedet. Jeg er ikke enig. Det er en stor og viktig nok oppgave å skrive en slik bok for legene. Hvis de «tar» budskapet og legger om sin tankegang og sin praksis, er

det første skritt. Skal en oppnå det, må boken holde det faglige nivå den har.

I neste utgave håper jeg det blir plass for en del naturlige utvidelser, og det bør også komme et sakregister.

Ett viktig perspektiv savner jeg. Ordet «kvinnemedisin» kan ha to betydninger. Den ene er «kvinnelige pasienters medisin», og dette er bokens perspektiv. Den andre betydningen er «kvinnelige legers medisin», dvs. de verdier kvinnelige leger står for og den medisin de praktiserer. Dette perspektivet savner jeg.

De største svakhetene i norsk medisin og helsetjeneste er etter mitt skjønn nedprioriteringen av det alminnelige og det banale – «det store hverdagsmøtet» i helsetjenesten. Jeg tenker på eldreomsorgen, psykiatrien, belastningssykdommene, «samsykdommene», livsproblemene – «the Cinderella sectors» som kaver nederst på medisinenes rangstige. Dette har også rammet alminnelig menneskelig omsorg, engasjement og

varme. Tiden er blitt for kostbar til at den kan brukes til slikt. Jeg håper at kvinnelige leger skal ha mer sans og ansvar for disse problemene. Det betyr ikke at de skal overta dem, men at de kanskje kunne lede den omstillingen helsetjenesten trenger. Disse problemene er nok nevnt i boken, men de har ikke fått den plass de etter mitt skjønn fortjener. Det er utfordringen til neste utgave.

Konklusjon

Jeg vil gratulere forfatterne med et imponerende arbeid. Boken bygger på en god idé. Den er godt disponert, godt skrevet og har gode referanser. Den tar opp en rekke store spørsmål i medisinen og i helsetjenesten – problemer som det er nødvendig å ha kunnskap om. Kjøp den, les den og tenk over disse spørsmålene med både hjerte og hjerne.

Mot vinden?

Ved Anne Birgitte Rønning

Gerd Bjørhovde, Synnøve des Bouvrie og Torill Steinfeld (red):

Gå mot vinden. Festskrift til Åse Hiorth Lervik på 60-årsdagen 2. juli 1993
Emilia Press, Oslo 1993

«Gå mot vinden» heter festskriftet som ble tilegnet Åse Hiorth Lervik på hennes 60-årsdag, og tittelen har redaktørene hentet fra Rolf Jacobsens dikt «Nord». Det setter rammen for en forståelse av kvinnen som blir hyllet, et kraftsentrum i norsk kvinneforskning de siste par tiårene. Som en kjerringa mot strømmen har hun både faglig og administrativt inspirert og støttet opp om feministisk litteraturforskning i hele Norge, og ved Universitetet i Tromsø har hun vært en ildsjel i «Kvinneforskningsgruppen ved Institutt for litteratur og språk». Liksom i privatsfæren der feiring av åremålsdager som oftest tar større former når jubilaranten er en mann, er det relativt sjeldent med offentlig markering av kvinners virksomhet, og festskriftet til den kvinnelige professoren hilses derfor med glede!

Likevel er det ikke en udelt glede å skulle anmelde boken, for som genre byr festskrift på motstand mot helhetlige perspektiver. Hvordan kan man med få sider til rådighet presentere og vurdere en samling artikler som ikke har annet bindeledd enn at de er skrevet i anledning av jubilaranten på bokens første side? Her er både skjønnlitteratur og faglige artikler. De akademiske bidragene er rammet inn av en hyllest til «Mor Åse» i

form av Elisabeth Aasens «Kvendedraum-kvedet» og en vakker og tankevekkende tekst av Märta Tikkanen om å søke både sitt eget og mannens ansikt. Her er lesninger av norsk, fransk og kanadisk litteratur, og her er studier om kjønn og språklig forandring skrevet av Hiorth Lerviks lingvistkolleger i Tromsø.

«Mangfold i norsk kvinneforskning»

Stilt overfor denne sammenstillingen av ulike typer forskning må en velge mellom å presentere alle artiklene overflatisk, eller gå i dybden på noen få utvalgte. Jeg har valgt det første alternativet fordi bredden og mangfoldet i kvinneforskningen blir det sterkeste inntrykket en sitter igjen med etter å ha lest hele boken. Og for å kunne organisere denne presentasjonen legger jeg Elaine Showalters gamle og velkjente skille i litteraturvitenskapelig kvinneforskning til grunn: på den ene side studiet av kvinnebilder i menns litteratur og på den annen side studiet av kvinners litteratur. Åse Hiorth Lervik har selv vært eksponent for begge disse forskningsretningene, om enn det er den siste som har vært den viktigste.

Kvinnebildet er emnet for Nancy L. Colemans presentasjon av den problematiske resepsjonen av «vikingen» og sagatidens verdier. Hun viser ulike epokers vegring mot det heroiske, blodige og voldssomme ved vikingearven før kvinnelige

forfatteres nyfortolkning av vikingekvinnen i dette århundres historiske romaner. Og bildet av «vikingekvinnen» spiller også med i Vigdis Ystads lesning av Ibsens «interessante» og demoniske kvinneskikkelser. I Ystads perspektiv tones Ibsens eventuelle fascinasjon for kvinnen ned; hans kvinneskikkelser er uttrykk for en estetikk som springer ut av romantikernes syn på skillet mellom klassisk og moderne tragedie, der den moderne tragedien skal fremstille det «interessante» mennesket som bærer på en skjult konflikt.

I Torill Steinfelds, Anne-Lisa Amadous og Sissel Lies artikler inngår studiet av kvinnebilder i en annen type retorisk lesning. Amadou gir en spennende og elegant analyse av hvordan kjærlighets- og kjønnsretorikken i Balzacs «Duchesse de Langeais» målbærer forfatterens politiske bilde av restaurasjonens Paris. Litt tyngre på labben er Torill Steinfeld i sin artikkel om kvinnen i likhuset og på anatomikammeret hos hhv. Welhaven og Wergeland. Hun viser til den enorme interessen for den døde kvinnen i første halvdel av det forrige århundre, og situerer kvinnebildet bl.a. i mannens møte med moderniteten og storbyen. Et lite innblikk i kvinnen som for alltid vil være forbundet med disse store menns navn er det også plass til, og Steinfeld ser årsaken til Camilla Wergelands endelige brudd med Welhaven i Welhavens siste brev til henne der han bruker samme ord om Camilla som han tidligere hadde brukt om kvinneliket i *La Morgue*, utlevert til alles blick og næring for menns diktning. For Sissel Lie er det surrealistkvinnens møte med mannens bilde av kvinnen som muse og barnekvinne som står i fokus, og hun viser problemene disse bildene skapte når kvinnene selv ville være kreative. For surrealistmennene var kunsten et opprør mot samfunnet, mens kvinnene måtte foreta et dobbelt opprør. Også Ragnhild Engelskjøns artikkel dreier seg om opprør, men i

hennes analyse av Bernt Lies guttebøker er det guttenes opprør og tilpasningsstrategier til det patriarkalske samfunnet det dreier seg om.

Kvinnens tekster analyseres av Liv Blikrud, Jorunn Hareide, Steinar Gimnes og Gerd Bjørhovde, og igjen er det bredden vel så mye som likheten i innfallsvinkel som slår en. Både Hareide og Bjørhovde undersøker hvordan tekstene fremstiller kvinnelighet som et alternativ til mannstenkning – Hareide i en analyse av Nini Roll Ankers mytifiserende fastholdelse av morskjærligheten som pasifistisk strategi, og Bjørhovde i en presentasjon av den kanadiske forfatteren Aritha van Herks utforskning av et arktisk øde og åpnet landskap som motvekt til patriarkatets kolonialiserende kartlegging. Liv Blikrud gir en intertekstuell lesning av ulike versjoner av «Amor og Psyke»-motivet i Camilla Colletts *Amtmandens døttre*, og ut fra forskjellene mellom Paludan-Müllers versdrama og Colletts roman settes norgeslitteraturens første roman i nytt litteraturhistorisk perspektiv. Også Steinar Gimnes' lesning av Karen Blixens «Babettes gæstebud» vitner om de senere årenes interesse for intertekstualitet, og i analysen av kunstnerproblematikken krysses Blixens tekst mot sitater fra Kierkegaard.

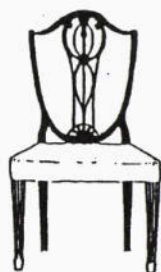
De to artiklene om språklig forandring var også interessant lesning for en litteraturviter. Toril Swans bidrag er en påvisning av hvordan kvinnebevegelsen i noen grad har påvirket norsk språk, slik at bl.a. enkelte endelser, som «erske», er på vei ut av språket, mens andre former har kommet inn. Tove Bull gir en lengre presentasjon av sin forskning på kjønnsforskjellene i språkb Bruken i et lite samfunn i Lyngen som fra å være et trespråklig (samisk, finsk og norsk) blir ettspråklig (norsk). Her er det kvinnene som mest har vært pådrivere til fornorskningen, men paradoksalt nok er det også kvinnene som har det mest markerte,

stigmatiserende substratet av samisk i sin språkbruk. Bull tolker dette som en mulig (ubevisst) strategi for å kompensere for «sviket» mot samisk, og slik viser hun at språklig forandring ikke bare har med historie, politikk og lingvistikk å gjøre.

«Motvind og medvind»

I forordet gir redaktørene oss et bilde av Åse Hiorth Lerviks mangesidige virke, som de setter inn i en linje fra Mathilde Schjøtt. Hun var en av de få kvinnene som dristet seg til å følge forelesninger ved Universitetet i Oslo i 1886. Siden den gang har kvinnene gradvis gjort sitt inntog i Akademia, som studenter, universitetslektorer, forskere og professorer. Og de har også blitt funnet verdige til festskrift der kolleger og tidligere studenter viser sin takknemlighet og respekt ved å skrive for dem. Det ser

altså ut til at motvinden har bøyet av og at kvinner i universitetssamfunnet i dag nyter godt av, om ikke medvind, så i hvert fall vindstille. Men det spørres om vi ikke også har tapt litt på at vinden har løyet? Den forskningen som dette festskriftet bærer frem setter meg i hvert fall i en viss ettertenksomhet: her er mange interessante, lærde og veldokumenterte bidrag, men bare noen få har det trykket, den temperaturen og skrivegleden som gjør dem *mor-somme* å lese. Kanskje er det et urimelig krav å stille til en samling akademiske artikler, men jeg skulle ønske vi kvinneforskere oftere kunne få skjørtene til å svinge, og virvle opp både kald og varm luft. «Gå mot vinden, du får rødere kinn», sier Rolf Jacobsen i diktet. «Finn den ulendte stien. Hold den/ (...) Vinterens flammehimmel, sommer-/nattens solmirakel./ Gå mot vinden. Klyv berg.»

Utdanningskultur og kjønn

Ved Dagrunn Grønbech

Trine Annfelt og Gunn Imsen (red.):

Utdanningskultur og kjønn

Skriftserie 3/92

Senter for kvinneforskning

Universitetet i Trondheim

Forventningene ved å få en ny bok mellom hendene er stor. Hva er budskapet, og for hvem er dette en viktig bok?

Denne gangen handler det om kvinners plass innfor utdannings systemet – som omfatter et spenn fra ungdomsskolen til universitetsnivå. Forfatterne har ønsket å vise de muligheter og barrierer som jenter stilles overfor i et system basert på formelt like rettigheter.

Sosialisering, kjønnsidentitet, kvinnekultur, avmakt, motmakt og endringsstrategier kan være stikkord for bokas vide tema.

Våre utdanningsinstitusjoner er steder for faglige såvel som sosiale møter mellom jenter og gutter. Boka dokumenterer hvordan fagenes organisering, fagplaner og undervisning ofte framstår i jentenes disfavør. Det er gutters interesser som favoriseres, og følgelig spiller de hovedrollen i et utdanningssystem med maskuline verdier som standard.

Alfred Oftedal Telhaug, som innledningsvis blir presentert som vår fremste ekspert på nyere utdanningspolitikk, hadde fått i oppdrag å åpne seminaret som bokas artikler er basert på. I en optimistisk tone åpner han med å påpeke at vår utdanningsideologi viser stor respekt for kvinnekultu-

rens verdier. Dette hevdes på bakgrunn av at omsorgsbegrepet etter hvert er blitt sentralt i pedagogikken og at vi har et stort lærerkorps av kvinner som er i ferd med å erobre posisjoner innfor skoleledelse og utdanningspolitikk. Det er ikke presisert at dette gjelder for barnehager og barneskoler, og at vi finner et gradvis frafall av kvinner jo høyere vi beveger oss opp i utdanningsinstitusjonene. På universitetsnivå vet vi f.eks. at det i dag bare finnes ca. 10% kvinnelige professorer, og at dette er et tall som i de siste 10 år har holdt seg nokså uforandret.

De senere innledderne på seminaret viser til en helt annen virkelighet enn den åpningstalen representerer. Så kan en da bare undres om Telhaug tok seg tid til å lytte til kvinneforskernes dyptpløyende og mangfoldige arbeider for å avdekke den motsatte virkelighet.

Margot Bengtsson anlegger en historisk vinkling ved å inndeले etterkrigstida i ulike tidsepoker hvor hun viser at kjønnsutformingen har vært påvirket av skiftende verdier avhengig av samfunnsendringer og behovet for kvinner i lønna produksjon. Her står identifikasjonsbegrepet sentralt, og forfatteren understreker at en må koble individnivå (psykologi) med sosiokulturelle forhold (sociologi) hvis en skal få den fulle forståelsen av hvordan kjønnsforskjeller utformes og manifesteres.

Anne Mette Kruse refererer til forsøk fra den danske ungdomsskolen der kjønns-segregert undervisning har vist seg å slå

mest positivt ut for jenter. Gjennom en undervisning atskilt fra guttenes «støyende» atferd, følte jentene at de lettere kom til orde og fikk ivaretatt sine interesser uten konkurranse fra guttene, som i de sammenholdte klassene så å si alltid ble premissleverandører for skoletimenes opplegg. Forsøkene viste dessuten at guttene i de rene gutteklassene kunne synes at det ble for mye uro og at de savnet jentene som f.eks. kunne hjelpe dem med leksene eller låne dem viskelæret, dersom de hadde glemst det!

Undersøkelsen viser klart hvordan undervisningen i sammenholdte klasser disfavoriserer jentene, da guttene gjennom sin mer utagerende og støyende atferd, tiltrekker seg mesteparten av lærerens oppmerksomhet. Forfatteren argumenterer for kjønnssegregert undervisning, som her omtales som «polariserende pedagogikk», og hevder at perioder med kjønnsdelte klasser vil være med på å synliggjøre hersketeknikker og undertrykkende forhold som kjennetegner den standardiserte klasseromsundervisningen. Hun viser også til hvordan forsøkene med kjønnsdelt undervisning har vært med på å avsløre og samtidig bevisstgjøre elevene om forskjellsbehandling og ulikheter som skapes mellom jenter og gutter på grunn av gutters dominans.

Dorte Marie Søndergaard retter fokus mot universitetet, som hun beskriver som en kultur etablert av menn basert på deres verdigrunnlag, samtidig som det i dag finnes oppfatninger om Akademia som en kjønnsnøytral arena. Det oppsummeres med at det å gjøre kvinners verdier relevante både vil ta tid og møte motstand. Og det er heller ikke innlysende at kvinners interesser stilles i fokus, selv om kvinner på studentsiden utgjør ca. halvparten. Dette er altså status samtidig som det er en kjensgjerning at menn fortsatt orienterer seg innafor tradisjonelle fag-

grenser, og kvinner er i flertall ved de humanistiske disipliner mens menn søker seg til de tekniske fag.

Hvordan jenter greier å gjøre sine interesser gjeldende når de er i mindretall på et fag som tradisjonelt har vært valgt av menn, viser Tove Håpnæs i sitt bidrag der hun fokuserer på EDB-faget. Her blir det illustrert hvordan fagets organisering er etablert rundt en maskulin kultur hvor jentene føler seg marginalisert. De kvinnelige studentene prioriterer fagets nytteverdi framfor de maskintekniske sider som menn vektlegger. Heri inngår at menn i større grad enn kvinner bruker datamaskinen som et «leketøy» og imponeres over programmessige finesser, maskinens lagerkapasitet, hurtighet etc. Den mannlige studenten, maskinen og læreren, som ofte også er mann, opptrer i en allianse hvor jentene kan føle seg fremmedgjort. I stedet for åpen protest mot det kvinnene anser som en urimelighet, velger jentene det som forfatteren har kalt en «myk» protest i og med at de har bestemt seg for å akseptere situasjonen slik den er. Så kan vi da spørre om det i denne sammenheng er tjenlig å kalle kvinnes valg av tilpasning for protest? Kanskje kan et slikt begrep virke som en tilsløring av virkeligheten?

Siste artikkel i boka omhandler utviklingen av den husstellfaglige utdanning. Begrepet kvinnekultur står her sentralt når Trine Annfelt ønsker å vise kvinnerollens mangfold preget av omsorg og ansvar som løper parallelt med strukturell undertrykking hvor kvinners rollen må tilpasses overordna samfunnsmessige krav som f.eks. behov for arbeidskraft på lønnsarbeidsmarkedet.

Bokas ulike bidrag belyser hvordan kvinners rollen utformes i et samspill mellom individ og samfunn som grunnlag for identitets etablering. Samspillet mellom de ulike nivåene produserer og vedlikeholder ideologi som får betydning for vår

oppfattelse av sosialt kjønn og for livsutførelsen. Denne gang er det utdanningssystemet som settes i fokus, med kjønn og sosialiseringprosesser som tema.

Boka gir oss god innsikt i kjønnsdiskriminerende forhold i pedagogisk praksis på alle nivå i vårt utdanningssystem, sentrert rundt begrepene avsløring og bevisstgjøring med likestilling som tema. Nok en gang har vi gjennom bidrag fra kvinneforskningen fått dokumentert kjønnsulikhet og makt- og hersketeknikker gjennom et maskulint verdigrunnlag som får menns dominansforhold over kvinner som konse-

kvens. Særlig de som tror at vi nå er ferdige med kjønnskampen og at vårt samfunn er «helt likestilt», oppfordres til å bruke boka som redskap for å holde kjønnsbevisstheten ved like. Siden dette er en artikkelsamling, vil utdrag av de ulike artikler egne seg i forskjellige sammenhenger, alt fra grunnskole til Akademia.

Selv om boka ikke kan sies å representere noen store teoretiske nyvinninger innafor kvinneforskningen, må vi kunne betrakte den som en påminner om at vi hele tida er underveis og at vi kontinuerlig står foran det uferdige.

Kvinnestemmer i nittiåra

Ved Lise Christensen

Astrid Brekken:

Fra rødstrømper til silkehansker?

Samtaler med norske kvinner

Cappelen, Oslo 1993.

Å lage en stemningsrapport over kvinnefrigjøringen, nesten tjue år etter at kvinnebevegelsen var på sitt mest framgangsrike, kan kanskje synes som en litt trøtt oppgave. Det smaker umiddelbart av pålagt repetisjonsøvelse; kjedsommelig pliktmanøver uten overraskelser. På nittitallet har begrepet likestilling fått noe visst og avfeldig over seg. Det har blitt et tørt og bokstavelig talt kjønnsløst uttrykk, brukt i offisiell sammenheng, men uten synderlig vitalitet. Dessuten er jo «alle» drittlei og orker ikke høre mer mas om det. Derfor hoppet hun heller ikke i taket av fryd, Astrid Brekken, da hun ble spurt av Cappelen forlag om å skrive ei bok som loddet stemningen blant norske kvinner i dag, tjue år etter «den store bølgen». Men hun skulle fort endre syn på saken. Oppgaven viste seg å bli spennende.

Tittelen på boka, *Fra rødstrømper til silkehansker?*, refererer underliggende til en mer eller mindre pågående mediedebatt om form; hvordan dagens kvinner kler seg og ter seg. Den gir oss straks en pekepinn om at det nok har skjedd noen viktige forandringer, i hvert fall ytre sett, med kvinners måte å forholde seg til omverdenen på. Er det slik at kvinnene ikke lenger definerer seg som «gammeldagse» rødstrømper, men har valgt å skifte plagg? Og dersom uttrykket «silkehansker» er mer treffende om

dagens kvinnestrategi, hva representerer det i så fall? Ordet gir assosiasjoner i flere retninger: Til dyrking av det feminine, det bløte og silkeaktige, til det å pynte seg, til å være mindre opposisjonell i det ytre. Som en av kvinnene i boka sier: «Ingen skal få anledning til å gå i forsvar bare ved å se meg!» Samtidig kan jo formen være myk, om innholdet er markant. Det finnes nemlig et uttrykk som heter «jernneve i silkehansker». Samspillet mellom innpakning og innhold er da også ett av flere undertemaer i boka.

Hvor står vi i dag?

Bak den flertydige tittelen presenterer så Astrid Brekken deler av sine samtaler med omlag tjue norske kvinner. Noen av disse kvinnene forteller erfaringsnært om konkrete episoder og forhold som har preget dem i deres eget liv, mens andre i større grad reflekterer over samfunnet rundt seg, over hvordan tingene er organisert og henger sammen, og hvordan det påvirker det livet vi lever.

Som forventet kretser disse samtalerne rundt noen sentrale temaer i de fleste kvinners liv, nemlig forholdet til yrkesliv, barn, kropp, seksualitet og menn. Essensielle, men samtidig litt forterskede, temaer. Det at boka lar mange ulike kvinner komme til orde, gjør imidlertid framstillingen rikere og mindre forutsigbar enn det den kunne ha blitt. Flerstemmigheten er med på å gi boka spenst og dybde.

For selv om det er en klar overvekt av velutdannede, akademisk orienterte kvinner vi hører stemmene til, er det likevel nokså forskjelligartede personer vi møter. Kvinnene som presenteres er i ulike livsfaser, de har ulik erfaringsbakgrunn, utdanning og yrkeskarriere. Ut fra forskjellig bakgrunn og livsfase er de selvsagt opptatt av ulike aspekter ved sine kvinneliv. En del av disse kvinnene «kjenner» vi, de er offentlige personer. Enkelte av dem er profesjonelle meningsbærere innenfor den kvinnepolitiske offentligheten. Dette er nok en viktig årsak til at graden av eksplisitt referanse til eget liv blir høyst varierende.

Selv om de er i ulike aldre og livsfaser, og delvis også befinner seg i ulike sosiale sammenhenger, synes kvinnene som Astrid Brekken har samtalt med, lite uenige allment sett om hvor skoen trykker. Uenigheten kommer fram når de skal forklare *hvorfor* den trykker. De har rett og slett svært forskjellige syn på hva forskjellene mellom menn og kvinner kommer av, hva kjønnsulikhetene bunner i. Når de tilkjennegir oppfatninger av hvorfor den kjønnede orden er slik som den er, presenterer de høyst ulike, og delvis helt motstridende, synspunkter. Etter min mening er dette et interessant trekk ved boka, som forfatteren imidlertid velger å ikke drøfte eksplisitt. Hun setter ikke de ulike forståelsene eller meningene opp mot hverandre, men lar dem stå uimotsagt. Kun antydningssvis kommer hun et par ganger med motargumenter overfor sine samtalepartnere.

Her tolker jeg Brekken slik at virkelighetsbeskrivelser er viktigere enn meninger om hvorfor tingene nå engang er som de er. I praksis lar hun det være rom for å hevde høyst ulike oppfatninger om hvorfor mor er forskjellig fra far, og hvorfor far har mer makt enn mor. *Hvordan* disse forskjellene ser ut og hvordan vi kan gjøre noe med dem, blir av overordnet betydning i forhold til filosoferinger om årsak.

Frisk framstilling

Det er da også nettopp fokuset på *virkelighetsbeskrivelse* som går igjen i det spesielle journalistiske grepet Brekken har valgt for å sy sammen boka. Samtalene hun gjengir utdrag av, presenteres ikke som enkeltstående biter, men trekkes sammen gjennom forfatterens egne refleksjoner, gjennom hennes poengterte drøftinger av litteratur som sier noe om de emnene hun tar for seg, og gjennom henvisninger til relevant statistikk, som gir leseren greie oversiktsbilder. Dette journalistiske grepet gir både løft og samtidig en viss nøkternhet til teksten. Boka framstår som et hele, som én tekst, men likevel en tekst som snakker med flere stemmer og som gir mange ulike fasetter og innfallsvinkler og til dels forskjellige fortolkninger av den samme historien.

Etter mitt skjønn er det særlig språket som gjør denne boka til fin lesning. Teksten er lettflytende og ofte saftig. Ordbruken er frisk og nyansert. Det vrirler av uventede og humoristiske uttrykk. Formen følger framstillingen på en ubesværet måte når forfatteren pendler mellom nære personlige beretninger og helt saklige, statistiske orienteringer. Boka preges i høy grad av Brekkens journalistiske ferdigheter, hennes solide kunnskaper og tydelige engasjement. Språket er hennes verktøy, og det ligger støtt og godt i handa.

Et overraskende formvalg er vekslingen mellom bokmål og nynorsk. Det har ikke gjort teksten mindre lesbar. Jeg bare stusset over løsningen. Som jeg nevnte ovenfor, er flere av Brekkens samtalepartnere i boka offentlig kjente personligheter. De gjengis i sin egen bokmålske orddrakt (som om de hadde uttalt seg på radio), mens Brekkens kommentarer og resonnementer – stort sett – skrives i hennes språk, det nynorske. Dette gir en slags umiddelbar autentisitet til gjengivelsene, vi kan «høre» personene for oss. Men er dette grunnen til at forfatteren

har valgt denne løsningen, eller finnes det en skjult og dypere begrunnelse?

Mannen må tømme seg

Ingen bokomtale uten en kritisk kommentar. For meg blir det særlig framstillingen av temaområdet seksualitet som det kan være viktig å knytte noen kritiske bemerkninger til. Dette temaområdet gis naturlig nok en ganske bred plass i boka. Bl.a. formidler Tove Stang Dahl interessante synspunkter omkring utfordringer innen seksuallovgivingen, og Unni Rustad forteller godt om hvilke tanker hun har gjort seg om forholdet mellom pornoens seksualbilde og den seksualitet folk faktisk praktiserer og ønsker seg. Begge disse bidragene er innsiktsfulle og tankevekkende.

Det er imidlertid i den mer allmenne diskusjonen av fenomenet lyst og ulyst, særlig knytta til et av de andre personbidragene, at jeg synes framstillingen blir noe ensidig og unyansert. På linje med den tradisjonelle versjonen av hvordan menn og kvinner «er», omtales også her ulyst som et typisk kvinnefenomen (og -problem), mens mannen på sin side tilsynelatende går rundt med en aldri hvilende og – for kvinner – påtregende lyst. For meg blir denne beskrivelsen karikert i sin overforenkling. Det er nå

engang ikke sånn at alle menn alltid har lyst og at alle kvinner lider av omfattende ulyst (eller at de bare har lyst til å få barn). Tvert imot. Det hjelper lite at den mannlige lysten tilskrives et ustoppelig og fysiologisk bestemt tømmingsbehov, og at menn oppfordres til å regulere sitt tømmingsbehov på egenhånd, uten å belemre kvinner med det i tide og særlig i utide. Skjult i teksten kan det her være generasjonsavhengige erfaringsreferanser, som forfatteren ikke synes å ha tatt tilstrekkelig hensyn til. Når Brekken reduserer mannlige lyst til et spørsmål om enkel fysiologi, får jeg lyst til å gå i forsvaret på deres vegne. Enkle, biologiske forklaringsmodeller sier rett og slett ikke særlig mye, verken om hvordan kvinner er eller om hvordan menn er. Seksualitet mellom mennesker er kompliserte sosiale samspill, noe en bør ha som utgangspunkt når en skal prøve å si noe om hva deler av dette spillet går ut på.

Når dét er sagt, er det likevel det positive helhetsinntrykket som veier tyngst. Boka er frisk og lettlest, men samtidig dyptloddende og overveiende solid i innhold og resonnementer. På de fleste temaområder som tas opp, burde den kunne fungere som god og underholdende folkeopplysning. Boka vil kanskje særlig være egnet lesning for de interesserte, men ikke helt oppdaterte på området.

En seger för nordiska kvinnor

Som «en stor seger för kvinnorna i Norden» karakteriserade Maria Pia Boethiüs från Stödstrumporna, nätverket bakom Kvinno-listan som kan bli ett kvinnoparti i Sverige, utgången i det finländska presidentvalet trots Elisabeth Rehns förlust mot Martti Ahtisaari (46–54%). Det är otvivelaktigt historiskt att det *nästan* lyckades för en kvinna att erövra det makt- och prestige-fyllda presidentämbetet i ett land med en möjligen klarare machoprofil än i övriga nordiska länder. Trots närmare 40 procent kvinnor i riksdagen är landets politiska kultur utpräglat homosocial och dess politiska ledarskikt kännetecknas av kabinettspolitik, manliga bastusällskap och «Bäste Broder»-nätverk.

Det hade knappast varit möjligt för en kvinna från de stora och monolitiskt mansdominerade partierna att avancera såhär långt. Elisabeth Rehn representerar landets svenskspråkiga minoritet och kommer från det lilla Svenska folkpartiet, men bars framför allt fram av den tvåspråkiga medborgarrörelsen «Den första kvinnan». Rehn upplevdes kanske därför som en person som kom «utifrån», trots hennes mångåriga erfarenhet av riksdagsarbete och medverkan i regeringen.

Det överraskande resultatet av valets för-

sta omgång, där Rehn segrade över gamla politiska rävar, ledde till en livlig diskussion på kvinnohåll. En del ansåg att kvinnorna borde ta den historiska chansen och över partigränserna samlas kring en kvinnlig kandidat, medan andra hävdade att kvinnor, lika litet som män, utgör en enhetlig politisk-ideologisk grupp. Flera kvinnoorganisationer, bland dem den feministiska «Kvinnosaksförbundet Unionen» beslöt stöda Rehn, ett beslut som senare kritiserades av många medlemmar. Kring motkandidaten mobiliserades framför allt på vänsterhåll rörelsen «Kvinnor för Ahtisaari».

Diskussionen bland feminister och kvinnoforskare fortsätter och är både intressant och viktig. Tyvärr råkade Rehn också ut för en del osakliga angrepp och misstänkliggöranden. Än kallades hon för societetsdam och överklassens mannekäng, än hånades eller nedvärderades hon för sina yttre attribut, än kritiserades hon för manlighet, än för kvinnlighet. Beklagliga var de krav på fullkomlighet och den bristande fördragsamhet som också en del kvinnor visade. I ett land där det innebär politiskt självmord att offentligt kalla sig feminist ifrågasattes Rehns kvinnovänlighet, medan motkandidatens jämställdhetsmeriter inte utsattes för motsvarande granskning. Ändå är Elisabeth Rehn definitivt ingen Margaret

Thatcher. Hon har varit kvinnopolitiskt aktiv och som jämställdhetsminister stött kvinnorörelsens strävanden. Detta var en orsak till att kända vänsterkvinnor såsom Nordiskt Forums projektledare Marianne Laxén (soc.dem), tidigare fackföreningsledaren Riitta Prusti och flera anställda på landets jämställdhetsbyrå gick in för Rehn.

Trots att det alltså över partigränserna fanns kvinnor som stödde Rehn, ansåg många vänsterkvinnor att hon stod för långt högerut på den politiska kartan. Framför allt var det kanske hennes ihärdiga försvar av den sittande center-högerregeringen – i ett land med 22% arbetslöshet och nedskärningar av den offentliga sektorn – som fällde Rehn. Ändå stöddes hon av fler kvinnor än män. Undersökningar tyder på att hälften av kvinnorna och drygt 40% av männen röstade på Rehn. Det verkar framför allt vara män i åldern 30-50 år, bosatta i städerna och som brukar rösta borgerligt, som i sista stund svängde över på Ahtisaaris sida. Kanske tvivlet över kvinnors kompetens för de högsta politiska ledaruppgifterna bidrog till beslutet i denna grupp. En kille som dricker öl, äter korv och gillar att bada bastu upplevdes som ett tryggare alternativ, i synnerhet som Ahtisaari ingalunda framstod som någon särskilt radikal vänsterpolitiker.

Könet blev nu för första gången synligt i den finländska politiska offentligheten.

Kvinnor funderade i hög grad och över partigränserna över sitt val i könstermer, oberoende av vilket beslut de sist och slutligen fattade. Också män tvingades medge könets betydelse. Rehn själv berömde det finska folket för tolerans och fördomsfrihet, både i ett könsperspektiv och språkligt. Glädjande var att många s.k. vanliga kvinnor uppenbart fått ökad kraft och tillit genom Rehns framgångar.

Kvinno- och jämställdhetsfrågorna kom upp på den politiska dagordningen på ett sätt som aldrig förr. Partierna kommer att tvingas fundera mer än hittills på kandidatnomineringen inför politiska val. Kvinnorna måste herefter tas på allvar mer än tidigare. Den nyvalde presidenten kan heller knappast nonchalera detta faktum; såpass starkt och synligt var kvinnornas stöd inom vänsterpartierna och fackföreningsrörelsen för honom. Vi kan därför i många avseenden räkna med en synlig kvinnoeffekt också efter presidentvalet.

En sak är säker. Aldrig tidigare har ett politiskt val i Finland diskuterats så livligt i de nordiska grannländerna. Frågan om jämställdhet i politiken har fått en ny aktualitet över landsgränserna. Detta har vi, oberoende av vår politiska hemvist, Elisabeth Rehn att tacka för.

Solveig Bergman

Koordinator för nordisk kvinneforskning

«Vi skal ha både–og»

Intervju med førsteamanuensis Natascha Heintz ved Paleontologisk museum i Oslo

Nytt om kvinneforskning (NOK): Du har et fremmedklingende navn?

Natascha Heintz (NH): Ja, min far kom fra Russland, som 21 årig flyktning etter revolusjonen. Han var realist og ble museumsbestyrer på Tøyen, så allerede fra min barndom var museet mitt andre hjem. Min far ble arrestert i oktober 1943 og satt et år på Grini. Etter krigen tok han ivrig del i diskusjonen om evolusjonsteorien og kjempet for en biologiundervisning i skolen som tok livets utvikling på faglig alvor. Dette var i 1947, mens jeg gikk siste året på gymnaset. Min far var forøvrig ikke første generasjon akademiker. Hans far var meteorolog og hans to år eldre søster begynte å studere, før de måtte forlate St. Petersburg.

NOK: Og du valgte reallinjen på gymnaset?

NH: Ja, jeg gikk reallinjen på Valler

gymnas 1945–1948. Vi var «gjenoppbyggingskullet» og fikk tidlig følelsen av at vi var med på å bygge landet opp igjen. Det var hele 6 jenter av 28 elever i klassen. Kvinnelige lektorer fantes, men vi hadde ingen kvinnelige lektorer i realfag. Det var i det hele tatt en meget mannsdominert skole.

NOK: Hvorfor valgte du å studere realfag?

NH: Jeg kunne ha studert russisk – for det er jo mitt andrespråk. Men språk var noe man *brakte*, slik litteratur var noe man *leste*. Et *fag* var noe annet. Jeg ville først bli NTH-arkitekt, og hadde praksisplass på bygg 1948/49. Ble akseptert på byggeplassen, men holdt meg unna guttas ønske om å bli «ølkjøperen» og unngikk å bli tjenestepiken for dem. Dette var et meget viktig læreår i mitt liv. Men jeg kom ikke inn på

NTH, grunnet en T i matematikk. Den gangen kunne man ikke bare ta opp igjen et enkelt fag, en måtte ta hele examen artium på nytt, for å forbedre. Så i stedet begynte jeg å studere realfag her i Oslo.

NOK: Hvorfor en lengre, akademisk utdanning?

NH: Det var selvfølgelig!

NOK: Og hvilke fag ble det så?

NH: Jeg begynte med paleontologi med historisk geologi og kjemi som bifag, og så ble det zoologi som hovedfag. Jeg studerte både i Oslo og i Bergen, hvor jeg også var tilknyttet Geologisk museum. Embeds-eksamen ble avlagt i 1956. Jeg vil tro at ca. 20% av studentene den gangen var kvinner.

NOK: Hva betyr naturfagene for deg?

NH: Det handler om å finne realitetene, og så å lage teorier. Gjennom teoridannelsen oppstår nye spørsmål og kunnskapen utvikles, men selve funnene kan ikke diskuteres.

NOK: Hvorfor valgte du å arbeide på museum?

NH: Sommeren 1953 dro jeg til Tromsø museum, og tilbragte høstsemesteret der. Ble innlosjert i tilknytning til museet, som den gang lå ved siden av Macks bryggeri og den berømte eller beryktede Ølhallen. Jeg fikk streng beskjed om ikke å åpne, dersom noen ringte på museumsinngangen om natten. Den første natten våknet jeg klokken to om natten, nettopp av dette. Det ringte flere ganger, så til slutt sto jeg opp og gikk bort til døra og spurte hvem det var. Så var det en familie som var kommet til Tromsø fra en av fjordarmene. De hadde hatt ulike ærender og skulle med natrutra hjem. Nå hadde de akkurat tid nok til å se museet, som gamlefara i familien hadde lovet. De insisterte, så det ble til at jeg måtte lukke dem inn og vise rundt. Jeg leste meg fram på etikettene. Da de etterlyste ting som de hadde ventet å se, men som ikke var der, måtte jeg forklare at de var nok ikke pakket frem etter krigen.

Natascha Heintz i rette omgivelser

Til slutt ville de ha kaffe, men da måtte jeg si at dessverre, det kunne jeg nok ikke skaffe. Det som sitter igjen fra denne opplevelsen er familiens klare oppfatning av at det var deres museum!

Til de virkelig store museene i Norge hører også naturhistoriske museer. Alle fire universiteter har sine. De driver forskning og formidling, og tar vare på samlingene. Vi samler inn nytt og holder det vi har i hevd. Vi låner ut og inn – til forskersamfunnet. Og museene har aktive skoletjenester. Legg merke til at museene faktisk er eldre enn universitetene! Bergen museum var grunnlagt lenge før universitetet der,

det samme gjelder Tromsø museum. I Trondhjem ble biskop Gunerius' samlinger etablert i 1760 i regi av Det kgl. Norske vitenskapers selskap, som jo feiret 200-årsjubileum i 1960. Botanisk hage i Oslo ble anlagt i 1813, bare 2 år etter at universitetet ble grunnlagt. I Kristiansand ble det naturhistoriske museet grunnlagt i 1823 av et lærd selskap i tilknytning til domkirken og katedralskolen. Og Stavanger museum er fra 1870-årene.

NOK: Hvem bestemmer hva som skal samles inn?

NH: Til en viss grad forskerne selv, men det handler også om å tilstrebe en representativitet i samlingen og årsvåkenhet i forhold til hva som skjer i samfunnet rundt. Vi har et utstrakt samarbeid institusjonene imellom, i så måte. Museumsmaterialet er viktig på mange måter, i dag også som et sammenligningsmateriale for å kunne følge med i og forstå miljøforandringer. Forståelse for sammenhenger mellom natur, samfunn og kultur.

NOK: Hvorfor er det så få kvinner i naturvitenskapene?

NH: Først og fremst tror jeg det skyldes tradisjon. Dessuten det faktum at jenter har litt lett for å la seg skremme av matematikk. I tillegg skal en ikke se bort fra ettervirkningen av at ferdigutdannede akademiske kvinner har kokettert med at de var så få!

NOK: Har mangelen på positive kvinneforbilder i naturfagene mye å si?

NH: Ja, det har stor betydning. De eldre må ta seg tid til å snakke ordentlig med de unge. Mens man er i forskningsfasen strekker tiden kanskje ikke til, men når en har «passert middagshøyden» bør det være en opplagt forpliktelse.

NOK: Hindringer i veien for en feltarbeidende, kvinnelig akademiker?

NH: I feltfagene var det både problemer for kvinner å få være med, og problemer i felten. De kunne ikke bære så stor sekk, de var ikke i god form hele måneden, det

krevede at det ble tatt med to telt. Det ble dessuten forventet at kvinner skulle lage kaffe, vaske opp, kort sagt: ta seg av det huslige. Og det var aldri spesielt morsomt.

NOK: Hvordan taklet du det?

NH: Jeg forlangte at vi skulle dele på oppgavene, og at alt ikke behøvde å være på mennenes premisser, det burde være på *menneskenes* premisser. Jeg har ofte vært enslig kvinne blant menn, og kjenner problematikken godt!

NOK: Er det viktig å få flere kvinner inn i naturvitenskapelig forskning?

NH: Et utvetydig ja. Vår intuisjon er sterkere utviklet enn menns. Vi har – av evolusjonsmessige årsaker – en evne til å forstå det ikke-verbale. Dette kan gjøre kvinner svært velegnet til forskning der det gjelder å være observant, og få «tingene i tale». God vitenskap fordrer innlevelse og fantasi – vi stiller annerledes spørsmål. Ved at både kvinner og menn deltar i vitenskap, vil vi få et bedre og rikere bilde av virkeligheten. Når det gjelder telling av fjær er det ingen kjønnsforskjell. Men når det kommer til beskrivelse og tolkning av fjærprakten, gjør vi det kanskje på ulike måter og kan utfylle hverandre. Hunn/hann-perspektivet finnes ikke minst i de fagene som er opptatt av naturen. Hvilke kunnskaper har ikke kvinner fått, som brukere av naturressurser! Vi kan bruke og supplere med samme type kunnskap i forskningen.

NOK: Hva kan vi gjøre for å få flere kvinner inn i naturvitenskapelig forskning?

NH: Et forslag er å få de aller eldste til å fortelle sine historier, ikke slik at det blir rosenrødt, men heller ikke slik at det ser helsvart ut. Slik kan vi forsøke å skape forbilder for de yngre, ved å vise at naturvitenskap aldri har vært et rent mannsfag og at det er utrolig spennende og givende.

NOK: (Vi nærmer oss slutten på intervjuet, og prøver oss med et retorisk spørsmål): Er det bare gutter som er interessert i dinosaurer?

NH: Overhodet ikke! Jenter og gutter er like interesserte, men guttene stiller her – som svært ofte ellers – de fleste spørsmålene. Og begynner guttene først å spørre, blander ikke jentene seg inn. Derfor et råd til jentene: Det gjelder å spørre *først*!

NOK: Hvorfor kommer denne interessen nå?

NH: Jeg tror det har bygd seg opp over lang tid. Det handler om forholdet mellom virkelighet og eventyr. Her er noe barn kan dikte videre på – sammen med de voksne. Ingen av oss *vet* hvordan det var. Og ikke minst: De ekte gjenstandene og funnene har en sterk formidlingsverdi. Jeg fryder

meg ved tanken på møtet med et ekte dino-saurskjelett i Stockholm, for ikke å snakke om følelsen jeg hadde da jeg holdt en to millioner år gammel hodeskalle i hånden i Kenya.

NOK: Det aller siste spørsmålet, som er av grunnleggende art for alle kvinner i forskning, vil vi tro: Hva med forholdet mellom forskning og familie?

NH: Vi skal ha både-og! Ingen kvinne skal tvinges til å velge den ene siden av livet bort. Se på livet som en serie med etapper eller intervaller, hvor kanskje familien krever mer en stund, mens forskning og akademisk virksomhet får andre etapper.

Hustrur, helgon, häxor och horor

Så kallades en spännande utställning i Skara i Sverige 21.3.-31.10.1993. Av ett trettio-tal läns-museer var Skaraborgs läns-museum det enda som deltog i projektet *Den Svenska historien* med en rejäl kvinno-vinkling. Initiativet togs av förste intendent Solveig Mansfeld.

«Det som tände mig och fick mig att göra detta försök,» berättar hon, «var en artikel av Ann-Sofie Ohlander med parollen «Kvinnan – historiens huvudperson». Den publicerades i första numret 1992 av Kulturrådets tidskrift. Ohlander underströk att endast när vi ställer frågor kring kvinnor och barn genom tiderna kan vi få fram en historia som ger den rätta betydelsen till kontinuitet och reproduktion. Jag är själv konsthistoriker men jag har varit intresserad även av annan kvinnohistoria ända sedan 70-talet, då jag var med i Grupp 8 i Lund. Jag minns med glädje ett par spännande utställningar där i 1974: «Kvinnoliv» med målningar av Anna Sjö-dahl och Monica Sjöo visades på Konsthallen samtidigt som Benedicte Bergmann ställde ut på Kronoshuset under mottot «Kärlek och systerskap».»

För 1993 års utställning disponerade Solveig Mansfeld och hennes medarbetare tre rum i Skaras gamla bibliotek, själva läns-museet var stängt för ombyggnad. För den scenografiska utformningen hade hon hjälp av bildkonstnär Kerstin Persson. Greppet var enkelt och direkt, besökaren inviterades till en vandring genom tiderna exemplifierad av konkreta kvinnoöden med rötter i den lokala historien.

«Vi började med en rekonstruktion av en kvinnograv från vikingtiden och gick vidare till att presentera Sankta Elin, som blev Skövdes skyddshelgon. Väg i vägg med en klostergård placerade vi en värds-husinteriör som refererade till tre dokumenterade generationer Skövde-kvinnor i ständigt klammeri med överheten: Barbro, hennes dotter Regina och hennes dotterdotter Margareta. Alla anklagades de för att egentligen driva ett horhus.»

«Stormaktstidens kvinnor gestaltades med Läckö slott som gemensam nämnare – slottet användes som häkte under de tre häxprocesser som fördes i bygden på 1670-talet. I källaren sitter den fängslade Ingjerd från Ödegårdstorpet och i de övre gemaken härskar Maria Eufrosyne, gift med Magnus Gabriel de la Gardie. Hennes liv var inte heller lätt, av elva barn dog åtta

och barnbarn fick hon aldrig. Reduktionen (godsindragningarna under Karl XI) drabbade familjen hårt och hon var utarmad vid sin död som änka.»

«1700-talets kvinnor representerades av Eva de la Gardie-Ekeblad i en vackert möblerad interiör. Hon var en driftig dam som blev invald i Vetenskapsakademien för sina ansträngningar att sprida upplysning om potatisens välsignelser. Men också soldattorpet byggde vi upp, bebott av Anna Persdotter i Nollhög. Vi vet att hon blev änka två gånger under Karl XII:s krig och gifte sig en tredje gång med en soldat hemkommen från krigsfångenskap i Danmark. En soldatänka hade ett halvt år på sig att hitta en ny soldatman om hon skulle få bo kvar på torpet. Vi visade henne i barnsäng, hjälpt av barnmorskan, vars betydelse som yrkeskvinna vi framhöll.»

Några påkostade tablåer och arrangemang var det inte möjligt att bygga upp, men av en rad intresserade rapporter i lokalpressen att döma blev temat verkligen levandegjort.

«Jag visade utställningen för många kvinnogrupper,» berättar Solveig Mansfeld, «och märkte då hur okänd kvinnornas historia fortfarande är, men också hur mycket latent intresse det finns. Det gäller att bygga vidare på det intresset och fortsätta synliggörandet, annars förlorar vi det som vunnits.»

Länsmuseets chef Birgitta Hjolman har å sin sida påpekat (*Svenska Dagbladet* 14. mars 1993) att museerna har brustit genom att arbeta med kulturhistorisk verksamhet utan att precisera vem som hållit i redskapen. Hon välkomnar en ny utveckling med museipersonalen i aktivt samarbete med historiska forskare.

Och till slut, utställningsgruppen i Skara producerade också ett instruktivt litet häfte med historiska data och en litteraturlista.

Harriet Clayhills

«Det dolda budskapet»

Seminar på Arbetets Museum, Norrköping, Sverige, 27.–28. oktober 1993

Seminaret med undertittel *Kvinnor och män i museiutställningar* ble arrangert av Arbetets Museum og Riksutställningar. Prosjektleder var Eva Persson. Deltakerne (ca. 110 personer inklusive en liten håndfull ikke-svensker) hadde bakgrunn fra kulturvirksomhet av ulikt slag, fra Universiteter og museer.

Seminaret var lagt opp med foredrag, gruppearbeid og besøk på utstillinger.

Foredrag

Foredragene kan innholdsmessig skilles i tre grupper:

1. Analyse av museumsutstillinger
2. Kvinneforskning
3. Kvinners generelle sosiale status

I denne sammenheng vil jeg konsentrere meg om punkt 1 og 2. Selv om de var tematisk forskjellige, var utgangspunktet en forskers synsvinkel for begge. Det vil si at fokuseringen var rettet mot det historiesynet som avspeilte seg i utstillingen, mindre vekt på formidling og metode. Hovedinnslaget under det første punktet var en svensk undersøkelse (Inger Jonsson) basert på et utvalg utstillinger, men i motsetning til mitt prosjekt (jfr. Gaarder Losnedahls artikkel i dette nummeret, red.anm.), gjaldt det her en geografisk spredning over hele landet. Hovedkonklusjonen var imidlertid også i dette tilfelle at det blir satt likhetstegn mellom menns historie og menneskehetens historie, og med kvinner som et (eventuelt) tillegg. Dette var helt i samsvar med de problemstillinger kvinneforsker Yvonne Hirdman trakk fram (2): hun betegnet kvinners historie som «och-ets historie» (eks. «den franske revolusjon *och* kvinnorna»).

For øvrig var flere av de ansvarlige for utstillinger som Inger Jonsson hadde satt

under lupen, til stede på konferansen. Denne konfrontasjonen førte til en debatt der jeg vil trekke fram to konkluderende moment: For det første må museumskritikk (det vil si kritikk av utstillinger) komme langt sterkere på banen slik at perspektiv og synspunkt kan bli diskutert og bevisstgjort. (Det betyr at museumsfolk må venne seg til at en utstilling skal/bør kritiseres på linje med andre kulturelle ytringer (maleriutstillinger, konserter, bøker, teaterforestillinger, osv.)) For det andre bør det etableres nærmere kontakt mellom forskningsmiljøer og museer. Egne kvinnemuseer som strategisk mulighet, ble nevnt, men ikke tatt eksplisitt opp på konferansen.

Gruppearbeid

Når det gjelder gruppearbeid, var temaene konsentrert om følgende:

1. Hvordan skildre en krig, arbeid og liv i et førindustrielt samfunn, i et moderne samfunn, osv. ut fra et genusperspektiv uten bare å legge til kvinnene? (Den tilsynelatende noe absurde konstellasjonen av emnevalg oppfattet jeg som bevisst understreking av at uansett (historisk) tema, må kvinnene bli en del av bildet.)

2. Hvordan utnytte kraften og de iboende tolkningsmulighetene i alle de kjønns- og genus-kodete ting museene forvalter i sine samlinger?

3. Hvordan gestalte kvinnelighet og mannlighet, makt og underordning?

4. Ut fra hvilke estetiske prinsipper lager vi en utstilling?

Det siste momentet kan naturligvis diskuteres uten å innlemme et kvinneperspektiv eller problematisering omkring «det dolda budskapet». Det knytter an til diskusjonen omkring forholdet mellom forskere, utstillingsprodusenter og designere/eventuelt kunstnere. Utgangspunktet for diskusjonen var et sitat: « /.../ museerna måste bestämma sig för om det är konst eller läro-

böcker de håller på med». Dette forhindrer imidlertid ikke at også kvinneperspektivet blir trukket inn i diskusjonen.

Besøk på utstillinger

De aktuelle utstillingene for deltakerne befant seg på Arbetets Museum – det galdt både spesialutstillinger montert i samband med konferansen (deriblant et 20-talls forskjellige stands fra ulike museer inklusive Bergens Teatermuseum som jeg representerer), og Arbetets Museums egne utstillinger – samt den kvinnelige kunstneren Ann-Sofi Sidéns installasjon på Norrköpings Konstmuseum. Ansvarlige for utstillingene redegjorde for ideer og kriterier.

I denne bolken vil jeg spesielt framheve utstillingsprosjektet om sjømannshustruen, kreert av kunstneren Madeleine Heldorsson og etnolog ved Sjöhistoriska museet, Ingrid Kaijser. Tematisk var utstillingen rettet mot hun som er hjemme når sjømannen reiser ut, og hvordan kontakten mellom henne og han formidles. På bakgrunn av tradisjonelle sjøfartshistoriske utstillinger (der kvinner kun synes som gallionsfigurer) opplevdes denne perspektivering forfriskende og tankevekkende, og ettersom fokus var rettet mot kommunikasjon – brev, telegraf, telefon, det som synlig binder de to sammen – var mannen likevel hele tiden til stede. Ståstedet var imidlertid hustruens.

Det rent estetiske var imidlertid et dominant prinsipp i utstillingen – med få gjenstander og en sterk appell og utfordring til tilskuerens egen evne til innlevelse og forståelse. Hvite gjennomsluktige draperier skapte skille mellom de ulike avdelingene, og draperienes luftige preg skapte en eterisk og uvirkelig atmosfære. Det var ikke gjort forsøk på en autentisk gjenskaping, selv om gjenstandene som fantes var genuine nok. I ett «rom» fantes for eksempel bare en mørk mahognykommode, skuffene var halvåpne, tomme; på toppen en enslig,

rød rose og et innrammet fotografi av en smilende sjømann; en telefon med røret hengende ned i den krøllete telefonsnoren på veggen.

En estetisk opplevelse. Mye å spille videre på. Og mye å undres over.

Det var så avgjort kunst og ikke en lærebok vi ble presentert for. Om dette bør bli museets framtidige utstillingsform, er et annet spørsmål.

Det uomtvistelige ved utstillingen var imidlertid perspektivering: gi plass for både menn og kvinner, og gjerne fra kvinners synsvinkel.

Kari Gaarder Losnedahl

Det 4. nordiske kvinnehistorikermøtet

**Tammerfors, Tampere, Finland
27.-30. mai 1993**

Ti år etter at det første nordiske kvinnehistorikermøtet fant sted i 1983 på Lysebu i Oslo, møttes over 50 forskere og studenter/doktorander sist pinse til det fjerde nordiske kvinnehistorikermøtet. Denne gang var det Finlands tur til å arrangere. Konferansen foregikk 27.-30. mai 1993 og hadde som tittel: «Kvinnehistoriens nye utfordringer, fra seksualitet til verdenshistorie». Hovedprogrammet besto av plenumssesjoner med foredrag, forberedte kommentarer og diskusjoner. I tillegg var det en økt med arbeidsgrupper, i tråd med praksis ved tidligere kvinnehistorikermøter.

En tradisjon er det også blitt å invitere ikke-nordiske foredragsholdere, denne gang historikerne Catherine Hall fra University of East London, England, og Carol Smith-Rosenberg fra University of Pennsylvania, USA. Dessuten var norske Eva Lundgren, professor i sosiologi i Sverige, invitert for å holde foredrag ankomstkvel-den. Hun snakket om «Hånden som slår og kjærtegnar. Hvordan kjønn og seksualitet skaper hverandre».

Den innledende sesjonen om teori og metode ble åpnet av Catherine Hall, som kalte sitt foredrag «Dealing with difference». Det var basert på et prosjekt om engelsk nasjonal kultur på 1800-tallet der hun analyserer hvordan den engelske middelklassen – kvinner og menn – oppfattet seg som britiske. Ida Bloms (Norge) tema var «Om å skrive globalhistorie i dekonstruksjonens tid: Perspektiv til en ny verdenshistorie». Bakgrunnen for foredraget var arbeidet som redaktør og medforfatter av kvinnehistorieverket utgitt i 1992–93 av Cappelens forlag i Norge og Politiken i Danmark. Utgangspunktet for Tinne Vammens (Danmark) innlegg «Kvindelig subjektivitet, språk og erfaring» var forskning i selvbiografier og memoarer fra 1800-tallet i forbindelse med hennes prosjekt «Johanne Meyer (1838–1915) – et studie i feminisme, religion og politikk».

Diskusjonen etter de innholdsmessig ulike foredragene kom særlig til å dreie seg om definisjoner og kategorier, bl.a. om kjønn («sex/gender») sett i forhold til klasse og rase. Dette er begreper som vi ikke kommer utenom, som er viktige for hvordan vi tenker, men som innholdsmessig slett ikke er entydige.

Seksualitet var stikkordet for de to sesjonene «Seksualitet, kroppslighet og kjønn» og «Symbolske tolkninger av seksualitet». Foredragene hadde mange tematiske innfallsvinkler med grunnlag i empiri fra et langt tidsrom – fra antikken til andre verdenskrig. Päivi Setälä (Finland) omtalte seksualiteten i antikken, som hun konkluderte med bygget på inndelingen aktiv-passiv mens den i vårt samfunn bygger på valget av objekt, heteroseksualitet kontra homoseksualitet. Kari Telste (Norge) belyste kvinners erfaringer med seksualitet, kjønn og kropp på 1600- og 1700-tallet. Foredraget bygget på hennes hovedoppgave i etnologi, der kilder var tingbøker fra Ringerike og Hallingdal. Foredraget til Inger Løvkrona (Sverige), også etnolog, dreide

seg om teoretiske problemer og refleksjoner om kjønn, makt og seksualitet i det førindustrielle svenske samfunnet.

Den amerikanske gjesten Carroll Smith-Rosenberg innledet sesjonene om seksualitet med sitt foredrag «Exploring the feminine erotic: Some reflections on the social purity movement in nineteenth-century America». Hun mente bl.a. at reformkvinnene i forrige århundres USA undertrykte sin egen og andres seksualitet på en måte som har fått konsekvenser opp til vår tid.

Karen Lützen (Danmark) var også opp tatt av kvinners viktorianske holdninger og livsførsel, hva som skjulte seg bak dem. Størstedelen av foredraget hennes «Itale-sættelse og tavshed i seksualitetshistorieforskningen» dreide seg om forhold ved hjem for prostituerte i København rundt århundreskiftet og deres borgerlige bestyrerinner. Lützen konkluderte med at en metodisk ikke bare måtte se på hvordan seksuell atferd ytret seg, men også på hva som sies, og ikke minst, på hva som ikke sies – på tausheten i kildene.

Det siste temaet, kronologisk sett, var «tyskerpiger» under okkupasjonen av Danmark i andre verdenskrig, belyst av Anette Warring i foredraget «Tyskerpiger – om køn, nationalitet og sexualitet». Hun så behandlingen av dem som sterkt forankret i en oppfattelse av kvinners seksualitet som nasjonal eiendom.

Det kan nevnes at også det første kvinnehistorikermøtet i 1983 hadde seksualitet som ett av temaene, men da knyttet til moderskap og fertilitet, som jo lenge har vært sentrale forskningsområder i demografisk sammenheng. Årets møte hadde for første gang på en nordisk historiekonferanse en langt bredere innfallsvinkel til temaet.

Også en av arbeidsgruppene knyttet seg til dette temaet. De øvrige gruppene belyste emner som ikke inngikk i konferansen for øvrig. En arbeidsgruppe hadde nordisk sammenligning av kjønn og profesjonalise-

ring som overordnet innfallsvinkel, en annen kvinnes organisering og kvinnebevegelsen, med tyngdepunkt i problematikken likhet/forskjell. En tredje gruppe tok for seg kvinnehistoriske perspektiver på dikotomien privat-offentlig, og en fjerde nasjonalstat og kjønn belyst ved forestillinger om kvinnelighet og mannlighet i nasjonalt oppbyggingsarbeid. Arbeidet i tema-gruppene var basert på kortere eller lengre skriftlige innlegg. Dette ga mange av deltakerne mulighet til å presentere prosjekter, tanker og ideer, og gjennom debatt få impulser og tilbakemelding på sitt arbeid og sine planer.

I sammenfatningen under avslutningsseksjonen valgte Yvonne Hirdman (Sverige) å komme med refleksjoner – og advarsler – knyttet til begreper som lenge har vært framme i teoretisk debatt: kjønn/genus, likhet/forskjell, makt/avmakt, formell/uformell makt. Hirdman viste at heller ikke biologisk kjønn er ahistorisk. Hun advarte mot å blande sammen ulike nivå («gjør ikke formell og uformell makt likeverdig»). Og hun oppfordret til en mangesidig kvinnehistorie. I debatten minnet Ida Blom om at *vårt* fagfelt også er begynt å bli historie. Og det skjer hele tiden noe nytt, men hvor langt vil vi strekke oss etter det nye?

Foredrag og diskusjoner, de mange innleggene, presentasjonene i temagrupper, sosialt samvær – alt bidro til å gi interessante innblikk i hva som rører seg på forskningsfronten empirisk og teoretisk, samtidig som kontakter ble knyttet. Slike nordiske sammenkomster er nyttige og verdifulle. «Tiårsjubileet» markerte ikke noen slutt: et nytt nordisk møte er så smått under planlegging.

I likhet med praksis etter de tre tidligere kvinnehistorikermøtene vil foredrag, forberedte kommentarer og mange av de skriftlige innleggene til temagruppene bli offentliggjort i en konferanserapport.

Ingeborg Fløystad

Feminisme og arkeologi

**Seminar avholdt på Isegran
forskningsstasjon
21.-24. oktober 1993**

Høsten 1992 arrangerte instituttene for arkeologi ved universitetene i Bergen, Oslo og Tromsø, et studentseminar om genderforskning i arkeologi. Dette inspirerte spesielt studentmiljøet i Oslo, som fulgte opp med en engasjert studiegruppe omkring emnet utover vinteren og våren 1992/93. Diskusjonene i denne gruppa dreide etter hvert i retning av generell feministisk teori, og ønsket om grunnleggende kritikk av rådende teori kom klart til uttrykk. Mange delte oppfatningen om at genderperspektivet alene er utilstrekkelig for en slik kritikk.

Erfaringene fra gruppa inspirerte mange til å bruke et kvinne- eller feministisk perspektiv på hovedfagsstudiet. Dette ønsket om å *bruke* feministisk teori konkretiserte dermed behovet for en feministisk praksis. Det vil si at for å kunne utfordre eksisterende fagtradisjoner, og for at en feministisk tilnærmingssmåte skal representere et reelt alternativ, er det nødvendig å skape en feministisk praksis.

Dette var bakgrunnen for at studentgruppa tok initiativet til et nytt seminar, og for valg av tema: «Hvordan anvende feministisk teori i arkeologi?» Målet var å opprette/søke kontakt med andre arkeologistudenter og -forskere, for å utveksle tanker, erfaringer og ideer om bruk av et feministisk perspektiv i studiet av forhistoriske samfunn.

Seminaret var i første rekke beregnet på hovedfagsstudenter ved de tre universitetene, samt enkelte inviterte forelesere. En uventet stor interesse fra det etablerte miljøet medførte at vi sprengte overnattingskapasiteten, med 21 studenter og 13 forskere som deltagere.

Seminaret var organisert i tre avdelinger.

Den første var en presentasjon av fire hovedfagsoppgaver under arbeid. Disse var alle konsentrert omkring kjønnsroller i forhistorien, og om kjønnsideologi i arkeologens samtid. Deretter fulgte åtte foredrag innenfor hovedtema «Hvordan anvende feministisk teori», og tre foredrag om formidling av forhistorien i et feministisk perspektiv. I det følgende vil vi kommentere deler av foredragene og diskusjonene.

Sosialt kjønn

Foredragene viste et mangfold av innfallsvinkler til hvordan feministisk teori kan anvendes, og dessuten ulike forståelser av hva feminisme er. Mange tok utgangspunkt i tradisjonelt arkeologisk materiale og viste hvordan dette kan tolkes på en ny måte innenfor en feministisk forståelsesramme. Et av foredragene (Tove Hjørungdal) viste dessuten at «kjønning» av arkeologisk materiale ikke er av ny dato, men like gammelt som faget selv. Det vil si at gjenstandsmaterialet har blitt knyttet til og klassifisert i forhold til kjønn siden midten av 1800-tallet. Betydningen av kjønn som sosialt strukturerende har imidlertid i liten grad blitt problematisert. Dette skjedde først i kjølvannet av 70-åras kvinnekamp.

I 1970- og 80-åras arkeologi ble det fokusert på synliggjøringen av kvinnen i forhistorien og hvordan kjønn fungerer sosialt strukturerende både i forhistorisk tid og i dagens forskersamfunn. Det er altså det sosiale kjønn (*gender*) som har stått i sentrum for oppmerksomheten. Diskusjonene etter foredragene viste imidlertid at mange er opptatt av *feminisme* som en tilnærmingssmåte, og ikke bare av studiet av kjønn og kjønnsroller, eller synliggjøring av kvinner i forhistorien.

Vitenskapskritikk

Siden 1960-tallet har arkeologien vært

preget av en utstrakt bruk av, og en ubetinget tiltro til, naturvitenskapelige metoder. I de senere årene har vi imidlertid sett en dreining mot humaniora. Dette kom tydelig fram på seminaret hvor det ble lagt vekt på bruken av hjelpevitenskaper som litteraturvitenskap, religionshistorie, historie, etnologi og sosialantropologi. Dette er altså en tendens som kan spores i hele fagdebatten, men som synes å gjøre seg spesielt gjeldende i feministisk inspirert arkeologi.

Generelt var foredragsholderne på seminaret kritiske til såvel eldre som rådende teorier, inkludert post-strukturalisme. Flere pekte også på viktigheten av å være kritiske til forhold omkring kunnskapsproduksjonen. Vi vil for egen regning legge til at kritikken må være konstruktiv – noe også det meste av den fremkomne kritikken var – og at det feministiske perspektivet gir et godt utgangspunkt for en slik kritikk. Samtidig vil vi poengtere at verdifull kunnskap i ikke-feministisk forskning ikke skal forkastes, men at også denne kunnskapen kan brukes og videreføres innenfor et feministisk perspektiv.

Kvinnekamp og fagmiljø

Noen av foredragene konsentrerte oppmerksomheten mot de sosiologiske forholdene i det arkeologiske fagmiljøet i dag, og hvordan dette begrenser kvinners muligheter til forskning på egne premisser. Vi mener at en for sterk fokusering på kvinnelige arkeologers arbeidssituasjon forskyver oppmerksomheten og energien bort fra en konstruktiv diskusjon omkring etablering av feministisk praksis. Vi erkjenner nødvendigheten av en bevisst og kritisk holdning til de fagsosiologiske forholdene, men vi ønsker å understreke at dette ikke må lede til stagnasjon og hindre oss i å se mulighetene for endring: Vi må bygge opp en konkret alternativ praksis!

Feminisme, teori og pluralisme

Vi ønsker å fremheve Elin Svennebys innledning på seminaret for å illustrere vår forståelse av forholdet mellom feministisk teori og faglig praksis. Svenneby diskuterte bl.a. forholdet mellom teori og praksis med utgangspunkt i vitenskapsfilosofi. Hun mener det er et dialektisk forhold mellom teori og praksis, og at feministisk teori derfor ikke kan representere et teoretisk alternativ uten at praksis er etablert. Hun avsluttet med å si at det er umulig å oppnå en total enighet om hva feministisk teori er, og at det kanskje heller ikke er ønskelig. Dette innebærer at det innenfor den feministiske forskningen kan eksistere et stort mangfold av tilnærmingmåter. Vi tror at en slik åpenhet gjør at mange studenter opplever det feministiske perspektivet som et romslig teoretisk alternativ som de selv kan være med på å forme.

Oppsummerende vil vi hevde at det meste av arkeologisk forskning innen dette feltet hittil har vært konsentrert omkring sosialt kjønn og synliggjøring av kvinner i forhistorien og i fagmiljøet – noe som også gjør seg sterkt gjeldende fremdeles. Dette seminaret viste imidlertid at mange nå ser nødvendigheten av en mer grunnleggende kritikk av fagets vitenskapsteoretiske plattform og av praksis. Vi mener at det feministiske perspektivet ikke nødvendigvis stiller krav om kjønnsidentifisering i datamaterialet, men representerer en overordnet teoretisk basis som går videre enn en kvinne- eller genderfokusering. Med basis i feministisk teori kan det derfor være mulig å skape en ny praksis i tolkningen av det arkeologiske materialet og i studiet av forhistoriske samfunn.

*Arrangementskomiteen
Anne Traaholt
Vivian Wangen
Inger M. Berg-Hansen*

KOMMER

Myths of Gender

Anne Fausto-Sterling er professor i medisinsk biologi ved Brown University, Providence/USA. Hun har bakgrunn i en naturvitenskapelig tradisjon, og fagfeltet hennes ligger i grenselandet mellom genetikk og embryologi. Fra denne posisjonen stiller hun spørsmålsteget ved relevansen og rekkevidden av de tradisjonelle vitenskapelige tilnærminger til feltet.

Som feminist er hun opptatt av hva som påvirker vår oppfatning av kjønn og biologi. Sin skepsis har hun systematisk samlet i boka *Myths of gender – Biological theories about women and men*.¹ Her gjennomgår hun dokumentasjonen bakom en rekke tatt-for-gitt-heter innen biologi og kjønn. På område etter område avslører hun de samfunnsskapte «sannheter» og viser hvordan de er formet av sosiale, kulturelle og normative maktstrukturer. Boka er en rik kildesamling for den som ønsker å ta til motmæle mot sosiobiologien. Den utkom første gang i 1985. Annen utgave (1992) har et nytt og oppdatert kapittel om forholdet mellom sosiale og biologiske forhold når det gjelder seksualitet og homoseksualitet.

Fausto-Sterling skriver ut fra en posisjon som vi gjenkjenner fra Ruth Hubbard og Ruth Bleier – en feministisk kritikk av de

såkalte biologiske sannheter. Særlig viser hun oss tydelig hvordan seksualitetens sosiale konstruksjon bygger på et grunnlag der biologien fungerer som alibi for undertrykking.

Vi hørte Fausto-Sterling for første gang i Skandinavia på 6. nordiske seminar i medisinsk kvinneforskning i Umeå i fjor høst. Til våren kommer hun tilbake til Oslo, inviteret av Senter for kvinneforskning, 19. og 20. mai 1994. Vi legger opp til følgende tre arrangementer:

Torsdag 19/5-94 kl. 10.15-12.00:

Questions of Gender: Can Biology Provide Answers?

Aud. 1, Kristine Bonnevie's hus, Blindern (åpen oversiktsforelesning bygget på boka, påmelding ikke nødvendig).

Torsdag 19/5-94 kl. 14.15-16.00:

Gender and Biology: Rhetorical Strategies

Senter for kvinneforskning, Sognsveien 70

(arbeidsseminar for kvinneforskere som vil lære om hvordan et kritisk budskap kan formidles – påmelding til Senter for kvinneforskning, tlf. 22 85 89 30).

Fredag 20/5-94 kl. 10.15-15.00:

Social Construction of Sexuality

Senter for kvinneforskning, Sognsveien 70 (forsker-workshop basert på presentasjon av egne prosjekter og felles diskusjon – foregår på engelsk – påmelding til Senter for kvinneforskning).

Programmet er aktuelt for kvinneforskere innen naturvitenskap, medisin og samfunnsfag – og sikkert for flere andre også. Velkommen!

*Professor Kirsti Malterud
Universitetet i Bergen
(faglig ansvarlig for arrangementene)*

Note

1. Fausto-Sterling, A. *Myths of Gender – Biological Theories about Women and Men*. 2. utg. Basic Books, New York 1992.

Humanistisk kvinneforskning

Avslutningskonferanse 9.–10. mai 1994

Programmet Grunnleggjande humanistisk kvinneforskning under Noregs forskingsråd har avslutningskonferanse på Voksenåsen hotell utanfor Oslo i dagane 9. til 10. mai 1994. Temaet for konferansen er Konstituering av kjønn fra antikken til moderne tid. Det vil også bli ei drøfting av framtidsperspektiv i humanistisk kvinneforskning. Luce Irigaray er ein av foredragshaldarane på konferansen første dagen.

Nærare opplysningar kan ein få ved å vende seg til Noregs forskingsråd: Ingeborg Kongslie tlf. 22 03 73 46 eller Solbjørg Rauset 22 03 73 98, faks 22 03 70 01, eller til Sissel Lie, Universitetet i Trondheim, tlf. 73 59 65 08, faks 73 59 65 19.

Luce Irigaray på Senter for kvinneforskning

10. og 11. mai 1994

Den kjente franske filosofen Luce Irigaray

vil holde to forskjellige seminarer, henholdsvis tirsdag 10. mai (samfunnsvitenskap) og onsdag 11. mai (humaniora), med utgangspunkt i egne tekster. Begge seminarer arrangeres av Senter for kvinneforskning ved Universitetet i Oslo og er åpne for alle interesserte. Seminaret vil foregå på fransk med svensk tolk.

For nærmere opplysninger kan en henvende seg til Senter for kvinneforskning, Universitetet i Oslo, Pb. 1040 Blindern. Kontaktperson: Sidsel Platou Aarseth, tlf. 22 85 89 30, faks 22 85 89 50.

Teaching, Theory and Action: Women working in a global perspective

Iowa State University, Ames, Iowa
June 15–19, 1994

The situation of women around the globe – in the former Yugoslavia, South Africa, Southeast Asia, in US. inner cities – compels us to reconceive our work in a global context. Therefore, NWSA invites feminist scholars and activists to examine gender, race, ethnicity, class, religion, sexuality and nationality in a global context. We encourage presenters to examine the experiences, lives and work of women in all cultures and countries and to reconsider their own work, their disciplines, their areas of interest and fields of action in this expanded context. We want this conference to challenge our understanding of «global» and to shatter our narrow conception of it as exclusively «international» or «third world». We hope that the conference will bring together diverse women from as many countries as possible.

Plenary topics:

Human Rights/Women's Rights
Politics of Women's Work

Feminist Theories in a Global Context Conceptualizing the Body: Comparative Perspectives

For further information, please contact:

Kris Anderson
National Women's Studies
Association
Conference Office
105 Landscape Architecture
Iowa State University
Ames IA, 50011

Tel: (515) 294-3373

e-mail:

Sl.KSA@ISUMVS.IASTATE.EDU

Women in Europe for a Common Future

En gruppe europeiske kvinner jobber for å få til en europeisk grasrotkvinnekonferanse før FN's fjerde kvinnekongress i Beijing i 1995. Den europeiske kongressen blir sannsynligvis i oktober 1994.

For ytterligere informasjon kontakt:

Anne Haugestad
Skoleveien 37
1458 Fjellstrand
Tlf/fax: 66 91 85 38

Forskerutdanningskurs i kvalitative metoder

22.-23. sept/23.-24. nov. 1994

Kurset arrangeres i Århus av Cekvina – senter for kvinneforskning ved Århus universitet – med støtte fra Forskerakademiet, og henvender seg til doktorgradsstudenter fra Danmark, de øvrige nordiske land og England.

Kurset ledes av gjesteprofessor Marianne Hester, University of Bristol, England. Gjesteforelesere er professor Liz Stanley, University of Manchester og professor Hanne Haavind, Oslo Universitet.

Kursspråket er engelsk.

«The course will discuss the impact of gender issues on qualitative research methodology. It is of relevance to anyone interested in taking an in-depth look at qualitative research methods – whether already using, thinking of using, or merely interested in such approaches. The course will use material from across a number of disciplines including sociology, psychology, education, history, and law.»

Det reserveres 3 plasser for forskerstuderende fra de øvrige nordiske land. Det gis noe reisestøtte og bidrag til overnatting, men man må selv betale for måltidene. Det er ingen kursavgift.

For nærmere informasjon, kontakt: Cekvina, Finlandsgade 26 B, DK-82090 Århus N. Tlf: 095 45 86 16 58 55.

Bøker

Christine L. Williams
Doing «Women's work»
– Men in nontraditional occupations
SAGE Publications Inc., USA 1993

Ulrich Beck
Risk Society – Towards a New Modernity
SAGE Publications Inc., USA 1993

Greta L. Cohen (editor)
Women in Sport
– Issues and controversies
SAGE Publications Inc., USA 1993

Mariah Burton Nelson
Are we winning yet?
– How women are changing sports and sports are changing women.
Random House, USA 1991

Lyn Mikel Brown & Carol Gilligan
Meeting at the Crossroads
– Women psychology and girls' development
Harvard University Press, England 1992

Margareta Hallberg
Kunskap om kön
– En studie av feministisk vetenskapsteori
Bokförlaget Daidalos, Göteborg 1992

Gloria Steinem
Forandring innenfra
– En bok om selvaktelse
Gyldendal norsk forlag, Oslo 1994

Hanne Hostrup
Kærestebilleder
– Parforhold og udvikling
Hans Reitzels forlag, Danmark 1994

Wenche Blomberg
Karoline og vitenskapen
– Et psykiatrihistorisk eksempel
Gyldendal Norsk Forlag, Oslo 1993

Brit Fougner (red.)
Dagens dame – Fri og likestilt?
Aschehoug, Oslo 1993

Signe Holst
Men menn ... – Om kjønn i arbeidslivet
Aschehoug, Oslo 1993

Tidsskrifter

Signs, volume 19 nr. 2, winter 1994
The University of Chicago Press

Women's studies international forum
Volume 16 nr. 6/1993 nov-dec.
Pergamon press

Forum for Development Studies, nr. 2/93
Norwegian Institute of International Affairs

The women's review of books, January 1994. Wellesley College Center for Research on Women

The women's review of Books, February 1994. Wellesley College Center for Research on Women

Resources for Feminist Research (RFR/DRF). Spring-summer /93, vol. 22, nr. 1 & 2. Gender & Language: An annotated bibliography

Kvinder - Køn & forskning, okt. 3/93
Center for Kvindeforskning
Københavns Universitet

Nytt Norsk Tidsskrift
Nr. 3-4/ 1993. Universitetsforlaget

Materialisten, nr. 3/93. Tidsskrift for forskning, fagkritikk og teoretisk debatt

Barn, nr. 3/1993
Nytt fra forskning om barn i Norge
Norsk senter for barneforskning

Kvinnovetenskaplig tidskrift, nr. 3-4 1994
Tema: Bakom kameran

Kvinnoforskning Naistutkimus nr. 4 1993
Sällskapet för kvinnoforskning i Finland

Cekvina Tema 4/93, tema: alder. Center for kvinde- og kønsforskning i Aarhus

Artikler, hovedoppgaver, oversikter, prosjektnotater og rapporter

European Women's Studies Guide
Women's International Studies Europe (WISE), Utrecht 1993

Marieke Kramer (IIAV) & Jytte Larsen (KVINFO)

Resources for providing information and

documentation in the field of equal treatment for men and women in the European Community, Commission of the European Communities, March 1992

Senter for humanistisk kvinneforskning
Skriftserien nr. 6: *Amalie Skram*
Universitetet i Bergen

Ungdoms utdannings- og yrkesplaner
Noen sentrale resultater fra en undersøkelse om 16- og 18-åringers utdannings- og yrkesplaner i 1991.
Utredningsinstituttet for forskning og høyere utdanning, rapport 13/93

Terje Næss
Sosionomer og barnevernpedagoger: Arbeidsoppgaver og kompetansebehov

Utredningsinstituttet for forskning og høyere utdanning, rapport 14/93

Vårt bär forskarutbildning kvinnor och män?
Prosjektet «Kvinnliga doktorers livssituation och karriärmöjligheter»
Pedagogiska institutionen vid Umeå universitet, Sverige 1993

Elvin Nowak og Dahlberg
Forskarhandledning som mentorskap
Centrum för kvinnoforskning vid Stockholms universitet, Sverige 1992

Handlingsplan for forskerrekruttering 1993-1996
Rådet for naturvitenskapelig forskning
Norges allmennvitenskapelige forskningsråd 1992

Jiatka Lindén & Maria Fitger
Kvinnliga och manliga forskarstuderandser på handledning
Pedagogisk utvecklingsarbete vid Lunds universitet nr. 90: 178

EGNE PUBLIKASJONER

Arbeidsnotater

Arbeidsnotat nr. 2/81:
Kvinner, overgang og aldring.
Rapport fra et seminar.

Arbeidsnotat nr. 1/83:
Humanistisk konferanse om
kvinneforskning. Konferanserapport.

Arbeidsnotat nr. 2/83:
Kvinneforskning for
samfunnsplanlegging. Rapport fra et
seminar.

Arbeidsnotat nr. 1/84:
Nordisk Kvinnehistoriemøte, Oslo
20.-23. februar 1983. Konferanserapport.

Arbeidsnotat nr. 5/84:
Kvinner og helse. Bibliografisk oversikt.
Litteratur og prosjekter.

Arbeidsnotat nr. 2/85:
Kvinner i medisinsk forskning.
Seminarrapport.

Arbeidsnotat nr. 5/85:
NAVFs støtte til kvinnelige forskere og
kvinneforskningen. Oppgaver og
organisering etter 1986.
Opptrykk.

Arbeidsnotat nr. 3/86:
Framtidas Norge – på kvinners vilkår?
Seminarrapport.

Arbeidsnotat nr. 3/87:
1. norske seminar i medisinsk
kvinneforskning.

Arbeidsnotat nr. 3/88:
Oversikt over samfunnsvitenskapelig
forskning om kvinner. Litteratur og
prosjekter.

Arbeidsnotat nr. 4/88:
Oversikt over humanistisk forskning om
kvinner. Litteratur og prosjekter.

Arbeidsnotat nr. 6/88:
Rekruttering av kvinner til forskning
innen matematikk og fysikk. Rapport fra
arbeidsmøte.

Arbeidsnotat nr. 1/91:
Veiet og funnet for lett – og for tung.
Kjønn og vitenskapelig bedømmelse.
Rapport fra et seminar.

Arbeidsnotat nr. 2/91:
Karriereveier for kvinner i medisinsk
forskning. En konferanserapport.

Arbeidsnotat nr. 3/91:
Kvinner, miljø og utvikling. Rapport fra en nordisk forskerkonferanse.

Arbeidsnotat nr. 4/91:
5. nordiske seminar i medisinsk kvinneforskning.
Rapport fra et seminar.

Arbeidsnotat nr. 1/92:
Kjønn i kjempers fødeland.
Forskerblikk på kultur og tradisjon.
Rapport fra en konferanse.

Arbeidsnotat nr. 2/92:
Kompetansekatalog.
Forskere innen feltet kvinner, miljø og utvikling.

Arbeidsnotat nr. 3/92:
Innsatsbehov på feltet kvinner, miljø og utvikling.
Prosjektrapport. Eva Munk-Madsen.

Arbeidsnotat nr. 1/93:
«Dei vil alltid klaga og syta.»
Fagkritisk blikk på kunnskapsproduksjon om kvinneliv og sykdom.
Rapport fra en konferanse.

Arbeidsnotat nr. 2/93:
Sånn, ja!
Rapport fra en konferanse om matematikk-didaktikk og kvinner i matematiske fag.

Arbeidsnotat nr. 3/93:
Viten – Vilje – Vilkår.
Rapport fra en forskningspolitisk konferanse om kvinneforskning.

Øvrige numre er utgått!

Annet

Litteratur og arkiver i kvinneforskningen.
Av Mie Berg.

Elisabeth Fürst: *Kvinner i Akademia – inntrengere i en mannskultur?* 1988.
Kr. 85,-

Tamar Bermann, Harriet Holter, Bjørg Aase Sørensen, Gro Hanne Aas: *På kvinners vis – med kvinners råd. Nye perspektiver på forskningspolitikken.* 1988. Kr. 85,-

Enslige svaler i norsk forskning?
Kvinner i medisinsk, naturvitenskapelig og teknologisk forskning i universitets- og høgskolesektoren 1974–1987. NAVF, NTNF, 1990.

Aasta Hansteen, Tyve aars kamp. Tilbakeblikk og fremsyn. Red. Elisabeth Aasen.

Informasjonsbrosjyren *Kvinner og forskning – naturvitenskap og teknologi.*

Informasjonsbrosjyren *Kvinner og forskning – medisin.*

Samtlige publikasjoner kan fås ved henvendelse til NAVFs sekretariat for kvinneforskning.

BIDRAGSYTERE

Solveig Bergman, Institut för kvinnoforskning, Åbo Akademi, Gezeliussgatan 2A, SF 20 500 Åbo. Tlf. 095 46 21 65 48 13.

Harriet Clayhills, 2862 Fluberg.

Lise Christensen, Senter for kvinneforskning, Postboks 1040 Blindern, 0315 Oslo. Tlf. 22 85 89 44.

Dagrunn Grønbech, Unikom, Universitetet i Tromsø, 9037 Tromsø. Tlf. 77 64 42 15.

Kari Gaarder Losnedahl, Postboks 104, 5040 Paradis. Tlf. 55 91 13 73.

Natascha Heintz, Paleontologisk museum, Sars gate 1, 0562 Oslo. Tlf. 22 85 16 43.

Jorunn Haakestad, Sjuvekroken 7, 3033 Sandefjord. Tlf. 33 31 40 32.

Peter F. Hjort, Statens institutt for folkehelse, Geitmyrsveien 75, 0462 Oslo. Tlf. 22 04 22 00.

Kari H. Karamé, Norsk utenrikspolitisk institutt, Postboks 8159 Dep., 0033 Oslo. Tlf. 22 17 70 50.

Gro Mandt, Historisk museum, Universitetet i Bergen, Haakon Sheteligs plass 3, 5007 Bergen. Tlf. 55 21 31 31.

Anne Birgitte Rønning, Pilotveien 10, 0384 Oslo.

Jette Sandahl, Kvindemuseet i Danmark, Domkirkeplads 5, DK 8000 Århus. Tlf. 095 45 86 13 61 44.

Kari Sommerseth Jacobsen, Kongsvinger museum, Vollgt. 10, 2200 Kongsvinger. Tlf. 62 81 92 96.

I dette nummer:

Kari Gaarder Losnedahl: Kvinne og museum

Gro Mandt: Trenger vi en feministisk
museumskritikk?

Kari H. Karamé: Plass som fortjent?

Harriet Clayhills: Förnya museerne – gör
kvinnohistorien synlig

Kari Sommerseth Jacobsen: Kvinnemuseet på Rolighed

Jette Sandahl: Håndgribelige ting

Jorunn Haakestad: Museum for moderne tekstilkunst:
Om å henge sammen i sømmene

Nytt om kvinneforskning nr. 1/94